

Studija o mladima

Hrvatska

Mladi u vremenu neizvjesnosti

2024

Autori/ce

Anja Gvozdanović, Mirjana Adamović,
Sandra Antulić Majcen, Nikola Baketa, Ratko
Đokić, Vlasta Ilišin, Dunja Potočnik

O FES Studiji o mladima

Čega se mladi boje? Čemu li se nadaju? Danas se svijet brzo mijenja, borimo se s klimatskom krizom i društvenim nejednakostima, mnoga društva stare i demokracija je ugrožena - **FES-ova studija o mladima** istražuje kako mlade generacije doživljavaju razvoj društva i svoju budućnost. Cilj naše studije je poticati informiranu raspravu o stavovima mladih glede politike i demokracije u kontekstu njihovih životnih okolnosti i vrijednosti, što uključuje pitanja kao obrazovanje, zapošljavanje i mobilnost, obitelj i prijatelji te njihove opće stavove i percepcije o navedenim kritičnim temama. Studija se bavi mladima u dobi od 14 do 29 godina.

U razdoblju od 2009. do 2024. godine **FES** je proveo brojna istraživanja o mladima u mnogim drugim državama, a u 2024. godini ispitani su mladi u Hrvatskoj zajedno s mladima u drugim zemljama jugoistočne Europe i srednjoistočne Europe.

Sažetak studije	5
Ključni nalazi	6
1. Uvod	8
2. Metodologija	10
3. Osnovne sociodemografske karakteristike	11
 4. Mladi i obrazovanje	13
 5. Zaposlenost	16
 6. Mobilnost	20
 7. Obitelj i planovi za budućnost	24
 8. Vrijednosti, stavovi i percepcije	28
 9. Politički stavovi i participacija	42
 Zaključak	56
Literatura	58
Krajnje bilješke	61
Tablice i grafikoni	64
O autorima	65

Sažetak studije

Ova studija predstavlja rezultate istraživanja stavova i ponašanja mladih ljudi u suvremenom hrvatskom društvu u različitim područjima života kao što su: obrazovanje, zapošljavanje, mobilnost, obitelj, vrijednosti i politika. Ključni nalazi ukazuju na stalne izazove s kojima se mladi suočavaju poput poteškoća pri zapošljavanju, niskih plaća i percepcije raširene korupcije što sasvim sigurno otežava njihovu izraženu želju za osobnom emancipacijom i preuzimanjem odgovornosti. Globalne prijetnje dodatno pogoršavaju osjećaje nesigurnosti i pesimizma među mladima, što doprinosi njihovoj želji za iseljavanjem zbog nezadovoljstva prilikama za zapošljavanje, plaćama i općom ekonomskom situacijom u Hrvatskoj.

Unatoč prevladavajućem nepovjerenju prema političkim institucijama, zabilježen je porast neformalnog političkog sudjelovanja. Mladi se sve više politički angažiraju u alternativnim oblicima sudjelovanja, što ukazuje na rastući interes za doprinos zajednici i društvu u kojem žive. Međutim, afektivna polarizacija je izražena jer mnogi mladi iskazuju antagonističke stavove prema pristašama političkih stranaka koje zauzimaju ideološku poziciju koju oni ne podržavaju. Mladi su duboko skeptični prema društvenim i političkim institucijama, od kojih istovremeno očekuju rješavanje svojih problema. Naime, izražavaju velika očekivanja od nacionalne politike, posebno u pogledu osiguravanja socijalne pravde i kvalitetnog života za sve građane. Kao najveći problem Hrvatske u budućnosti u najvećoj mjeri prepoznaju korupciju, a u najmanjoj slabljenje demokracije.

Na individualnoj razini primjetan je značajan odmak od tradicionalnih vrijednosti, posebno u vezi s brakom i djecom. Iako se jedan dio mladih distancira od tradicionalističke vrijednosne matrice vezane za privatni život, ovu tendenciju treba potvrditi u budućim istraživanjima. Unatoč nekim pomacima u smjeru liberalnog vrijednosnog pola, poput blagog porasta u opravdavanju pobačaja i homoseksualnosti, i

dalje je prisutna nedemokratska orijentacija kod značajnog dijela mladih: izražavanje uvjetne podrške demokraciji te podrška autoritarnom vodi. Ova podrška političkom autoritarizmu proizlazi iz percepcije neučinkovitih javnih i političkih institucija čiji rad nije prepoznat kao pouzdan.

Zaključno, rezultati ove studije ukazuju na potrebu za osmišljavanjem sveobuhvatnih politika i mjera koje bi omogućile stvaranje preduvjeta za punu emancipaciju i ostvarenje osobnih i društvenih potencijala mladih u Hrvatskoj.

Ključni nalazi

- Najviše mladih ima roditelje srednjeg obrazovanja.
- Većina ispitanika živi u urbanom naselju (56 %).
- Linearni porast materijalnih uvjeta života s porastom razine obrazovanja roditelja.
- 13 % živi u siromašnom kućanstvu, a 18 % u kućanstvu bez ikakvih financijskih briga.
- Iako je prosječna procjena kvalitete obrazovnog sustava relativno stabilna, u posljednjih 12 godina bilježi se trend smanjenja udjela mladih koji su donekle zadovoljni u korist onih koji su nezadovoljni kvalitetom obrazovnog sustava.
- Kvalitetom obrazovnog sustava najmanje su zadovoljni studenti diplomskih i poslijediplomskih doktorskih studija te mladi izvan sustava obrazovanja i osposobljavanja.
- U odnosu na prethodna dva ciklusa provedbe istraživanja, za oko 16 % povećao se udio mladih koji se uglavnom ili u potpunosti slažu da postoje slučajevi korupcije u visokoobrazovnim institucijama u Hrvatskoj (s 48 % 2018. na 65% 2024.), a njih tek 5% smatra da to nikada nije slučaj.
- Više od 90 % mladih svakodnevno provodi vrijeme na društvenim mrežama, a njih više od 80 % na internetskim portalima i novinama. Djevojke nešto više vremena provode na društvenim mrežama, za razliku od mladića koji više vremena provode čitajući internetske novine i informativne portale. S porastom dobi smanjuje se količina vremena koju mladi provode na društvenim mrežama, a povećava se količina vremena koju mladi provode čitajući internetske novine i informativne portale.
- Najveći udio mladih zaposlen je na neodređeno puno radno vrijeme (26,8 %), a najmanje ih radi na neodređeno nepuno radno vrijeme (6 %) te se može reći da je između 2018. i 2024. smanjen broj mladih koji se nalaze u prekarnom položaju.
- Na poslovima na određeno vrijeme najčešće rade mladi u dobi 19-24 godine što sugerira njihovu višu ranjivost na tržištu rada u odnosu na ostale dobne skupine, odnosno činjenicu da im njihov položaj na tržištu rada ne dopušta osamostaljivanje od roditelja i rješavanje stambenog pitanja.
- Mladi u preko dvije petine slučajeva rade na poslovima za plaću nižu od prosječne, a tek ih 3,8 % radi na poslovima s plaćom višom od 1.600 eura mjesečno.
- Nešto više od polovice mladih zaposleno je na poslovima koji su sukladni njihovom stupnju obrazovanja, dok ih više od četvrtine radi na poslovima koji zahtijevaju niže stupnjeve obrazovanja, što znači da se radi o mladima koji imaju više kvalifikacije s obzirom na poslove koje trenutno obavljaju.
- Mladi u najvećoj mjeri smatraju da je za dobivanje posla u Hrvatskoj najvažnija stručnost (59,6 %), no i dalje više od polovice njih (54,6 %) drži kako su za to važne veze s osobama na pozicijama moći.
- Značajan porast želje za odlaskom iz Hrvatske u odnosu na 2018. godinu.
- Poboljšanje standarda života još uvijek je vodeći razlog iseljavanja u inozemstvo.
- Gotovo petina mladih ima iskustvo boravka u inozemstvu, a u vremenu od 2018. godine višestruko je porastao broj mladih koji su u inozemstvu boravili u svrhu obrazovanja.
- Od 2018. do 2024. smanjio se broj mladih koji razmišljaju o iseljavanju iz Hrvatske u roku kraćem od 6 mjeseci, no porastao je broj onih koji smatraju kako bi mogli emigrirati u razdoblju od dvije do deset godina.

- Namjera iseljavanja u inozemstvo obrnuto je proporcionalna socioekonomskom statusu, pri čemu u prosjeku najčešće o tome razmišljaju mladi koji žive u kućanstvima s najviše financijskih poteškoća.
- Postotak mladih koji žive sami povećao se u odnosu na 2018. godinu, no unatoč tome mladi se i dalje najviše uzdaju u obiteljske ekonomske resurse pa polovica njih živi s roditeljima jer im je to najjednostavnije i komotno rješenje.
- Nešto više od trećine mladih bi se, kada bi imali financijske mogućnosti, osamostalilo i napustilo roditeljski dom.
- Znatno se povećao broj onih koji ne žele imati potomstvo.
- Mladi u budućnosti planiraju u prosjeku imati dvoje djece pri čemu prvo u prosjeku u 26. godini života.
- U izboru partnera mladima su najvažniji: obrazovna razina, odobrenje obitelji i religijska uvjerenja.
- U odnosu na 2018. godinu došlo je do pada u udjelu mladih koji izražavaju zadovoljstvo svojim životom te do porasta broja onih koji izražavaju pesimizam kako u odnosu na osobnu, tako i na društvenu budućnost.
- Došlo je do blage liberalizacije odnosa spram homoseksualnosti i abortusa, ali se primjećuje polarizacija stava o pravu na brak homoseksualnih parova i njihovu uspješnom roditeljstvu.
- Tradicionalistička vrijednosna orijentacija (želja za osnivanjem braka i osnivanjem obitelji) oslabila je u odnosu na 2018., a emancipacijska (želja za neovisnošću) i dalje predstavlja prioritet.
- Među brigama i strahovima mladih najzastupljeniji su oni koji se odnose na kvalitetu osobne egzistencije, prije svega (ne)zaposlenost i osobno zdravlje.
- Registriran je porast straha od rata i previše imigranata i izbjeglica.
- Porast interesa za politiku kao i sudjelovanja u neformalnim oblicima participacije.
- Mladi se na ideološkoj ljestvici smještaju u prosjeku blago desno.
- Nijedna društvena i politička institucija nema natpolovično povjerenje mladih; zabilježen je snažan pad povjerenja u medije i značajan pad povjerenja u policiju i vojsku.
- Negativan stav prema simpatizerima suprotnih političkih stranaka.
- Korupcija je prepoznata kao najveći problem Hrvatske u budućnosti, ali ne i slabljenje demokracije.

1. Uvod

Današnji mladi ljudi pripadaju generaciji koja se popularno naziva Generacijom Z čija su specifična obilježja u najvećoj mjeri prepoznata u razvijenim zapadnim društvima. To je generacija čije se pripadnike oslikava kao samoosvijestene, uporne, pragmatične, inovativne, liberalne, hiperpovezane, ali istovremeno vrlo usamljene, orijentirane na postmoderne vrijednosti kao što su briga za vlastito fizičko i mentalno zdravlje, kao i na brigu o okolišu i klimi (Milotay 2020). Naravno, radi se o pojednostavljenom opisu jedne generacije koja odrasta u vrlo složenim, zahtjevnim i dinamičnim vremenima. Ovaj istraživački izvještaj temeljen na podacima projekta Zaklade Friedrich Ebert (FES) naslova *FES Youth Studies Southeast Europe 2024*. prilog je skici društvenog profila današnje mlade generacije u Hrvatskoj.

Kao i u zapadnom svijetu, suvremeno odrastanje u Hrvatskoj snažno je oblikovano brzim tehnološkim napretkom. Štoviše, većina mlade generacije rođene nakon 1995. godine ne poznaje svijet i život bez interneta i društvenih mreža. Način izgradnje vlastitog identiteta, obrasci komunikacije s drugima, uspostavljanja i održavanja međuljudskih odnosa, poželjni načini zabave i uopće provođenja slobodnog vremena i svakodnevice bitno su drukčiji u odnosu na navike i ponašanja prethodnih generacija mladih (Brubaker 2022). Unatoč vrlo važnoj ulozi digitalne tehnologije, prije svega društvenih mreža, u suvremenoj socijalizaciji mlade generacije u gotovo svim modernim društvima, društveni položaj i sociokulturno nasljeđe su oni okviri koji i dalje određuju iskustvo odrastanja. Mladi u Hrvatskoj suočeni su s fenomenom "produljene mladosti" koja se sve više produljuje (Ilišin 2019). Ona je rezultat različitih socioekonomskih transformacija i kriza koje su zahvatile hrvatsko društvo i proizvele rast nesigurnosti u području zapošljavanja, nedostatnih uvjeta za ekonomsko osamostaljivanje kao i otežano rješavanje stambenog pitanja.

Način na koji društvo mladima omogućuje prijelaz iz mladosti u odraslost, odnosno socijalne, ekonomske i druge preduvjete za preuzimanje trajnih društvenih uloga, rezultira manje ili više uspješnom društvenom integracijom mladih. Proces preuzimanja trajnih društvenih uloga u različitim područjima života (npr. obiteljskom, profesionalnom, obrazovnom, javnom) zahtjevan je proces koji postaje sve duži i tegobniji uslijed društvenih i ekonomskih kriza kako na globalnoj, tako i na nacionalnoj razini. Niz globalnih, europskih, a onda i nacionalnih kriza koje su obilježile početak 21. stoljeća (od financijske krize 2008. preko pandemije COVID-19 pa do rata u Ukrajini), dodatno su naglasile prisutne socioekonomske i regionalne nejednakosti u Hrvatskoj (Svjetska banka 2020). Socioekonomske nejednakosti nerijetko su povezane s drugim vrstama društvenih nejednakosti koje se reflektiraju na sve veće socijalno raslojavanje mladih.

Na tom tragu, važno je reći da su dosadašnja istraživanja mladih ukazala da su prilike za napredovanje u hrvatskom društvu često uvjetovane društvenim položajem njihovih obitelji. Uloga institucionalne i društvene podrške tijekom tranzicije u odraslost je ograničena pa se tako mladi ljudi najviše uzdaju u obiteljske resurse. To implicira da prilike za uspjeh i afirmaciju ne stvaraju sami, svojim inovativnim i drugim potencijalom, nego su one u najvećoj mjeri ograničene strukturnim zadatostima njihovog socijalnog, ekonomskog, sociokulturnog statusa (Ilišin i Radin 2002; Ilišin 2007; Ilišin i sur. 2013; Ilišin i Spajić Vrkaš 2017; Gvozdanović i sur. 2019).

Takve društvene i ekonomske okolnosti, uz raširenu korupciju i visoku percepciju korupcije (Eurobarometer 2022; Transparency international 2023) koja narušava institucionalno povjerenje i normativni okvir društva, dodatno mlade potiskuje u privatnu sferu i odbija ih od aktivnijeg preuzimanja javne uloge, odnosno od politike i uopće političkog angažmana (Ilišin i sur. 2013; Gvozdanović i sur. 2019). Drugim riječima, na društvu je da osigura barem neke od važnih preduvjeta za pomicanje fokusa mladih s privatnog i osobnog prema javnom i političkom – a to su socioekonomska sigurnost na individualnoj razini i visok stupanj vladavine prava na društvenoj razini.

Društvo treba osigurati osnovne uvjete kako bi se mladi preusmjerili s privatnog na javno-politički život, poput socioekonomske sigurnosti i jake vladavine prava.

Što mladi žele, što im je važno, kako vide društvenu i političku stvarnost u Hrvatskoj samo su neka od pitanja kojima se bavi ova studija. Uz uvod i metodologiju, izvještaj je strukturiran u šest tematskih poglavlja i zaključak. Prvo poglavlje opisuje osnovne sociodemografske karakteristike mladih ispitanika u uzorku; drugo poglavlje se bavi nekim aspektima obrazovanja iz perspektive mladih; treće poglavlje obuhvaća temu zaposlenosti i mobilnosti nudeći nam odgovore na uvijek aktualna pitanja o statusu mladih na tržištu rada kao i njihov migracijski potencijal; četvrto poglavlje bavi se planovima vezanima uz privatni život i obitelj; u petom poglavlju izneseni su različiti aspekti vrijednosti: od osobnih vrijednosti koje govore o prioritetima mladih do sociokulturnih poput religioznosti i odnosa spram manjina i Drugih; šesto poglavlje bavi se političkim stavovima, vrijednostima i ponašanjima čime je dobiven uvid u njihovu političku kulturu kao i u društvene faktore koji ju oblikuju.

2. Metodologija

Glavni cilj ovog istraživanja je ustanoviti, opisati i analizirati stavove i ponašanja mladih u suvremenom hrvatskom društvu. S obzirom na to da se radi o trećem valu istraživanja mladih u kojem surađuju FES i Institut za društvena istraživanja u Zagrebu, ova studija sadrži i usporedbe s istraživačkim nalazima iz 2012. godine i 2018. godine (Ilišin i sur. 2013; Gvozdanić i sur. 2019). Osim mladih u Hrvatskoj, istovjetno istraživanje je tijekom 2024. obuhvatilo njihove vršnjake iz još 11 zemalja jugoistočne Europe i zapadnog Balkana: Albanije, Bosne i Hercegovine, Bugarske, Crne Gore, Grčke, Kosova, Rumunjske, Sjeverne Makedonije, Srbije, Slovenije i Turske. Iako je ovaj izvještaj fokusiran na mlade u Hrvatskoj, u neke je analize uvrštena komparacija podataka iz Hrvatske i regije.

Istraživanje je provedeno *online* anketnim upitnikom tijekom veljače i ožujka 2024., u sklopu IPSOS *online* panela anketiranjem putem interneta (metoda CAWI - *Computer Assisted Web Interviews*). Uzorak je kvotni s obzirom na dob, spol i regiju (NUTS2) te sadrži 717 ispitanika u dobi od 14 do 29 godina. Važno je napomenuti da su prošla dva vala istraživanja provedena 2012. i 2018. godine (Ilišin i sur. 2013; Gvozdanić i sur. 2019), s kojima uspoređujemo neke od dobivenih

podataka u istraživanju iz 2024., provedena CAPI (*Computer Assisted Personal Interviewing*) ili „licem u lice“ metodom na reprezentativnom uzorku mladih u Hrvatskoj. U tom smislu, dio razlika detektiranih u komparaciji podataka iz prethodna dva i ovog istraživanja mogu biti pripisani metodologiji prikupljanja podataka.

Istraživački izvještaj sadrži analize temeljene na univarijantnim (distribucije odgovora), bivarijantnim (korelacija, t-test, ANOVA, hi-kvadrat test) i multivarijantnim analizama (faktorska analiza). S obzirom na heterogenost mlade populacije, uz deskriptivnu uključene su i analize čiji je cilj bio utvrditi temeljne razlike između mladih s obzirom na spol, dob i obrazovanje oca¹. U pojedine analize uključene su i ostale varijable poput subjektivne procjene socioekonomskog statusa i sl. pri čemu su interpretirane povezanosti na razini statističke značajnosti manjoj od 0,01.

3. Osnovne sociodemografske karakteristike

Uzorak od 717 mladih sastavljen je od 47 % ispitanica i 53 % ispitanika. Što se tiče dobnih skupina, najmanji udio čini najmlađa kohorta (14-18 godina) s 29 %, dok srednja dobná kohorta (19-24 godine) čini najveći udio s 38 %. Trećina ispitanika (33 %) ima između 25 i 29 godina.

Podaci o veličini naselja u kojima ispitanici žive dostupni su preko samoprocjene rezidencijalnog statusa pa tako 18,3 % svoje mjesto boravka označava selom, a 6,4 % navodi da živi u više ruralnom no urbanom naselju tako da blizu četvrtine ispitanika živi u naseljima koja smatraju ruralnima. Međutim, 18,5 % njih smatra da živi u naselju koje je između ruralnog i urbanog. Najveći udio ispitanika, njih 55,8 %, svoje mjesto življenja smatra urbanim, a od toga 13,8 % svoje naselje smatra više urbanim nego seoskim, ali ne sasvim urbanim mjestom. Regije su u ovom istraživanju kategorizirane prema statističkoj klasifikaciji prostornih jedinica NUTS 2² koje čine Panonska Hrvatska³ (26,7 % ispitanika), Jadranska Hrvatska⁴ (32,3 % ispitanika), Grad Zagreb (19,9 % ispitanika) i Sjeverna Hrvatska⁵ (21,1 % ispitanika).

Mladi čiji roditelji imaju završenu srednju školu čine najveći udio ispitanika; pri tome roditelji su češće završili strukovnu srednju školu (majka – 38,9 %; otac – 47,1 %) potom gimnaziju (majka – 21 %; otac – 18,2 %). Ispitanika čiji roditelji imaju završen fakultet i više stupnjeve obrazovanja ima negdje oko četvrtine (majka – 28,6 %; otac – 25,2 %). Roditelja s najnižim obrazovanjem, odnosno bez završene osnovne škole ima najmanje, odnosno desetina (majka – 11,5 %; otac – 9,4 %). Obrazovanje oca je različito distribuirano s obzirom na regiju. Očevi mladih koji žive u Zagrebu su češće višeg obrazovanja nego onih mladih koji žive u Sjevernoj i Panonskoj Hrvatskoj (F=5,46). Obrazovanje roditelja se u istraživanjima često pokazuje kao dobar pokazatelj socijalnog statusa mladih, njihovog materijalnog položaja ali i kulturnog i socijalnog kapitala (Ilišin i Radin 2002; Ilišin i sur. 2013; Ilišin i Spajić Vrkaš 2017). U tom smislu, i ovdje se pokazuje da paralelno s porastom razine obrazovanja oca ($r=0,21$), odnosno majke ($r=0,22$) raste i materijalni standard kućanstva.

Kada je riječ o financijskim ili materijalnim uvjetima kućanstva u kojima žive ispitanici, većina (38,5 %) procjenjuje da živi u umjerenjé financijskoj stabilnosti s obzirom na to da imaju novca za skuplje stvari, ali nemaju za skupe stvari poput automobila ili stana (tablica 1). Četvrtina (24,6 %) ocjenjuje da njihovo kućanstvo može zadovoljiti osnovne potrebe poput hrane i odjeće, ali ne i skupljih stvari poput frižidera ili televizora. Potpunu financijsku stabilnost izražava 17,8 % ispitanika pri čemu navode da njihovo kućanstvo može kupiti sve što im je potrebno za dobar životni standard. **Na suprotnom kraju socijalne ljestvice, 2,3 % navodi da živi u izrazitom siromaštvu jer nemaju dovoljno hrane i novca za pokrivanje osnovnih režija, a 10,9 % živi u kućanstvu koje, može se reći, preživljava (imaju dovoljno novca za osnovne režijske troškove i hranu, ali ne i za odjeću i cipele).**

Tablica 1 Procjena ispitanika o financijskoj situaciji kućanstva u kojem žive (u %)

Koji od sljedećih opisa najadekvatnije opisuje financijsku situaciju u vašem kućanstvu?

	2024	2018
Nemamo dovoljno novca za osnovne račune (struja, grijanje...) i hranu	2.3	0.7
Imamo dovoljno novca za osnovne račune i hranu ali ne i za odjeću i obuću	10.9	0.8
Imamo dovoljno novca za hranu, odjeću i obuću, ali nemamo dovoljno za skuplje stvari (frižider, TV i sl.)	24.6	38.3
Možemo si priuštiti kupnju nekih skupljih stvari, ali ne tako skupih kao što je automobil ili stan, na primjer	38.5	38.1
Možemo si priuštiti kupnju svega što nam je potrebno za dobar životni standard	17.8	16.5

Unazad šest godina, zabilježen je značajan skok u udjelu onih mladih koji žive u materijalnoj oskudici – 2018. godine bilo ih je 1,5 %, a 2024. godine 13,2 %. Pritom je primjetno smanjen udio onih koji imaju za osnovne potrebe poput režija, hrane, odjeće i obuće s 38,3 % u 2018. na 24,6 % u 2024. Ukratko, **došlo je do primjetnog porasta materijalne deprivacije u određenom broju kućanstava u kojima žive mladi ljudi.** Značajnih razlika u financijskoj situaciji između ispitanika, s obzirom na (samoprocijenjenu) veličinu naselja i regije, nema. Iz regionalne perspektive, zanimljivo je da mladi u Hrvatskoj, u prosjeku odmah iza mladih u Crnoj Gori i Bosni i Hercegovini, najbolje procjenjuju financijsko stanje kućanstva u kojem žive⁶.

Nešto više od tri petine mladih koji su sudjelovali u istraživanju u sustavu je obrazovanja. Od ukupnog uzorka, polovica je u formalnom sustavu obrazovanja: 28,7 % pohađa osnovnu ili srednju školu, 14,1 % studira na preddiplomskom a 8,3 % na diplomskom ili poslijediplomskom studiju.

Nadalje, 8 % mladih od 14 do 29 godina uključeno je u neki drugi oblik obrazovanja ili usavršavanja i osposobljavanja, njih nešto više od trećine (34,8 %) nije uključeno u sustav obrazovanja, a njih 6,1 %

se nije izjasnilo o svom trenutnom obrazovnom statusu. Od 2018. godine primjećuje se stabilan udio mladih u dobi od 15 do 29 godina koji su uključeni u sustav formalnog obrazovanja i osposobljavanja (42,8 % 2018. godine i 44,1 % 2023. godine)⁷ što je za 6,2 % iznad prosjeka EU zemalja (2023. godine je iznosio 37,6 %).

Glavni nalazi

1. Najviše mladih ima roditelje srednjeg obrazovanja.
2. Većina ispitanika živi u urbanom naselju (56 %).
3. Linearni porast materijalnih uvjeta života s porastom razine obrazovanja roditelja.
4. 13 % živi u siromašnom kućanstvu, a 18 % u kućanstvu bez ikakvih financijskih briga.

4. Mladi i obrazovanje

Na obrazovanje se tradicionalno gleda kao na instrument osobnog i profesionalnog razvoja. Mladi stječu znanja, vještine i kvalifikacije koje mogu otvoriti vrata boljim mogućnostima zapošljavanja i višem životnom standardu. U hrvatskom društvu je između dva popisa stanovništva⁸ (2011. i 2021.) zabilježen porast udjela visokoobrazovnog stanovništva – sa 16,4 % na 24,1 %. Ipak, povećanje broja visokoobrazovanih ne implicira i visoku kvalitetu sustava obrazovanja u okviru kojeg se ljudi obrazuju. Dostupnost kvalitetnog sustava obrazovanja ključna je za kratkoročne i dugoročne pozitivne učinke na razini pojedinca, zajednice i društva. U proteklom razdoblju, s ciljem unapređenja kvalitete sustava obrazovanja, u Hrvatskoj je donesen niz strateških dokumenata (pr. Nacionalna razvojna strategija Republike Hrvatske do 2030.; Nacionalni plan razvoja sustava obrazovanja za razdoblje do 2027. godine, 2023.). U desetogodišnjem razdoblju prosječno ulaganje u obrazovanje bilo je 4,9 % BDP-a⁹. Nešto veća ulaganja zabilježena su u razdoblju pandemije (5,5 % BDP-a 2020. te 5,2 % BDP-a 2021. godine) koja su se značajno odrazila i na obrazovni sustav (pr. nastava na daljinu, informatizacija odgojno-obrazovnih ustanova, digitalna pismenost i dr.).

Dodatno, povećana su ulaganja u infrastrukturne projekte s ciljem jačanje sustava znanosti i obrazovanja koji su velikim dijelom financirani iz fondova EU (pr. Nacionalni plan oporavka i otpornosti 2021. – 2026.). Jedan od indikatora na temelju kojeg se može procijeniti otpornost sustava na višestruke krize te uspješnost implementacije reformskih procesa u proteklih deset godina je procjena zadovoljstva kvalitetom obrazovnog sustava. U odnosu na trenutni obrazovni status i demografske karakteristike mladih u ovom je poglavlju analizirana percepcija kvalitete odgojno-obrazovnog sustava te navike mladih u *online* okruženju vezane za obrazovanje i posao.

Umjereno zadovoljstvo kvalitetom obrazovanja

Prosječna procjena kvalitete obrazovnog sustava mladih iz svih zemalja koje su sudjelovale u ovom istraživanju je 2,7 (na skali procjene od 1 - potpuno nezadovoljstvo do 5 – potpuno zadovoljstvo). Uz Sloveniju, Hrvatska pripada zemljama čiji mladi iskazuju nešto više zadovoljstvo kvalitetom obrazovnog sustava u odnosu na druge zemlje koje su sudjelovale u istraživanju. Naime, **u Hrvatskoj kvalitetu obrazovanja mladi procjenjuju prosječnom ocjenom 3,1, pri čemu je nešto veći udio onih koji su zadovoljni ili izrazito zadovoljni obrazovanjem (39 %) u odnosu na one koji su uglavnom ili u potpunosti nezadovoljni (29 %)**¹⁰. Obrazovni sustav najkvalitetnijim percipiraju mladi koji su uključeni u neki drugi oblik osposobljavanja ili usavršavanja, zatim studenti preddiplomskih studija i učenici osnovnih i srednjih škola dok su kvalitetom obrazovnog sustava najmanje zadovoljni studenti diplomskih i poslijediplomskih doktorskih studija te oni koji su izvan sustava obrazovanja i osposobljavanja (F=3,83). Zabrinjavajuća je činjenica da oni s najvišim stupnjem obrazovanja i oni koji su već na tržištu rada, odnosno mladi s najduljim iskustvom u obrazovnom sustavu, daju ujedno i najniže procjene kvalitete.

U odnosu na prethodna dva ciklusa istraživanja (Ilišin i sur. 2013; Gvozdanović i sur. 2019) bilježi se trend smanjenja udjela mladih koji su donekle zadovoljni (u svakom ciklusu za po 6 %) u korist onih koji su nezadovoljni kvalitetom obrazovnog sustava. Sukladno tome, može se zaključiti da unatoč brojnim reformskim naporima na razini obrazovnih politika u dvanaestogodišnjem razdoblju nije došlo do unapređenja kvalitete obrazovnog sustava već se

39 % mladih je zadovoljno kvalitetom obrazovanja u Hrvatskoj

naprotiv, kontinuirano povećava udio mladih koji su sve više nezadovoljni kvalitetom obrazovanja. Slične trendove potvrđuju i objektivni indikatori učinkovitosti obrazovnih sustava. Prema rezultatima PISA istraživanja (Markočić Dekanić i sur. 2023.) hrvatski učenici u posljednja četiri ciklusa provedbe istraživanja (2006.-2022.) kontinuirano postižu rezultate unutar ili ispod OECD prosjeka, pri čemu značajan udio učenika prema istraživanju iz 2022. ne dostiže osnovnu razinu matematičke (oko trećine učenika), čitalačke (oko četvrtine učenika) te prirodoslovne pismenosti (oko petine učenika). Unatoč tome, hrvatski obrazovni sustav se u usporedbi s drugim zemljama pokazao otpornim u pogledu dobrobiti učenika u vrijeme pandemije COVID-19 (Markočić Dekanić i sur. 2023.) što djelomično opravdava relativno stabilan udio mladih koji su kvalitetom obrazovanja ipak zadovoljni (39,3 % 2024., 42 % 2018., 39,5 % 2012.).

Visoka percepcija korupcije u obrazovanju

Procjeni kvalitete obrazovnog sustava doprinosi i percepcija korupcije u obrazovnom sustavu. **Ukupno 65 % mladih se uglavnom ili u potpunosti slaže da postoje slučajevi kupovine ocjena i ispita u visokoobrazovnim institucijama u Hrvatskoj, a tek njih 5 % smatra da to nikad nije slučaj.** U odnosu na prethodne cikluse istraživanja, kada je oko polovica mladih smatrala da se na visokoobrazovnim institucijama u Hrvatskoj kupuju ispiti, u šestogodišnjem razdoblju je taj udio povećan za 16,6 % što potencijalno upućuje na pad povjerenja u institucionalno obrazovanje. Mladi u dobnoj

skupini od 14 do 18 godina u najvećoj mjeri smatraju da u visokoškolskom obrazovanju postoje slučajevi kupovine ocjena, slijedi skupina mladih od 25 do 29 godina, dok u najmanjoj mjeri isto smatraju mladi u dobnoj skupini od 19 do 24 godine (F=5,67). Najvišu prosječnu procjenu zastupljenosti korupcije u visokom obrazovanju (na skali od 1 – potpuno neslaganje do 5 – potpuno slaganje) daju učenici osnovnih i srednjih škola (3,9), zatim studenti preddiplomskih studija (3,8) i diplomskih ili poslijediplomskih doktorskih studija (3,7) te polaznici drugih oblika stručnog osposobljavanja ili usavršavanja (3,6). Mladi koji su izvan obrazovnog sustava korupciju u visokom obrazovanju percipiraju poprilično visokom (3,8). S obzirom na to da je regionalni prosjek percepcije korupcije u obrazovanju 3,7, Hrvatska spada među zemlje s nešto višom percepcijom korupcije u obrazovanju (3,8). Dobiveni rezultati ukazuju na potrebu za ulaganjem dodatnih napora u implementaciju antikorupcijskih mjera s ciljem osiguranja pravednog i kvalitetnog sustava obrazovanja.

Online svijet za potrebe obrazovanja

Mladi u *online* okruženju provode sve više vremena u različitim aktivnostima povezanim s obrazovanjem ili s poslom kojeg obavljaju, ali i u aktivnostima koje se mogu povezati sa slobodnim vremenom u smislu informiranja te aktivnosti na društvenim mrežama. Prema podacima na razini EU¹¹, gotovo svi mladi u dobi od 16 do 29 godina svakodnevno koriste internet (96 %), pri čemu najviše koriste društvene mreže (83,5 %) te informativne portale (68,2 %). Na razini EU, trend porasta korištenja interneta bilježi se u 2020. i 2021. godini što je posljedica izmijenjenih uvjeta rada i školovanja u vrijeme pandemije COVID-19.

Ovo istraživanje upućuje na podatak da preko 90 % mladih, kada su *online*, provodi vrijeme na društvenim mrežama (Facebook, Instagram, TikTok i dr.) pri čemu, prema vlastitoj procjeni, petina u ovoj aktivnosti dnevno provede jedan do dva sata, a gotovo trećina od dva do pet sati dnevno. Djevojke na društvenim mrežama provode statistički značajno više vremena od mladića ($\chi^2 = 13,75$), dok mladi u najstarijoj dobnoj skupini na društvenim mrežama dnevno provode značajno manje vremena ($\chi^2 = 32,26$) od mladih u preostalim dobnim skupinama. Vjerojatno se radi o tome da se struktura slobodnog vremena mijenja pa se tako i svakodneve navike mijenjaju s odrastanjem. Oko 80 % mladih se informira preko internetskih novina i informativnih portala, pri čemu za ovu aktivnost u *online* okruženju najčešće izdvajaju do sat vremena dnevno (62,8 %). Linearno s dobi povećava se i vrijeme provedeno u *online* okruženju u svrhu informiranja, pri čemu mladići nešto više vremena dnevno u ovoj aktivnosti provode od djevojaka.

Internet za potrebe posla očekivano najčešće koriste mladi koji nisu u sustavu obrazovanja, pri čemu ga dnevno u prosjeku koriste do jedan sat. S porastom dobi raste i vrijeme provedeno *online* zbog posla ($F=14,02$) i kod mladića i djevojaka. Gotovo trećina mladih koji nisu u sustavu obrazovanja u *online* okruženju ne provode nikakve aktivnosti za potrebe posla, dok njih nešto više od 15 % za tu svrhu izdvajaju više od 5 sati dnevno. Vrijeme provedeno u *online* okruženju za potrebe obrazovanja kreće se u prosjeku od 15 minuta do 2 sata dnevno (45,3 %). Od ukupnog broja mladih koji su u sustavu obrazovanja, aktivnosti vezane uz obrazovanje u *online* okruženju su najzastupljenije u skupini studenata preddiplomskih i diplomskih studija, zatim učenika osnovnih i srednjih škola te u najmanjoj mjeri kod mladih koji pohađaju neki drugi oblik stručnog usavršavanja ili osposobljavanja. Zanimljivo je da u aktivnostima u *online* okruženju za potrebe obrazovanja sudjeluje i nešto više od dvije petine mladih koji nisu u sustavu obrazovanja što vjerojatno govori o popularnosti neformalnog cjeloživotnog obrazovanja među mladima koji su svoje formalno obrazovanje završili.

Glavni nalazi

- 1.** Iako je prosječna procjena kvalitete obrazovnog sustava relativno stabilna, u posljednjih 12 godina bilježi se trend smanjenja udjela mladih koji su donekle zadovoljni u korist onih koji su nezadovoljni kvalitetom obrazovnog sustava.
- 2.** Kvalitetom obrazovnog sustava najmanje su zadovoljni studenti diplomskih i poslijediplomskih doktorskih studija te mladi izvan sustava obrazovanja i osposobljavanja.
- 3.** U odnosu na prethodna dva ciklusa provedbe istraživanja, za oko 17 % povećao se udio mladih koji se uglavnom ili u potpunosti slažu da postoje slučajevi korupcije u visokoobrazovnim institucijama u Hrvatskoj (s 48 % 2018. na 65% 2024.), a njih tek 5% smatra da to nikada nije slučaj.
- 4.** Više od 90 % mladih svakodnevno provodi vrijeme na društvenim mrežama, a njih više od 80 % na internetskim portalima i novinama. Djevojke značajno više vremena provode na društvenim mrežama, za razliku od mladića koji više vremena provode čitajući internetske novine i informativne portale. S porastom dobi smanjuje se količina vremena koju mladi provode na društvenim mrežama, a povećava se količina vremena koju mladi provode čitajući internetske novine i informativne portale.

5. Zaposlenost

Sve veća fleksibilnost tržišta rada, ekspanzija visokog obrazovanja koja se očituje u rastu broja visokoobrazovnih institucija i udjela visokoobrazovanog stanovništva¹², uz ograničen broj radnih mjesta uglavnom zbog strukturne nezaposlenosti¹³, čine mlade koji su u procesu zapošljavanja ili traženja prikladnijeg radnog mjesta ranjivom skupinom. Mladi se u većoj mjeri od prethodnih generacija suočavaju s učestalim promjenama posla te nedovoljno plaćenim, kratkoročnim zaposlenjem s minimalnom obukom, što dovodi do smanjenih izgleda za zaposlenje na neodređeno vrijeme a time i do

37.5 % zaposlenih mladih radi u zanimanjima za koja su se školovali

nižih plaća (Matković i sur. 2022). Posljedično dolazi i do težeg osamostaljivanja mladih i odgađanja zasnivanja vlastite obitelji¹⁴, a dugoročno i do povećanja stope siromaštva mladih¹⁵.

U 2023. na razini EU-27 stopa nezaposlenosti za mlade u dobi od 15 do 29 bila je 11,2 %, dok je u Hrvatskoj bila nešto viša – 13 %. Kada uzmemo u obzir podatke za mlade u dobi od 20 do 29 godina, tada je stopa nezaposlenosti mladih u Hrvatskoj bila 11 %, što je vrlo blizu prosjeka EU-27 (10,1 % nezaposlenih mladih)¹⁶. Što se zaposlenosti tiče, postoci se značajno razlikuju u smjeru koji sugerira komparativno lošiji položaj mladih iz Hrvatske u odnosu na status u kojem se najčešće nalaze njihovi vršnjaci iz EU. U Hrvatskoj je zaposlenost mladih za 2023. godinu za dob od 15 do 29 godina iznosila 43 %, dok je na razini EU bila 49,7 %¹⁷. U slučaju mladih od 20 do 29 godina zaposlenost za Hrvatsku u 2023. godini bila je 59,2 %, a na razini EU 65,9 %. Također, podaci Eurostata sugeriraju kako je u Hrvatskoj u dobi od 18 do 29 godina nešto više mladih (14,1 %) izvan tržišta rada i obrazovanja (mladih u NEET statusu) nego na razini EU (13,4 %)¹⁸. Manja zaposlenost u Hrvatskoj u odnosu na EU može značiti da značajan udio mladih nije na tržištu rada, bilo zbog obrazovanja, neaktivnosti, privremenog rada ili su pak iselili, dok stopa nezaposlenosti pokazuje sličan udio onih koji traže posao, ali ga ne mogu naći kao i u EU.

U kontekstu nezaposlenosti mladih, u javnosti se mogu čuti spekulacije o ugroženosti njihovih radnih mjesta zbog sve prisutnije strane radne snage. No, podaci Eurostata¹⁹ opovrgavaju temelje za takvu tvrdnju s obzirom na to da je u 2023. u Hrvatskoj registrirano tek 1,1 % imigranata iz zemalja koje nisu iz-EU i to u dobi 15-64 godine. Potrebno je napomenuti da radnici iz trećih zemalja uglavnom rade na niskokvalificiranim poslovima (npr. pomoćni poslovi u ugostiteljstvu, građevinarstvo, dostavne i prijevozne službe) koji su slabije plaćeni i vjerojatno su manje atraktivni domicilnom stanovništvu.

Sigurnost posla, strukturne prilike i izazovi

Prethodne studije mladih u Hrvatskoj pokazuju kako su mladi u Hrvatskoj u nepovoljnom položaju na tržištu rada. No, usporedba podataka dobivenih na uzorcima 2024. i 2018. godine sugerira kako je došlo do porasta broja mladih zaposlenih na neodređeno puno radno vrijeme (22,6 % u 2018. i 26,8 % u 2024.), dok je udio mladih koji su u aktivnoj potrazi za poslom ostao gotovo istovjetan (11,2 % u 2018. i 11,5 % u 2024.). Ugovor na određeno puno radno vrijeme 2024. ima 11,9 % mladih, a 2018. je takvih mladih bilo više, odnosno 18,2 %, dok je na određeno nepuno radno vrijeme 2024. radilo 2,6 % mladih, a 2018. je takav status imalo 1,6 % mladih. Istovremeno se gotovo dvostruko smanjio udio mladih koji nemaju posao i trenutno ga ne traže (s 39,5 % na 18,9 %) pri čemu valja imati na umu da tu skupinu u najvećoj mjeri čine studenti i učenici. Pozitivan pomak zabilježen je kod mladih koji imaju ugovor na neodređeno nepuno radno vrijeme (rast s 0,9 % na 6 %), što može značiti da je došlo do fleksibilizacije tržišta rada i do većeg otvaranja poslodavaca prema radnicima koji ne mogu ili ne žele raditi puno radno vrijeme. Nešto je veći postotak i samozaposlenih mladih, no na njih u uzorku otpada tek 4,8 %, dok je u Sloveniji takvih 4,7 %, a u Bosni i Hercegovini tek 2,4 %. Na kraju, 1,5 % je mladih koji su na stručnom usavršavanju, što je slabi rast u odnosu na 0,6 % iz 2018. No, značajno je porastao broj mladih koji su se odlučili za kategoriju zaposlenja „ostalo“ (povremeni poslovi ili obuka uz rad), kojih je 2024. 9,9 %, dok ih je 2018. bilo tek 0,6 %.

Pri analizi podataka spojene su kategorije mladih koji imaju ugovore na neodređeno te kategorije mladih s ugovorima na određeno vrijeme, a rezidualnu kategoriju čine mladi koji rade povremeno, samozaposleni su, mladi na stručnom usavršavanju te oni koji su odabrali opciju „ostalo“. Analize su pokazale ($\chi^2 = 194,43$) kako je najveći broj mladih zaposlen na neodređeno u dobi od 25 do 29 godina (57,4 %), iza kojih slijede mladi od 19 do 24 godine (28,9 %) i najmlađa podskupina mladih (5,2 %). **Prekarnost na tržištu rada, prema našim podacima, najviše pogađa mlade u dobi od 19 do 24 godine jer čak njih 22,1 % imaju ugovor na određeno, a u istovjetnoj je situaciji 14,7 % ispitanika u dobi od 25 do 29 i 3,9 % ispitanika u najmlađoj skupini.** Povezanost položaja mladih na tržištu rada i dobi u slučaju mladih koji trenutno nemaju posao i ne traže ga, najvjernije odražava očekivanu sliku jer je takav odgovor dalo 46,7 % ispitanika do 18 godina života, 11,8 % onih od 19 do 24 godine i 5,4 % mladih u najstarijoj dobnoj skupini. Za to vrijeme nema posao, ali ga aktivno traži 15,7 % mladih u dobi do 18 godina, 11,3 % onih u skupini od 19 do 24 godine i 8,3 % najstarijih mladih. U ostalim kategorijama zaposlenja sudjeluje 28,8 % mladih učeničke dobi, 26 % u srednjoj dobnoj skupini i 14,2 % najstarijih mladih.

Sukladnost zanimanja i zvanja, odnosno posla koji se obavlja i stečenih kvalifikacija, jedno je od poželjnih obilježja posla, a ovo istraživanje pokazuje da relativna većina zaposlenih mladih (37,5 %) radi u zanimanjima za koja su se školovali.

Između 2018. i 2024. je došlo do neznatne promjene u udjelu mladih koji rade na poslovima u skladu sa stečenom strukom (36,9 % u 2018. i 37,5 % u 2024.), dok je došlo do blagog smanjenja u broju onih koji rade poslove bliske struci (s 25,5 % na 20,1 %) i neznatnog povećanja broja mladih koji ne rade u struci (s 35,6 % na 36,7 %). Nadalje, porastao je broj mladih koji rade iako nemaju struku (s 2 % na 5,7 %). U analizi nisu ustanovljene statistički značajne razlike među mladima koji rade u struci i izvan struke.

Pitanje slično prethodnom, ali u odnosu na stečeni stupanj kvalifikacija, ukazuje na podatak da se u usporedbi s 2018. godinom povećao broj mladih koji rade na poslovima nižih kvalifikacija (sa 17,4 % na 26,5 %). Razlozi povećanja broja onih koji rade na poslovima nižih kvalifikacija mogu biti mnogobrojni a jedan od njih se može pripisati radu u sektoru turizma u kojem značajan udio poslova ne zahtijeva visoke kvalifikacije. Iako se smanjio broj mladih koji rade na poslovima sukladno svojim kvalifikacijama (sa 79,8 % u 2018. na 57,3% u 2024.), i dalje najveći broj zaposlenih mladih radi na poslovima sukladno svojim kvalifikacijama. Istovremeno se udio mladih koji

Iako mladi generalno rade na poslovima sukladno njihovom zvanju i stručnoj spremi, prosječna plaća značajnog dijela zaposlenih mladih je bliža nacionalnoj minimalnoj plaći koja iznosi 677 eura neto²⁰ nego nacionalnoj prosječnoj plaći koja iznosi 1326 eura neto²¹.

Visina plaće pokazuje kako 9,6 % mladih radi za 639 ili manje eura neto mjesečno, 16,2 % ih radi za 640-969 eura neto, 18,1 % za 970-1.269 eura neto, narednih 7 % za 1.270-1.599 eura neto, dok ih tek 3,8 % radi za 1.600 ili više eura neto mjesečno, a ukupno 41,2 % mladih nije znalo (ili nije htjelo) odgovoriti na ovo pitanje. Ovakav nalaz sugerira kako su mladi još uvijek potplaćeni²², odnosno da se trend iskazan u prethodnim ciklusima istraživanja mladih nije promijenio. S obzirom na visoke cijene najma stanova i cijene kvadrata nekretnina, može se zaključiti da većina mladih s prosječnom plaćom vrlo teško može priuštiti osamostaljivanje koje podrazumijeva odlazak iz roditeljskog doma. Daljnje analize (t=3,97) pokazale su da najmanju plaću u prosjeku najčešće imaju djevojke te da mladići u značajno većem broju ostvaruju mjesečnu plaću u ovdje prikazanim najvišim platnim razredima, što je i u skladu s podacima Eurostata, po kojima su rodne razlike u plaćama u Hrvatskoj za 2022. iznosile 12,5 %²³ u korist muškaraca.

26.5 % mladih radi na poslovima nižih kvalifikacija

obavljaju poslove koji zahtijevaju više kvalifikacije od stečenih nije promijenio u odnosu na 2018. (11,9 % i 11,7 %). Na ovom pitanju također nisu ustanovljene statistički značajne razlike s obzirom na obilježja ispitanika.

Važnost stručnosti, ali i veza za zapošljavanje

Za razliku od prethodnog ciklusa istraživanja iz 2018. godine kada je čak 79 % mladih procijenilo da su za pronalazak posla važne ili vrlo važne veze s osobama na pozicijama moći, a njih 74 % da je važna stručnost, u ciklusu istraživanja 2024. godine mladi kao važan ili vrlo važan faktor za uspješno zapošljavanje izdvajaju stručnost (59,6 %). Prepoznavanje stručnosti kao važnog faktora za zapošljavanje statistički je značajno više kod djevojaka u odnosu na mladiće ($t=3,73$). **Iako se u odnosu na prethodni ciklus bilježi trend pada percepcije važnosti veza s osobama na poziciji moći, i dalje više od polovice mladih (54,6 %) smatra da su one važne za uspješno zapošljavanje.** Razmjerno snažna percepcija neformalnih veza za dobivanje posla može se razumjeti u kontekstu generalno visoke percepcije raširenosti korupcije: čak 50 % građana smatra da je korupcija u Hrvatskoj vrlo raširena, dok prosječno u EU 22% građana vidi korupciju toliko raširenom u svojim zemljama (Eurobarometer, 2022). U odnosu na prethodni ciklus istraživanja došlo je do pada percepcije značajnosti članstva u političkim strankama za uspješno pronalaženje posla (s 51 % na 42 %). Mladi koji pridaju veću važnost članstvu u političkim strankama ujedno pridaju i veću važnost poznanstvu s ljudima koji su na pozicijama moći ($r=0,67$). Također, bilježi se trend smanjenja značajnosti iskustva studiranja ili rada u inozemstvu (51 % 2018. godine) pri čemu ovaj faktor važnim ili vrlo važnim za zapošljavanje procjenjuje tek nešto manje od četvrtine mladih (24,2 %). Možemo spekulirati da su mladi uvidjeli kako na tržištu rada iskustvo boravka u inozemstvu nije presudno za pronalazak posla. Možda baš zbog dostupnosti i mogućnosti stjecanja iskustva u inozemstvu a posebno u EU zemljama, takvo iskustvo mladi većinom ne vide kao presudno za dobivanje posla..

Glavni nalazi

1. Najveći udio mladih zaposlen je na neodređeno puno radno vrijeme (26,8 %), a najmanje ih radi na neodređeno nepuno radno vrijeme (6 %) te se može reći da je između 2018. i 2024. smanjen broj mladih koji se nalaze u prekarnom položaju.
2. Na poslovima na određeno vrijeme najčešće rade mladi u dobi 19-24 godine što sugerira njihovu višu ranjivost na tržištu rada u odnosu na ostale dobne skupine, odnosno činjenicu da im njihov položaj na tržištu rada ne dopušta osamostaljivanje od roditelja i rješavanje stambenog pitanja.
3. Mladi u preko dvije petine slučajeva rade na poslovima za plaću nižu od prosječne, a tek ih 3,8 % radi na poslovima s plaćom višom od 1.600 eura mjesečno.
4. Nešto više od polovice mladih zaposleno je na poslovima koji su sukladni njihovom stupnju obrazovanja, dok ih više od četvrtine radi na poslovima koji zahtijevaju niže stupnjeve obrazovanja, što znači da se radi o mladima koji imaju više kvalifikacije s obzirom na poslove koje trenutno obavljaju.
5. Mladi u najvećoj mjeri smatraju da je za dobivanje posla u Hrvatskoj najvažnija stručnost (59,6 %), no i dalje više od polovice njih (54,6 %) drži kako su za to važne veze s osobama na pozicijama moći.

6. Mobilnost

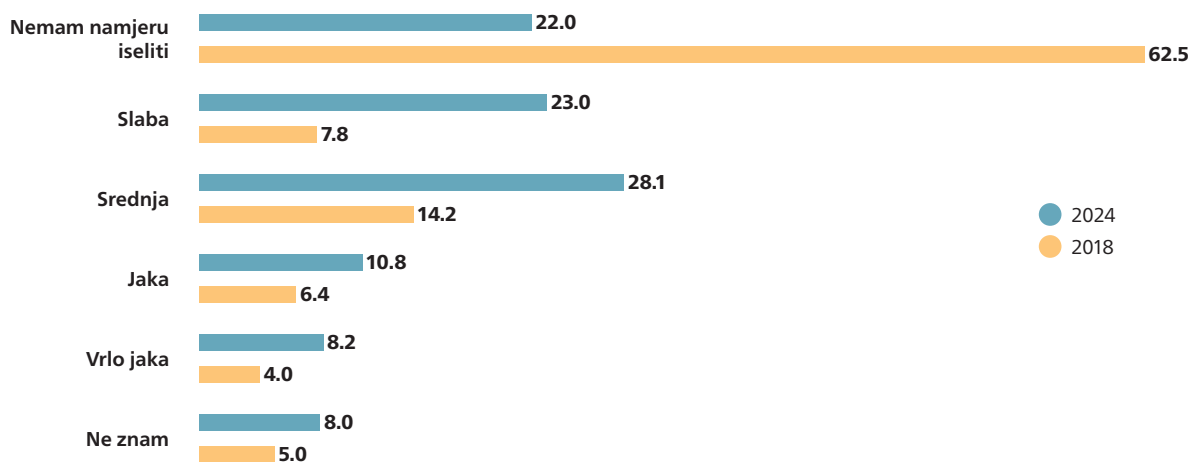
Iseljavanje mladih u inozemstvo kontinuirano je jedna od ključnih društveno-političkih tema u posljednja dva desetljeća u Hrvatskoj. Brojke idu u prilog općoj zabrinutosti zbog gubitka vitalnih ljudskih resursa i demografskog opustošenja čitavih hrvatskih regija; prema podacima Državnog zavoda za statistiku u 2022. godini iz Hrvatske je iselilo 46.287 osoba, od čega 28 % čine mladi u dobi 15-29 godina (11.883). Prethodni val istraživanja pokazao je kako su mladi iz Hrvatske, u manjoj mjeri od vršnjaka iz ostalih analiziranih zemalja, skloni dugotrajnom iseljavanju u inozemstvo (Gvozdanović i sur, 2019.; Adamović i Potočnik, 2022), no novi podaci ukazuju na porast želje za iseljavanjem. Nezaovoljstvo zaposlenjem i plaćom, neadekvatnost tržišta rada, percepcija korupcije često se u javnosti navode kao glavni čimbenici koji potiču iseljavanje. Osim toga, ekonomski pad, slabi izgledi za posao i niske plaće dodatno stvaraju želju za iseljavanjem, dok bolje prilike za zaradu i poboljšanjem materijalnog standarda u drugim europskim zemljama djeluju kao čimbenici privlačenja. Pritom visoku zabrinutost prvenstveno uzrokuju dugotrajne migracije, što je jedna od tema kojima se bavi i ovo poglavlje.

Porast iskustava boravka u inozemstvu

Studiranje u inozemstvu mladima nudi priliku za stjecanje vrijednog radnog obrazovnog i životnog iskustva, uspostavljanje i izgradnju novih prijateljstava, ali i potencijalan poticaj za trajan ostanak u inozemstvu. Od pristupanja Hrvatske u članstvo Europske unije, 2013. godine, zakonodavni okvir olakšao je i iseljavanje stanovništva, a od 2013. do 2022. iz Hrvatske iselilo je ukupno 91.987 osoba koje su u trenutku iseljavanja bile u dobi 15-29 godina²⁴. Pritom je najmanji broj mladih iselio 2013. godine (2.640), dok je rekordna godina u iseljavanju mladih bila 2017. godina (13.118 osoba), a 2022. iselilo je 11.883 mladih.

Iskustvo boravka u inozemstvu duljeg od šest mjeseci steklo je 18,9 % mladih, što je triput više nego 2018. kada je to iskustvo imalo 5,2 % mladih. U analiziranom je razdoblju (između 2018. i 2024.) porastao broj mladih koji su boravili u inozemstvu tijekom visokoškolskog obrazovanja (s 1,8 % na 7,1 %), kao i onih koji su već u srednjoj školi sudjelovali u obrazovnim programima u inozemstvu (s 2,3 % na 9,3 %), a značajno je porastao i broj mladih koji su u inozemstvu boravili tijekom strukovnog obrazovanja (s 0,7 % na 7,7 %) vjerojatno zbog širenja mogućnosti i prilika koje se nude u EU ali jednako tako i u Velikoj Britaniji, Australiji i Kanadi. Sveukupno, iako značajnom dijelu mladih u Hrvatskoj nedostaje međunarodno iskustvo obrazovanja, postoji značajan interes za budući studij u inozemstvu, pri čemu se mladi statistički značajno ne razlikuju po promatranim sociodemografskim obilježjima.

Grafikon 1 **Namjera iseljavanja iz Hrvatske (u %)***Koliko je jaka tvoja želja da odseliš u drugu zemlju na razdoblje dulje od šest mjeseci (emigriraš)?*

Povećanje želje za iseljavanjem

U ovom istraživanju ustanovljeni su zabrinjavajući trendovi koji pokazuju da je udio onih koji ne žele odseliti u inozemstvo opao s 62,5 % u 2018. na 22 % u 2024. godini (grafikon 1), dok slabu želju za emigriranjem izražava gotovo trostruko više mladih, srednju dvostruko više mladih, a jaku i vrlo jaku gotovo dvostruko više mladih (grafikon 1). Drugim riječima, migracijski potencijal mladih koji označava spremnost na migraciju u inozemstvo porastao je u odnosu na 2018. **Za usporedbu, snažnu želju za iseljavanjem izražava 21 % mladih u Hrvatskoj, što ih smješta u donji dio ljestvice migracijskog potencijala u regiji, zajedno s Bugarskom, Rumunjskom i Slovenijom, dok prva mjesta migracijskog potencijala, odnosno viši stupanj želje za iseljavanjem zauzimaju mladi iz zemalja izvan EU: Sjeverne Makedonije (39 %), Albanije (36 %) i Turske (34 %).**

Slijedom uvida kako su ruralna naselja u najvećoj mjeri suočena s demografskim slomom (Pokos i Turk, 2022), analizirano je postoje li statistički značajne razlike u želji za odlaskom u inozemstvo s obzirom na život u ruralnom ili urbanom naselju. No, u tom pogledu nisu ustanovljene statistički značajne razlike, iako podaci indiciraju da su mladi u urbanijim naseljima skloniji emigriranju. Ipak, ove nalaze treba tumačiti s oprezom jer je u uzorku više mladih iz urbanih naselja. Nadalje, podaci indiciraju kako najviše mladih učeničke dobi ima snažnu želju za odlaskom u inozemstvo, s obzirom na to da je ta podskupina u razdoblju formiranja stavova i vrijednosti te intenzivnom promišljanju životnih planova, moguće je da će njihovim sazrijevanjem doći i do promjena u migracijskim aspiracijama. U odnosu na spol, više mladića nego djevojaka ima namjeru iseljavanja iz Hrvatske što korespondira s podacima iz prethodnog istraživanja u 2018.

U drugom koraku analize intenziteta želje za iseljavanjem u inozemstvo na razdoblje dulje od šest mjeseci prvobitne opcije podijeljene su u kategorije „namjeravam iseliti“ i „ne namjeravam iseliti“, pri čemu su za provjeravanje potencijalnih razlika među mladima korištene varijable regije i financijskog statusa kućanstva.

Razlike između NUTS 2 regija nema, no ustanovljena je značajna povezanost financijskog statusa kućanstva u kojem mlada osoba živi i migracijskog potencijala ($\chi^2=12,25$) u smislu da više mladih osoba koje žive u kućanstvima suočenima s materijalnom oskudicom izražava želju za odlaskom u inozemstvo. U svjetlu ranije navedenog podatka da je od 2018.-2024. porastao broj mladih u riziku od siromaštva, može se pretpostaviti da će se trend odljeva mladih u inozemstvo nastaviti ili čak povećati što bi moglo rezultirati većim nedostatkom radne snage i inovacijskog potencijala. Navedeno

21 % mladih ima jaku ili vrlo jaku želju iseliti iz Hrvatske

ukazuje kako je poboljšanje socioekonomskog položaja hrvatskih obitelji, posebice obitelji u kojima žive djeca i mladi, ključno za preokretanje emigracijskih trendova. **Dodatno, interesantno je i to da intenzitet želje za iseljavanjem iz Hrvatske raste kako se smanjuje životno zadovoljstvo i optimističan pogled na budućnost Hrvatske ($r=-0,16$ i $r=-0,13$).** Suprotno tome, optimizam vezan za vlastiti životni put nije povezan sa željom za iseljavanjem iz Hrvatske. Čini se da je želja za odlaskom mladih iz Hrvatskom barem dijelom motivirana (individualnim) nastojanjima za unapređenjem kvalitete života te nepovjerenjem da će situacija u hrvatskom društvu u budućnosti biti značajno bolja.

Jedno od ključnih istraživačkih pitanja vezano uz migracijske aspiracije mladih bilo je u kojem roku oni koji žele iseliti namjeravaju to i učiniti. Nalazi ukazuju kako je manji broj mladih koji namjeravaju odseliti u roku kraćem od šest mjeseci (10,6 % u odnosu na 13,5 % iz 2018.), a u odnosu na 2018. (30,2 %) smanjen je broj onih koji žele odseliti u roku od dvije godine (20,7 %). Unutar pet godina 2018. željelo je odseliti 33,9 %, a sada to želi 36 % mladih.

U desetogodišnjoj perspektivi o emigriranju razmišljalo je 2018. 16,8 % mladih, a sada je takvih mladih 24,8 %, dok je udio mladih koji razmišlja o iseljavanju u razdoblju duljem od deset godina sličan (7,9 % u odnosu na 5,6 % iz 2018.). **Treba napomenuti i kako 49,3 % mladih 2024. nije specificiralo u kojem roku bi željeli iseliti u inozemstvo (19,3 % ne zna, a 30 % nije odgovorilo na ovo pitanje).**

Mladi su u istraživanju upitani i koliko bi dugo željeli boraviti u inozemstvu, pri čemu je između 2018. i 2024. došlo do promjena u udjelima odgovora do 10 %. Tako je 2018. bilo 9,6 % mladih koji žele odseliti na manje od godinu dana, a 2024. došlo je do porasta na 12,5 %. Na razdoblje od jedne do pet godina odselilo bi se gotovo isto mladih kao i 2018. (rast s 25,5 % na 26,9 %), a o tome da Hrvatsku napuste na vrijeme od pet do deset godina također razmišlja nešto više mladih (20,2 % iz 2018. u usporedbi s 24 % u 2024.). O dugoročnom iseljavanju – na deset do dvadeset godina – razmišlja za trećinu manje mladih (14,6 % u 2018. i 9,5 % u 2024.), dok bi zauvijek odselio vrlo sličan broj mladih (18,4 % mladih, u usporedbi s 19,2 % iz 2018). Podaci su još uvijek dramatični i sugeriraju da gotovo desetina mladih namjerava zauvijek napustiti Hrvatsku, a naredna desetina to namjerava učiniti na rok od deset do dvadeset godina, što implicira nastavak gubljenja vitalnih ljudskih resursa potrebnih za sveukupan razvoj Hrvatske.

Namjera iseljavanja uvjerljiva je kada postoje konkretni koraci koje je mlada osoba poduzela kako bi pokrenula proces iseljavanja. Istraživanja u dva razdoblja pokazala su kako je porastao broj mladih koji su poduzeli takve korake. Konkretno - porastao je broj mladih (s 1,6 % na 4 %) koji su kontaktirali ambasade zemalja u koje namjeravaju iseliti, poslodavce je kontaktiralo njih 10,8 % u odnosu na nekadašnjih 6,1 %, a obrazovne je ustanove kontaktiralo 10,1 % mladih u odnosu na prethodnih 4,5 %. Stipendiju je uspjelo osvojiti 6,1 % mladih, a 2018. ju je prijavilo 1,8 % ispitanika.

No, nešto se smanjio broj mladih koji su kontaktirali prijatelje ili roduke tražeći pomoć pri iseljavanju (s 26,5 % na 16,2 %). Ovi podaci idu u prilog povećanom migracijskom potencijalu mladih i zaključku kako mladi ne samo da razmišljaju, već i poduzimaju konkretne korake za iseljavanje u inozemstvo. Pritom im informiranje putem *online* portala i društvenih mreža također služi kao temelj za informiranje o dostupnim stipendijama i drugim mogućnostima za život u inozemstvu.

Poboljšanje standarda života i dalje je glavni razlog potencijalnog emigriranja s 27,8 % (u 2018. je bilo 28,7 %), a veće plaće su kao razlog iseljavanja porasle s 20,5 % na 27,5 %. Također, bolje prilike za zapošljavanje u novijem su razdoblju zastupljene u znatno manjoj mjeri no i dalje zauzimaju treće mjesto na ljestvici motivacija za emigriranje (9,8 % u odnosu na 24,1 % u 2018.). U 2024. dodana je još jedna opcija, korupcija i klijentelizam u domovini, zbog čega bi preselilo 6,5 % mladih. Želja za iskušavanjem drukčije kulture dvostruko je porasla (rast s 2,1 % na 4,2 %), jednako kao i želja za većom kulturnom raznolikosti (s 1,1 % na 2,3 %), slično kao i bolje mogućnosti započinjanja vlastitog posla (s 2,3 % na 4,8 %). Za to su vrijeme bolje obrazovne prilike pale s 6,9 % na 5,4 %. Blizina dragih ljudi dobila je na važnosti jer je porasla s 1,6 % na 3 %, a dvostruko je opao bijeg od nepovoljnih prilika (s 8,3 % na 3,9 %). No, mladi smatraju da u inozemstvu ne bi iskusili bolju socijalnu i političku stabilnost jer je broj onih kojima bi to bio razlog iseljavanja opao s 4,2 % na 2,6 %. Raznorodnost razloga iseljavanja pruža uvid u različit dijapazon pozitivnih i negativnih poticaja za iseljavanje koji, ako se pravilno usmjere, ne moraju značiti gubitak za Hrvatsku, uz uvjet da se ovdje kreiraju poticajne mjere koje bi mladima pružile uvjete za uživanje kvalitetnog života.

Kada usporedimo podatke za Hrvatsku s podacima za Sloveniju kao članicu EU i s Bosnom i Hercegovinom koja je tek u 2022. dobila status kandidata, vidimo da je rang razloga sličan. Naime, i u Bosni i Hercegovini na prvom mjestu je bolji standard života kao glavni razlog emigriranja (21,8 %), dok je za Sloveniju na prvom mjestu želja za većom plaćom (23,3 %); korupcija i klijentelizam kao motiv za odlazak u inozemstvo označilo je 3,1 % mladih u Sloveniji, dok je u Bosni i Hercegovini taj razlog navelo gotovo duplo više mladih - 6,9 %. Ovakva distribucija odgovora u tri zemlje sugerira da su stabilniji politički sustav i bolji ekonomski pokazatelji povezani s nižim aspiracijama za iseljavanjem zbog želje za poboljšanjem standarda života i visoke percepcije korupcije i klijentelizma u domovini.

Glavni nalazi

- 1. Značajan porast želje za odlaskom iz Hrvatske u odnosu na 2018. godinu.**
- 2. Poboljšanje standarda života još uvijek je vodeći razlog iseljavanja u inozemstvo.**
- 3. Gotovo petina mladih ima iskustvo boravka u inozemstvu, a u vremenu od 2018. godine višestruko je porastao broj mladih koji su u inozemstvu boravili u svrhu obrazovanja.**
- 4. Od 2018. do 2024. smanjio se broj mladih koji razmišljaju o iseljavanju iz Hrvatske u roku kraćem od 6 mjeseci, no porastao je broj onih koji smatraju kako bi mogli emigrirati u razdoblju od dvije do deset godina.**
- 5. Namjera iseljavanja u inozemstvo obrnuto je proporcionalna socioekonomskom statusu, pri čemu u prosjeku najčešće o tome razmišljaju mladi koji žive u kućanstvima s najviše financijskih poteškoća.**

7. Obitelj i planovi za budućnost

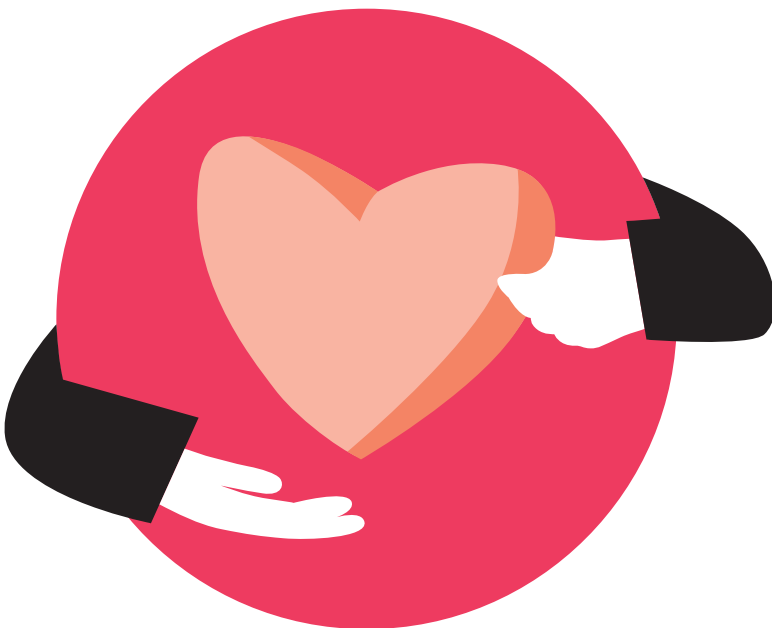
Obitelj ima središnju ulogu u reprodukciji biološkog, socijalnog i kulturnog života mladih. Ona mladima daje smjer i vrijednosne okvire u procesu socijalizacije i uklapanja u društvenu zajednicu (Muddiman et al. 2018). Iako pojave dezorganizacije tradicionalne obitelji kao posljedice modernizacije (kao što su npr. rodni konflikti, porast razvoda te pojava novih oblika obitelji) izgledaju novima i izazovnim, oni se pojavljuju još početkom 20. stoljeća. Postmoderna obitelj počiva na dobrovoljnom odnosu njezinih članova te je podložna redefiniranju i promjenama u skladu s njihovim interesima što uključuje „društvenu, prostornu i vremensku reorganizaciju rada i života u domaćinstvu“ (Stacey, 1990: 8). Češće dolazi do rađanja djece izvan braka kao i stvaranja neformalnih zajednica i životnih partnerstava. Brak kao institucija gubi popularnost, ali u hrvatskom društvu, koje još uvijek prihvaća tradicionalne vrijednosti, on je i dalje percipiran kao stabilna i poželjna institucija za zasnivanje obitelji. Međutim, zbog procesa depopulacije i iseljavanja mladih očekuje se da će doći do daljnjeg smanjenja broja sklopljenih brakova i u Hrvatskoj.

Život s roditeljima

Većina mladih živi u kućanstvima s majkom (58 %) i ocem (49 %), a potom s rođacima (41 %). U odnosu na 2018. godinu došlo je do pada broja kućanstva u kojima mladi žive s majkom i ocem jer je tada s majkom živjelo 77 % mladih, a s ocem 69 %. Dok je u 2018. samostalno živjelo 4 % mladih, u 2024. je zamjetan porast samostalnog stanovanja i iznosi 11 %. S partnerom živi 19 % mladih i to je nepromijenjen postotak u odnosu na 2018. godinu. S djecom živi 9 % ispitanika, dok je 2018. živjelo 12 %.

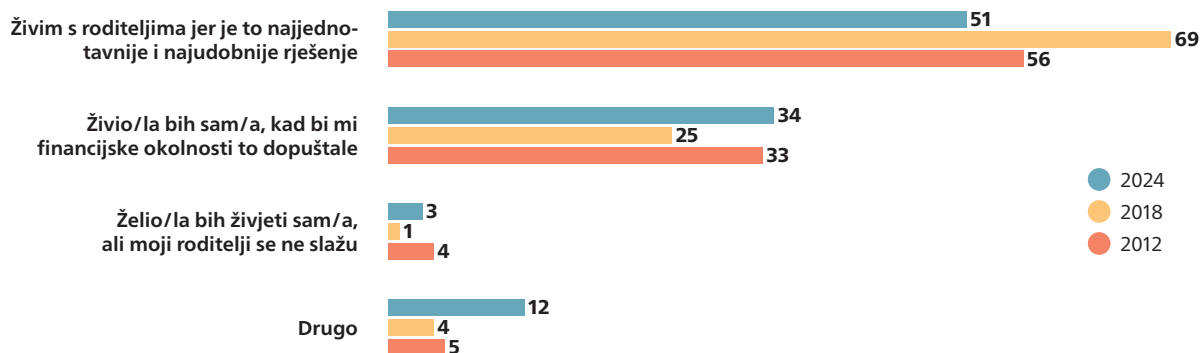
Samostalno živi značajno više mladih iznad 19 godina, što je i razumljivo s obzirom na to da stjecanjem punoljetnosti, odlaskom na studij ili pronalaskom zaposlenja mladi nastoje otići iz obiteljskog doma ($\chi^2 = 32,02$). Najmlađi ispitanici (14-18 godina) najčešće žive s majkom ($\chi^2 = 125,97$) i/ili s ocem ($\chi^2 = 129,30$). S partnerom/partnericom, očekivano, češće žive mladi u najstarijoj dobnoj kohorti (37 %) te iz srednje dobne kohorte (17 %) ($\chi^2 = 93,68$), a ispitanici iz najstarije dobne skupine češće žive s djecom ($\chi^2 = 56,95$).

Oslanjanje mladih na ekonomski, socijalni i kulturni kapital obitelji (Bourdieu 1986) pridonosi ne samo postizanju ciljeva u obrazovnom i profesionalnom životu, nego i nasljeđivanju ili stjecanju stambenih i drugih resursa važnih za osamostaljenje i društvenu afirmaciju. U Hrvatskoj, kao i u drugim zemljama regije, prisutne su tendencije individualizacije što znači da se mladi u prvom redu uzdaju u sebe i obiteljske resurse te u društvenom napredovanju, u svakom pogledu, očekuju pomoć roditelja prije nego društvene zajednice (Ilišin, Vrkaš-Spajić 2017). Pozicije mladih u hrvatskom društvu u posljednjih nekoliko desetljeća bile su ovisne i o gospodarskoj krizi koja je imala utjecaj na osiromašenje obiteljskih resursa te posljedično i na teže okolnosti za napuštanje obiteljskog doma.

Grafikon 2 Situacija mladih u pogledu stanovanja (u %)

Koja od sljedećih izjava najbolje opisuje vašu situaciju?

Komparativno gledano u tri istraživačka ciklusa (2012., 2018., 2024.) život s roditeljima iz konformističkih razloga najčešće se navodi u opisu situacije stanovanja. U 2024. godini taj motiv navodi polovica ispitanika (grafikon 2). Ispitanici u dobi od 19-24 godine više su zastupljeni među onima koji bi živjeli samostalno kada bi im to financijska situacija dopuštala, dok su najmlađi ispitanici zastupljeniji među onima koji žive s roditeljima jer im je to najjednostavnije i najudobnije rješenje ($\chi^2 = 60,34$).

Kada je riječ o kvaliteti odnosa s roditeljima, velika većina ispitanika (93 %) ocjenjuje ga dobrim pri čemu od toga 41 % ispitanika odnos smatra dobrim premda postoje razlike u mišljenjima. Tek 7 % svoj odnos s roditeljima procjenjuje konfliktnim i lošim. Generalno dobri odnosi s roditeljima stabilna su pojava budući da ovi podaci ne odudaraju od prethodnih ciklusa istraživanja iz 2012. i 2018. Spol je povezan s kvalitetom odnosa s roditeljima pa tako dobar odnos više iskazuju muškarci, dok slaganje s roditeljima, unatoč razlikama u mišljenjima, više iskazuju žene ($\chi^2 = 13,12$).

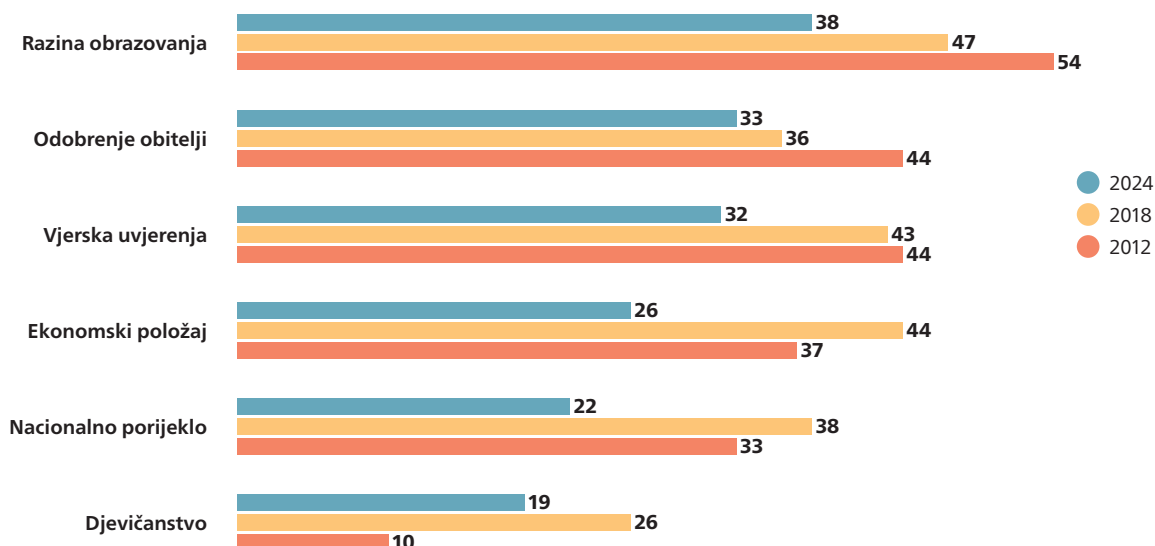
Slabljenje aspiracija za roditeljstvo

Sukladno dobi, većina mladih, odnosno 62 % nije u nekoj vrsti partnerskog odnosa i izjavljuje da su samci. U ljubavnoj vezi je njih 21 %, u braku je 9 %, dok u kohabitaciji živi 8 % mladih.

Kada je riječ o zamišljanju budućeg obiteljskog života, mladi planiraju imati u prosjeku dvoje djece ($M=2,3$), što je sličan podatak onom iz 2018. ($M=2,2$). Onih koji ne planiraju imati djecu ima 23 %, što je značajna razlika u odnosu na 2018. kada 6,4 % ispitanika nije planiralo djecu. U najvećoj mjeri, djecu ne planiraju imati ispitanici u starijim dobnim kohortama (od 19 do 24 i od 25 do 29 godina). Jedno dijete najčešće planiraju mladi u dobi od 25-29 godina, dok troje djece planiraju češće mladi u dobi od 19-24 godine ($\chi^2 = 77,59$). Prosječna dob u kojoj mladi planiraju imati prvo dijete pala je u 2024. na 26 godina, dok je 2018. godine bila 28 godina. Značajan postotak mladih u 2024. (36 %) ne može odrediti u kojoj bi dobi željeli imati djecu, dok bi mladi u dobi od 19 do 24 godine željeli imati prvo dijete najčešće u dobi između 21 i 25 godina.

Grafikon 3 **Važnost pojedinih obilježja pri izboru partnera (u %)**

*Koliko vam je navedeno važno pri izboru partnera?
'Važno' i 'vrlo važno' odgovori ujedinjeni*

Ispitanici stariji od 25 godina reprodukciji pristupaju opreznije pa su najbrojniji u kategoriji onih koji bi željeli imati djecu nakon 26. godine života ($\chi^2 = 66,91$). Osobito Generacija Z planiranju reprodukcije pristupa kao kompleksnoj odluci. Neke od mogućih interpretacija tvrde kako su smanjene stope fertiliteta i odgađanje

Danas je posve uobičajeno da partneri razgovaraju i pregovaraju te planiraju reprodukciju a odluka se često donosi u dugotrajnom procesu refleksije i rasprave (Beck, Beck-Gernsheim 1995). S druge strane, s obzirom na to da partneri donose slobodnu odluku, djeca postaju „vrijedni posjed“ koji zahtijeva prihvaćanje mnogo većih odgovornosti nego ranije u samačkom životu kao i modifikaciju životnog stila. Mnogi parovi ne žele imati djecu dokle god se ne nauživaju slobodnog života koji uključuje obrazovna i karijerna postignuća, druženja s prijateljima, izlaske i egzotična putovanja (Rijken, Knijn 2009).

51% mladih živi s roditeljima jer je to najjednostavnije rješenje

reprodukcije nastale zbog promjena u vrijednostima pa odluku o rađanju djece donose kroz prizmu troškova i koristi ili pak nedostatka i prednosti u društvenom, ekonomskom i emocionalnom smislu (Ningish, 2022). Osim toga, razlozi odgađanja reprodukcije nalaze se u sve većem utjecaju vrijednosti individualizacije (Beck, Beck-Gernsheim 1995; Giddens 1991), životnog stila (Giddens 1991), ali i izbora partnera koji ima sličan pogled na planiranje obitelji (Rijken, Knijn 2009).

Društveni profil partnera/ice

Važnost različitih obilježja koje mladi traže u (potencijalnom) partneru ili partnerici oslabila je u intenzitetu u ovom istraživanju u odnosu na 2018. (grafikon 3).

U odabiru partnera mladi pridaju važnost racionalnim kriterijima (razina obrazovanja), ali i vrijednosnim kriterijima jer se oslanjaju na obiteljsku potvrdu i vjerski identitet.

Spol se pokazuje značajnim u pogledu odabira partnera. Ekonomski standard partnera ($t=-5,01$) i obrazovna razina značajniji su ženama ($t=-2,87$), dok je djevičanstvo ($t=4,24$) važnije muškarcima što govori o patrijarhalnom obrascu u kojem je ženama u odabiru partnera važnija sigurnost koju predstavljaju materijalna ili obrazovna postignuća partnera, dok je muškarcima važnija tradicionalna vrednota nevinosti.

Dob se također pokazuje važnom u određenju najvažnijih obilježja kod partnera. Na primjer, ekonomski standard ($F=5,24$) važniji je najmlađoj dobnoj skupini ispitanika čije se prihvaćanje te karakteristike partnera razlikuje od najstarije dobne kohorte kojoj je to manje važno. Najmlađim ispitanicima je značajnije i odobrenje obitelji ($F=5,74$) kao i nevinost ($F=13,98$) u procjeni partnera, što je najstarijoj dobnoj skupini ispitanika manje važno. Razina obrazovanja ($F=9,29$) važnija je dobnoj kohorti od 19-24 godine, koja se još uvijek djelomično nalazi u procesu obrazovanja, od najmlađe skupine ispitanika, a slično je i s najstarijom dobnom kohortom koja manje vrednuje obrazovanje od najmlađih ispitanika. Kriterij nacionalnog porijekla u procjeni partnera ($F=4,76$) najvažniji je najmlađim ispitanicima.

Očigledno je da stariji ispitanici manje vrednuju tradicionalne vrijednosti u izboru partnera u odnosu na ostale dobne kohorte s obzirom na to da su već u dobi kada su realizirali ili pokušavaju realizirati ozbiljnije partnerske veze. Povezanost stavova mladih s očevim obrazovanjem pokazuje se samo na obilježju obrazovnog statusa partnera ($F=8,94$) pa ispitanici višeg socijalnog porijekla, odnosno oni čiji je otac završio najviše obrazovanje, značajno više od ostalih, imaju viša očekivanja od partnera u pogledu stečenog obrazovanja.

Glavni nalazi

- 1.** Postotak mladih koji žive sami povećao se u odnosu na 2018. godinu, no unatoč tome mladi se i dalje najviše uzdaju u obiteljske ekonomske resurse pa polovica njih živi s roditeljima jer im je to najjednostavnije i komotno rješenje.
- 2.** Nešto više od trećine mladih bi se, kada bi imali financijske mogućnosti, osamostalilo i napustilo roditeljski dom.
- 3.** Znatno se povećao broj onih koji ne žele imati potomstvo.
- 4.** Mladi u budućnosti planiraju u prosjeku imati dvoje djece pri čemu prvo u prosjeku u 26. godini života.
- 5.** U izboru partnera mladima su najvažniji: obrazovna razina, odobrenje obitelji i religijska uvjerenja.

8 Vrijednosti, stavovi i percepcije

Odrastanje mladih popraćeno je mnogim izazovima, a rizici kojima su izloženi šireg su i ozbiljnijeg spektra nego rizici s kojima su se susretale ranije generacije. Radi se o rizicima kojima je izvor u brzim tehnološkim, socijalnim i okolišnim promjenama koje zahtijevaju nove strategije i sustave podrške mladim ljudima tijekom odrastanja. Formiranje identiteta u takvom okruženju nije jednostavan proces i on u mnogočemu ovisi o osobnim društvenim i kulturnim vrijednostima. Razumijevanje vrijednosti mladih, kao kompleksne kategorije istraživanja, određuje nekoliko značajnih komponenti (Ilišin 2011). Prvo, poželjnost koja je vezana uz ljudske potrebe s jedne strane, i socijalne zahtjeve s druge strane. Što se mladih tiče, to upućuje da oni nastoje ostvariti poželjne, temeljne i kognitivno kompleksnije ciljeve u određenim aspektima života. Drugo, vrijednosti su stabilna kategorija koja „osigurava nužan kontinuitet u razvoju pojedinca i društva“ kao što osigurava i stabilnost ponašanja (Ilišin 2011: 84). Nadalje, vrijednosti su istodobno promjenjiva kategorija jer na njih utječe društvena okolina čiji je utjecaj nejednak u pojedinim fazama života mladih.

U modernim, mahom zapadnim demokratskim i ekonomski razvijenim društvima, došlo je do pomaka u prihvaćanju materijalističkih (orijentiranost na materijalne uvjete života) prema post-materijalističkim vrijednostima (individualizam, ekološka osviještenost, multikulturalizam, samoaktualizacija itd.) (Inglehart, Welzel 2005). Kako u modernim društvima nema jednosmjerne promjene vrijednosti nego u prevladavajućim vrijednostima dolazi do kombiniranja elemenata moderne i protumoderne (Beck 2001), tako i mladi sve više, uz prihvaćanje liberalnih vrijednosti, iskazuju i sklonost prema nedemokratskim vrijednostima političkog autoritarizma (Gvozdanović i sur. 2019: Burić 2024). Istovremeno rodni konzervativizam pokazuje trend slabljenja u području rada i radnih odnosa, ali ne i u području obiteljskog života (Tomić-Koludrović 2015). Zaključno, vrijednosti se mijenjaju ali istovremeno reflektiraju društveno kulturno nasljeđe pri čemu su ekonomski razvoj kao i izloženost društva krizama izrazito važni i povezani s prevladavajućim vrijednostima i uvjerenjima (Inglehart, Baker 2000).

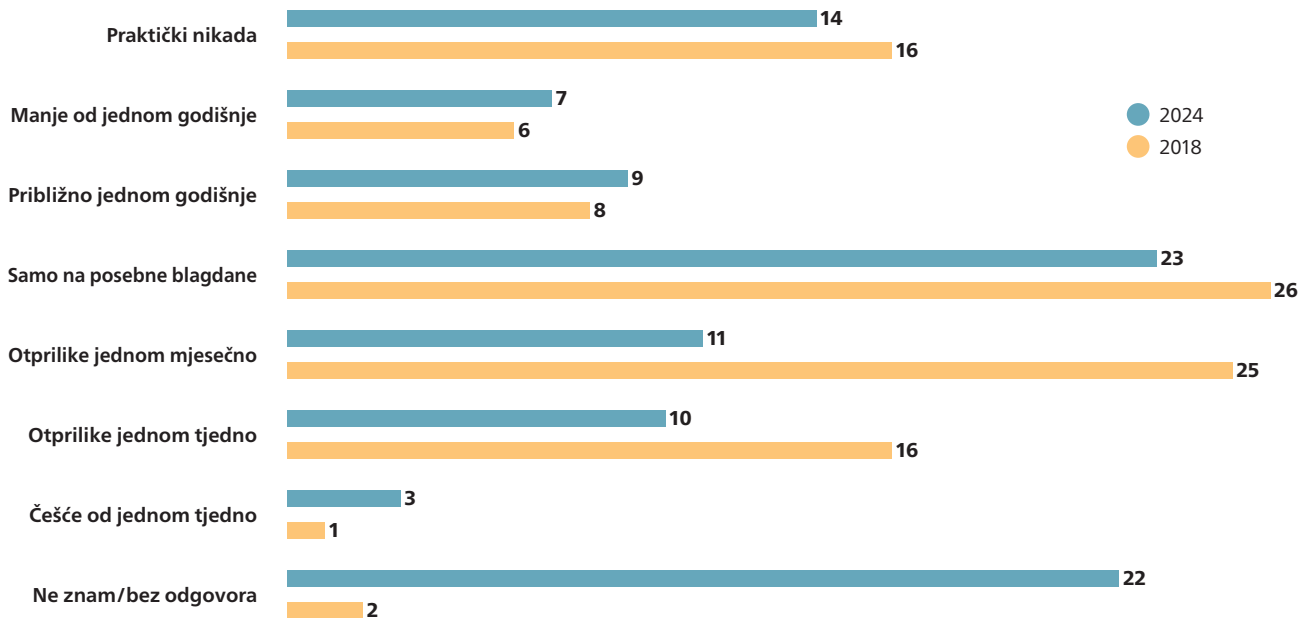
Religijska pripadnost kao kulturni identitet

Niz empirijskih istraživanja upućuje na pad religioznosti na individualnoj razini što se može zamijetiti i na primjeru tranzicijskih zemalja koje su na početku rane tranzicije doživjele rast religioznosti, nakon čega je u nekih slijedio postupan sekularizacijski trend (Nikodem, Zrinščak 2019). U Hrvatskoj je porast religioznosti nakon osamostaljenja ujedno bio praćen konceptom „kulturološke obrane“ te „povezanošću nacije, politike i religije“ (Nikodem, Zrinščak 2019: 372), pa Hrvatsku u tom smislu odlikuju neke specifičnosti u pogledu sekularizacijskih trendova. U suvremenim društvima pad ili porast religioznosti trebalo bi tumačiti u širem kontekstu koji uključuje razmatranje globalnih društvenih procesa (modernizacijskih, političkih, ideoloških itd.) te religijske pluralizacije, revitalizacije a onda i potencijalno sekularizacije.

Grafikon 4 **Prisustvovanje vjerskim aktivnostima (u %)**

Razmislite o prethodnoj godini. Osim za vjenčanja i sprovode, koliko ste često tada prisustvovali vjerskim aktivnostima?

U prethodna dva vala istraživanja postotni udio mladih koji su se izjašnjavali rimokatolicima bio je postojan 2012. – 88,8 % te 2018. – 89,8 %. U 2024. godini zamjetno manje ispitanika (64 %) izjavljuje pripadnost rimokatoličkoj vjeroispovijesti, a značajnije u odnosu na 2018. godinu poraslo je nepripadanje nijednoj vjeroispovijesti – sa 7 % na 16 % te „ostalim“ vjeroispovijestima – s 0 na 8 % u 2024. godini. Za komparaciju, popis stanovništva iz 2021. godine pokazuje kako se 79 % stanovnika deklarira katolicima što je u odnosu na popis iz 2011. godine manje za 7 %. Osoba koje nisu vjernici i ateista ima 5 % (Državni zavod za statistiku, 2022). S obzirom na podatke popisa stanovništva, može se zaključiti kako udio katolika u našem uzorku ne prati tendencije iz populacije. Pritom, podatke o većinskoj vjeroispovijesti mladih teško je komentirati u kontekstu opće populacije s obzirom na razliku u metodologiji prikupljanja podataka.

O crkvenoj religioznosti govore podaci o posjećivanju religijskih obreda ako se ne računaju vjenčanja i sprovodi (grafikon 4). Pokazuje se da mladi prosječno osrednje posjećuju religijske službe ($M=3,7$), a da petina posjećuje vjerske službe najčešće uoči blagdana. Oko desetine mladih posjećuje crkvu jednom mjesečno. Praktički u crkvu nikada ne ide 14 % ispitanika. Žene i muškarci ne razlikuju se u pogledu religijske participacije. Što se dobi tiče, razlike su značajne pa tako najstarija kohorta ispitanika rjeđe posjećuje religijske obrede ($\chi^2=32,49$). Ova dobn razlika vjerojatno ima veze s tim što su odlasci u crkvu strukturni dio vjeronauka u školama koji pohađa većina učenika. Značajno više mladih koji žive u gradovima izjavljuje nepripadanje niti jednoj religijskoj zajednici u odnosu na mlade koji žive na selu ili u sredinama koja su kombinacija ruralnog i urbanog života ($\chi^2=60,57$).

Iskustvo diskriminacije u porastu

Postotak mladih koji su u istraživanju iz 2024. imali iskustvo diskriminacije porastao je ne samo u kategoriji odgovora 'često', već su zamjetno viši i postoci u kategoriji 'ponekad' u usporedbi s istraživanjem iz 2018. (grafikon 5)²⁵. **Posebno je zanimljiva rodna dimenzija diskriminacije koja je u kategoriji odgovora „često“ s 1 % u 2018. porasla na 11 % u 2024**²⁶. Ovom porastu dijelom je vjerojatno zaslužan pokret „Nisam tražila“ koji je imao značajan odjek u Hrvatskoj i u regiji te je rezultirao većom senzibilizacijom javnosti pa tako i mladih žena o različitim pojavnostima rodno utemeljenog nasilja. Razlike po spolu su, očekivano značajne - žene u obje kategorije odgovora (povremeno/često) imaju više iskustva diskriminacije ($\chi^2 = 18,88$) i to najčešće one u dobi od 19 do 24 godine ($\chi^2 = 21,26$).

Što je dovelo do tako visokog skoka iskustva diskriminacije u odnosu na pokazatelje iz ranijih godina? Istraživanja pokazuju da kod hrvatskih građana raste svijest o tome što je diskriminacija kao i svijest o mehanizmima koje mogu koristiti u slučaju da su diskriminirani. Porastao je i broj diskriminiranih na temelju istraživanja Pučke

16 %

mladih navodi da je doživjelo diskriminaciju na temelju seksualne orijentacije, koja je najmanje prijavljena vrsta diskriminacije

pravobraniteljice iz 2022. godine. Općenito, građani iskustvo diskriminacije najviše osjećaju u području rada i zapošljavanja, a mladi su, češće od ostalih ispitanika, neskloni prijaviti diskriminaciju ako ju uoče. Međutim, zanimljivo je da većina ispitanika nije upoznata s činjenicom da je diskriminacija zakonski zabranjena (Pučka pravobraniteljica, 2022).

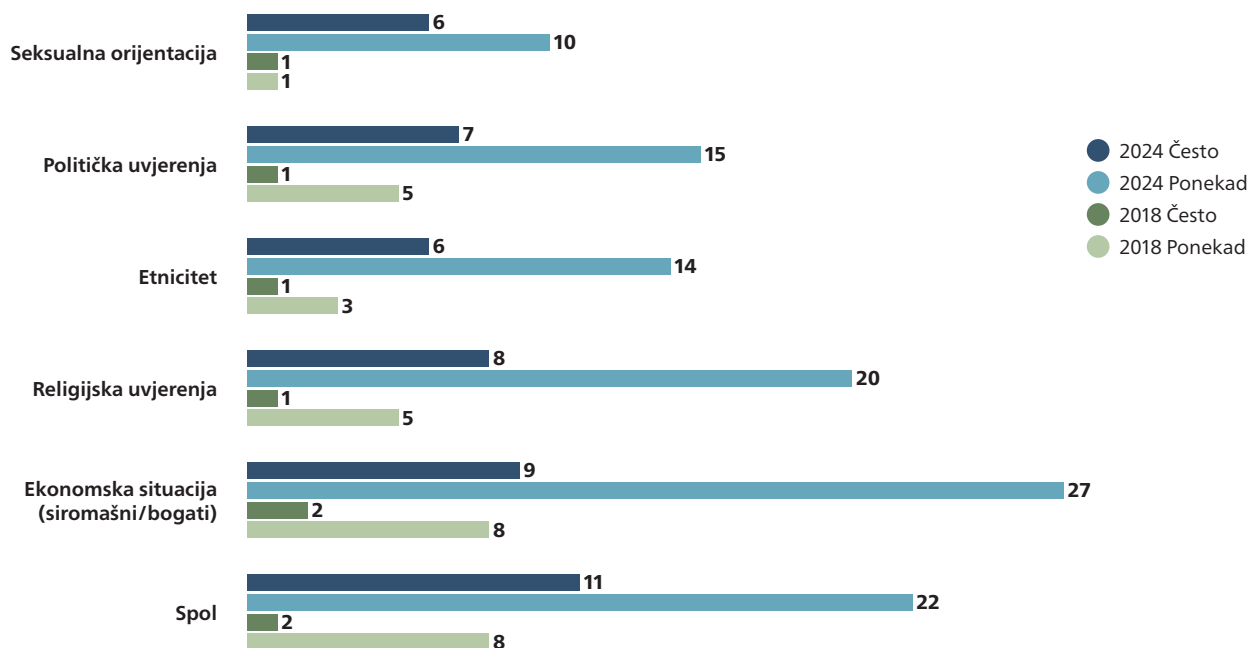
Vrlo blizu postotne vrijednosti čestog osjećaja rodne diskriminacije nalazi se prepoznavanje diskriminacije prema ekonomskom porijeklu i religijskim uvjerenjima. Diskriminaciju zbog ekonomskog statusa (siromašan/bogat) koja se događa „ponekad“ prepoznaje blizu trećine ispitanika. Skoro trećina ispitanika prijavljuje povremenu ili čestu diskriminaciju prema religijskim uvjerenjima. Diskriminaciju na temelju političkih uvjerenja, kao i diskriminaciju na temelju etničke pripadnosti, jednako prepoznaje petina ispitanika u kategorijama odgovora „često“ i „ponekad“. Diskriminacija na temelju seksualne orijentacije je najslabije prepoznata od strane ispitanika – nju „često“ i „ponekad“ primjećuje 16 % ispitanika.

Dob je značajna kategorija u prepoznavanju svih navedenih vrsta diskriminacija, osim diskriminacije na temelju političkih uvjerenja (rodna $F=10,49$; ekonomska $F=5,80$; religijska uvjerenja $F=5,48$; etnička uvjerenja $F=5,24$; seksualna orijentacija $F=4,67$; upotreba jezika $F=5,25$). Po svim analiziranim kategorijama diskriminacije srednja dobna kohorta (19-24) najviše navodi iskustvo diskriminacije. Može se pretpostaviti da je jedan dio mladih u toj dobi u procesu obrazovanja pa na njihove stavove vjerojatno utječu stečena znanja i kompariranje s vršnjacima; ili su izašli na tržište rada pa uslijed susretanja s novim socijalnim okolnostima također mogu svoj društveni status (ekonomski, obrazovni) usporediti s drugima kao i prepoznati uvjerenja koja su (ne)kompatibilna s uvjerenjima drugih.

Što se tiče razlike u odgovorima žena i muškaraca značajne su razlike u pogledu osjećaja rodne diskriminacije ($t=3,90$), etničkog porijekla ($t=2,83$), političkih uvjerenja ($t=3,32$). Kao što je već rečeno, žene su diskriminaciju češće doživjele i imaju veći senzibilitet za prepoznavanje rodne diskriminacije²⁷, a muškarci su češće iskusili diskriminaciju na temelju etničkog porijekla i političkih uvjerenja.

Grafikon 5 **Iskustvo diskriminacije (u %)**

Jeste li ikada doživjeli diskriminaciju zbog bilo kojeg navedenog razloga?

Nijansiran pristup vrijednostima ljudskih prava

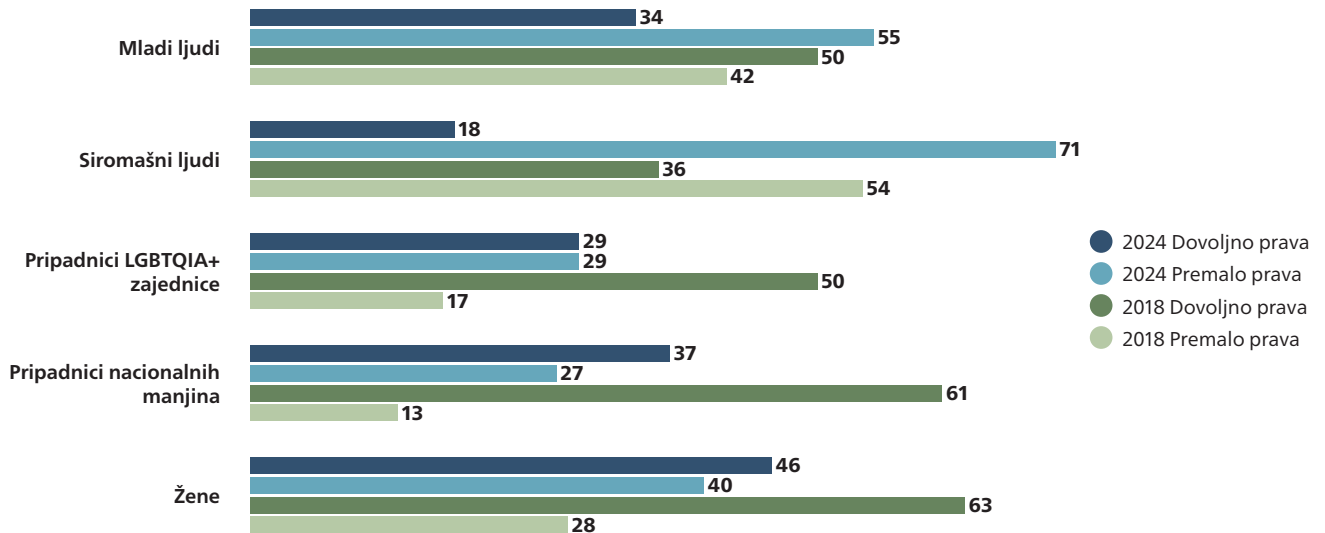
U posljednjih pet godina došlo je do mnogih promjena s obzirom na svjesnost o pravima različitih manjinskih grupa (žene, etničke manjine, pripadnika/ca LGBTQIA+ zajednice, siromašni, mladi) (grafikon 6).

U usporedbi s 2018. godinom najviše je porasla svijest o tome da siromašni ljudi nemaju dovoljno prava i to za 17 %. Skupinu kojoj sami pripadaju mladi većinom smatraju zakinutom za različita prava i takav stav podržava preko polovica ispitanika u 2024., što je više za 13 % u odnosu na 2018. Takav nalaz je razumljiv jer upućuje na generacijsku solidarnost i vjerojatno percepciju nedovoljno ostvarenih želja u odnosu na društvena očekivanja.

Sljedeća skupina po rangu postotka s nedovoljno prava su žene, pri čemu je značajno više mladih senzibilizirano za ženska prava u 2024. Istovremeno, intrigantno je da i dalje visok udio od 46 % ispitanika smatra da žene imaju dovoljno prava. Slično je i s percepcijom prava nacionalnih manjina; relativna većina ne pokazuje senzibilitet prema pravima nacionalnih manjina, dok je nešto manji postotak onih koji taj senzibilitet iskazuju - 27 %. Ipak, u odnosu na 2018. došlo je do povećanja udjela onih koji prepoznaju nezavidan manjinski položaj u hrvatskom društvu za 14 %.

Grafikon 6 Prava manjina iz perspektive mladih (u %)

Navedite imaju li, prema vašem mišljenju, navedene grupe nedovoljno, dovoljno ili previše prava u vašoj državi

Oko procjene dostignutih prava LGBTQIA+ zajednice može se primijetiti svojevrsna polarizacija u stavu između onih koji nisu senzibilizirani za društveni položaj ove skupine i onih koji jesu. Također, kao i u slučaju nacionalnih manjina, povećao se udio onih koji bi ovoj skupini dali veća prava što govori o uključivijem odnosu mladih prema ovim skupinama.

Dobne razlike među mladima nisu se pokazale značajnima u (ne)prihvatanju prava pojedinih grupa, osim u slučaju prava nacionalnih manjina pri čemu su mladi u dobi 19-24 skloniji stavu da manjine nemaju dovoljno prava, dok se najstarija dobna kohorta ističe stavom da imaju i previše prava ($\chi^2 = 18,72$). Rodne razlike su značajne po pitanju prava žena, što je bilo i očekivano s obzirom na to da žene više prepoznaju i diskriminaciju pa dominiraju i u stavu da žene nemaju dovoljno prava.

S druge strane, značajno više muškaraca ima obrnute stavove i misli da žene imaju dovoljno ili čak previše prava ($\chi^2 = 57,27$). Slična razdioba po spolu postoji i u prepoznavanju prava nacionalnih manjina i prava LGBTQIA+ zajednica pri čemu žene više smatraju da nacionalne manjine ($\chi^2 = 11,72$) i LGBTQIA+ zajednice ($\chi^2 = 46,89$) nemaju dovoljno prava, a muškarci da imaju dovoljno ili previše prava. U pogledu prava siromašnih ljudi, muškarci se izdvajaju od žena po stavovima da siromašni imaju dovoljno ili previše prava ($\chi^2 = 9,90$), a slično je vrednovanje muškaraca i u pogledu prava mladih ($\chi^2 = 8,88$). Rezultati očigledno upućuju na rodnu polarizaciju u pogledu vrednovanja prava pojedinih grupa pri čemu žene pokazuju višu razinu socijalne osjetljivosti. Istraživanja ukazuju na važnost socijalizacijskog procesa rodnih uloga, pri čemu su utvrđene razlike u interpersonalnim, karijernim, obiteljskim i ostalim obrascima života muškaraca i žena.

Mnogi vide problem u vrijednostima na kojima se temelje muške rodne uloge, koje često podržavaju seksizam i kršenje ljudskih prava, uključujući nasilje, homofobiju, *bullying*, rasnu i etničku netrpeljivost, te disfunkcionalne odnose sa ženama, muškarcima i djecom (O'Neil 2008).

Očev obrazovni status pokazao se značajno povezanim jedino s varijablom ocjene prava mladih ($\chi^2 = 29,24$) pri čemu se ispitanici višeg socijalnog porijekla (roditelj s visokim obrazovanjem) pokazuju manje osjetljivima na prava mladih s obzirom na to da češće smatraju da mladi imaju previše prava.

Na ljestvici stavova u pogledu (ne)prihvatanja vrijednosti ljudskih i manjinskih prava, zanimljivo je komentirati one koji su najneprihvaćeniji s obzirom na to da ljestvica sadrži niz patrijarhalnih i stavova koji upućuju na seksizam, rasizam, antisemitizam i kulturni nacionalizam (grafikon 7).

Ako se razmotre patrijarhalni stavovi, vidljivo je da tri petine mladih ne prihvaća stav da muškarci trebaju imati pravo na posao u doba nestašice poslova, a oko polovica njih misli da muškarci nisu bolji politički lideri od žena. To je rezultat potpuno suprotan aktualnoj političkoj situaciji jer su, na primjer, u novoj Vladi iz 2024. godine muškarci na čelu šesnaest ministarstva, dok samo dva ministarstva vode žene. Analiza po dobi pokazuje kako mladi u dobnoj skupini 19-24 godine više od ostalih dobni skupina misle kako su muškarci bolji lideri od žena, a ista dobna skupina prevladava i među neodlučnima ($\chi^2 = 17,61$). Također, muškarci se značajno više slažu s tvrdnjom da su muškarci bolji lideri od žena, a prevladavaju i među neodlučnima, dok su protiv toga stava više žene nego muškarci ($\chi^2 = 97,00$).

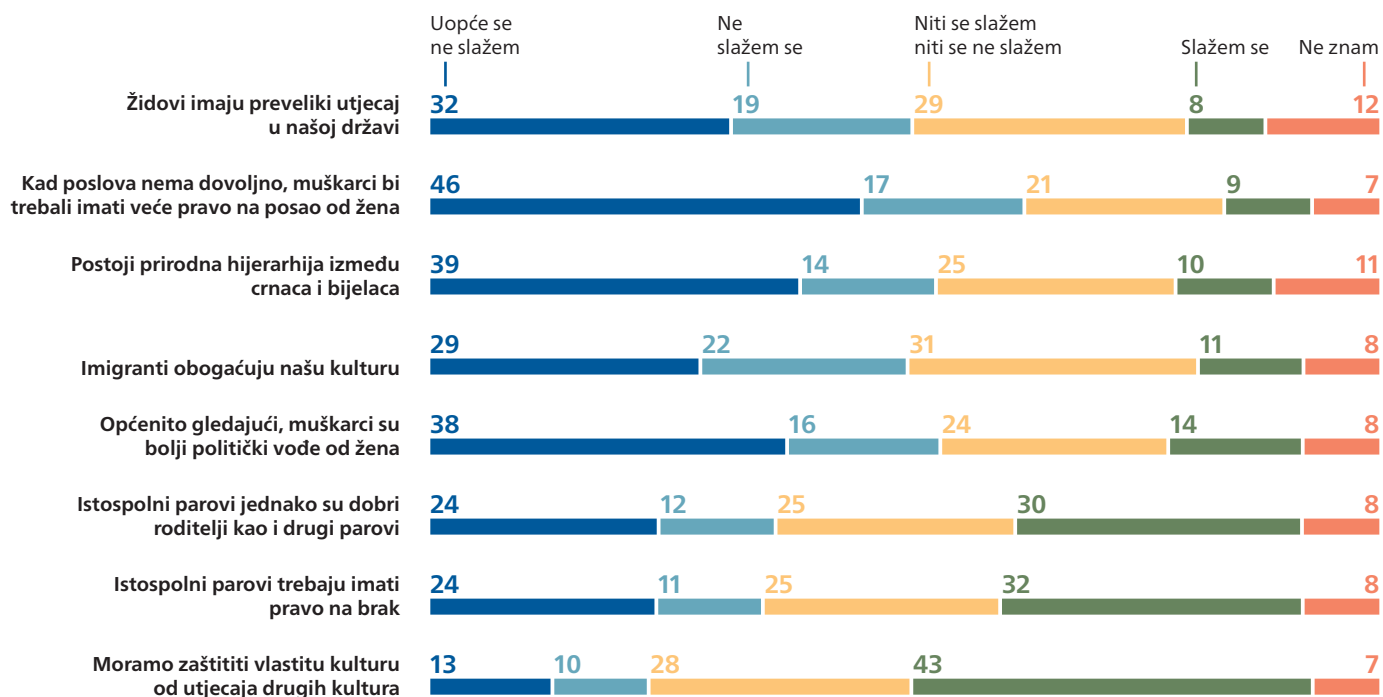
Slična distribucija stavova je i u pogledu tvrdnje vezane uz oskudicu poslova ($\chi^2 = 56,81$). Dobna kohorta (19-24) najzastupljenija je među onima koji misle da je za vrijeme oskudice poslova važnije da muškarci imaju zaposlenje kao i među neodlučnima ($\chi^2 = 16,49$).

Što se tiče prava homoseksualnih parova u pogledu zasnivanja braka i ostvarenja prava na roditeljstvo, distribucija odgovora upućuje na polariziranost mladih spram ovih tema. Dobne razlike nisu značajne, dok analiza rodni razlika pokazuje kako žene značajno više podržavaju prava homoseksualnih parova na brak ($\chi^2 = 31,60$) kao i na uspješno roditeljstvo ($\chi^2 = 38,27$), dok su muškarci prema tim pitanjima više negativno orijentirani ili neodlučni. Prava homoseksualnih parova u pogledu sklapanja braka najviše odbacuju muškarci koji pretežu i u stavu „niti se slažem niti se ne slažem“ ($\chi^2 = 28,72$). U pogledu roditeljstva razlike po spolu su značajne. Muškarci prevladavaju među onima koji nisu sigurni u vezi tog pitanja kao i u neslaganju s odobravanjem roditeljstva homoseksualnim parovima ($\chi^2 = 37,31$).

Dolazak stranih radnika u hrvatsko društvo novijeg je datuma te je politički i socijalno postalo osjetljiva tema u pogledu zapošljavanja, stanovanja kao i u pogledu nedostatka imigracijskih politika koje bi omogućile efikasnu integraciju imigranata. Navedeni socijalni problemi zapravo su pokazatelji širih strukturalnih problema i deficita koji Hrvatsku opterećuju već duže vrijeme. Vezano za to kako mladi vide ljude koji useljavaju u Hrvatsku: tek se 11 % ispitanika izjasnilo kako imigranti obogaćuju hrvatsku kulturu. S obzirom na neke projekcije koje pokazuju kako bi do kraja ovog desetljeća u Hrvatskoj moglo biti zaposleno čak pola milijuna stranih radnika, a s obzirom na iskazane stavove mladih, naslućuju se problemi s kojima se Hrvatska nikada ranije nije susretala niti u tom pogledu ima odgovarajuće politike. Dobne i spolne razlike u pogledu dolaska stranih radnika u hrvatsko društvo nisu značajne.

Grafikon 7 Društvene vrijednosti (u %)

U kojoj se mjeri slažete sa sljedećim tvrdnjama?

Što se tiče čuvanja nacionalne kulture u odnosu na druge kulture, valja spomenuti da se jedna petina ispitanika s takvim stavom ne slaže, a dvije petine ispitanika smatra kako treba štititi hrvatsku kulturu od utjecaja drugih kultura. Nesigurno je u tom pogledu skoro dvije petine ispitanika. Dobne skupine koje smatraju kako nacionalnu kulturu treba čuvati od utjecaja drugih kultura nalaze se među najmlađim ispitanicima i onima u dobi od 19-24 godine ($\chi^2 = 15,36$).

Stav da Židovi imaju previše utjecaja u Hrvatskoj oko 50 % ispitanika odbacuje, dok skoro trećina ispitanika nema jasan stav o tome.

Oko 8 % ispitanika smatra da Židovi imaju previše utjecaja u Hrvatskoj. U objašnjenju ovih rezultata treba napomenuti da u Hrvatskoj živi samo 410 pripadnika židovske manjine koji žive u malom broju županija (Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina 2024). Može se spekulirati da mladi koji su neodlučni ili smatraju da Židovi imaju previše utjecaja u Hrvatskoj to pitanje ocjenjuju pod utjecajem antisemitizma kojim su protkane različite teorije urota. No, prosječno prihvaćanje ovog izraza antisemitizma je u Hrvatskoj u odnosu na regionalni nešto niži – na ljestvici od 1 (uopće se ne slažem) do 4 (slažem se) prosjek je 2,1 a u regiji 2,3. Razlike po dobi u prihvaćanju ovoga stava nisu značajne, dok je spol značajan, odnosno žene se više protive ovom stavu od muškaraca. Muškarci više od žena smatraju kako je utjecaj Židova u Hrvatskoj previše značajan ili su neodlučni ($\chi^2=18,52$).

Rasizam iskazan u stavu prema kojem postoji „prirodna hijerarhija“ između crnih i bijelih ljudi podržava oko desetine mladih. Neodlučnih je čak 25 %, dok ovakav stav odbacuje 53 % ispitanika. Dok prema dobi nema razlika među ispitanicima, rodna analiza pokazuje kako „prirodnu hijerarhiju“ više prihvaćaju muškarci ili su više neodlučni. Odbacivanje rasističkog stava više iskazuju žene ($\chi^2 = 12,80$). U kontekstu regije, ispitanici u Hrvatskoj natprosječno ne prihvaćaju rasizam zajedno s mladima iz Srbije, Grčke te Bosne i Hercegovine koji taj stav u regiji naj snažnije odbacuju.

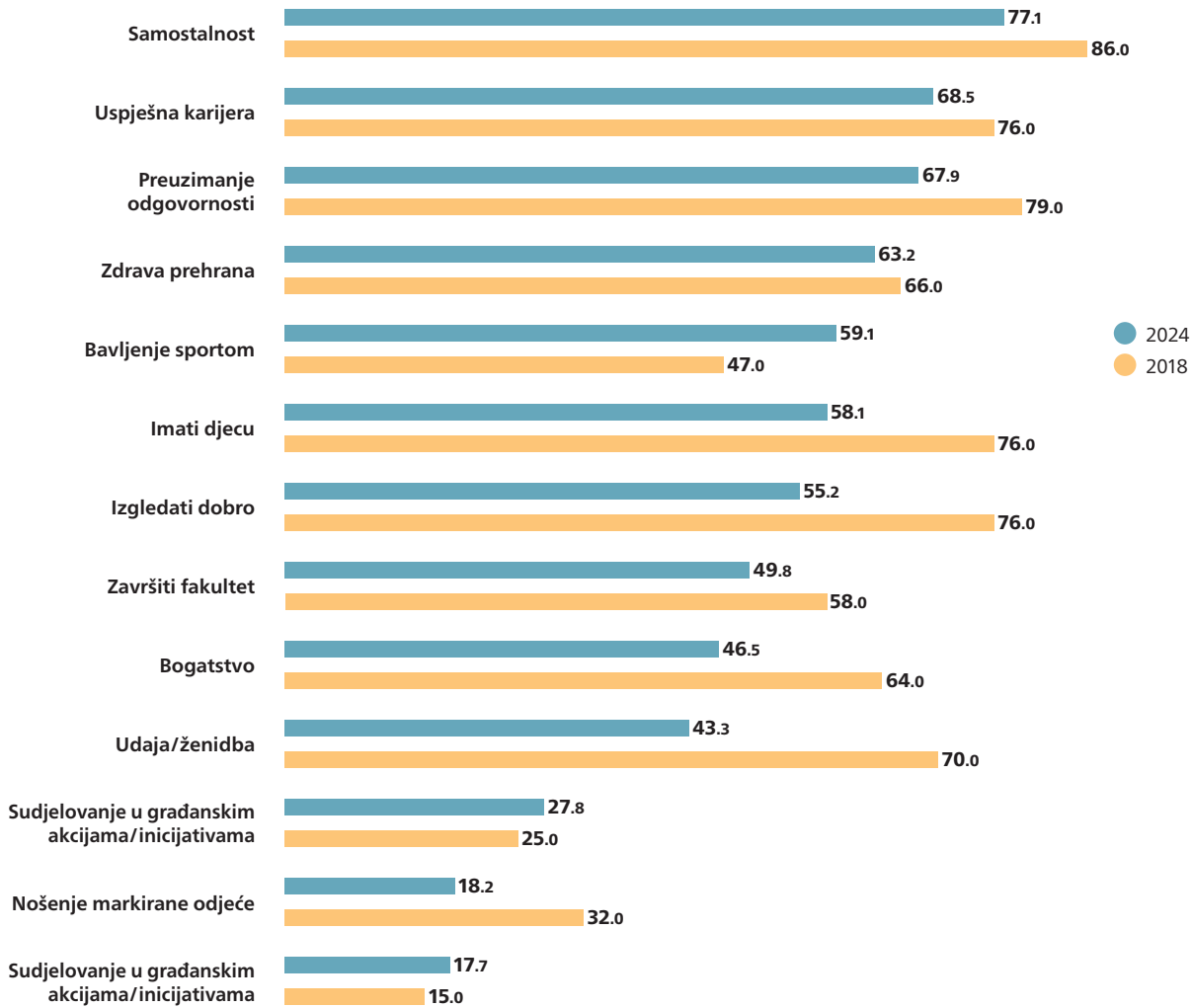
Osobna emancipacija kao najvažnija vrijednost

Neovisnost, karijera i preuzimanje odgovornosti, odnosno vrijednosti osobne emancipacije na vrhu su piramide osobnih vrijednosti mladih danas kao i 2018. (grafikon 8). Za većinu važno je hraniti se zdravo i baviti se sportom. Štoviše, bavljenje sportom doživjelo je značajan uzlet u odnosu na 2018., što u određenoj mjeri dodatno potvrđuje važnost koju mladi sve više pridaju zdravom životu. U odnosu na istraživanje iz 2018. došlo je do značajnog pada u udjelu onih kojima je prioritet imati djecu, vjenčati se, nositi markiranu odjeću i dobro izgledati. To donekle može ukazivati na slabljenje kako materijalističkih, tako i tradicionalističkih vrijednosti, barem kada je riječ o vrijednosnoj orijentaciji na osobnoj razini. Sudjelovanje u društvu kroz politiku ili u okviru civilnog društva tradicionalno se nalazi na dnu hijerarhije osobnih vrijednosti mladih kao i 2018. pri čemu važnost društvenom i političkom angažmanu važnost pridaje između 18 i 28 % mladih.

Osobne životne vrijednosti čine četiri nezavisna obrasca – emancipacija²⁸, materijalističke vrijednosti²⁹, društveni angažman³⁰ i tradicionalističke vrijednosti³¹ čije su prosječne vrijednosti mjerene na ljestvici od pet stupnjeva (1-izrazito neslaganje do 5-najveće slaganje). Srednja vrijednost važnosti emancipacije iznosi 3,9 što znači da se ispitanici u prosjeku slažu s ovim tipom vrijednosti, pri čemu značajno više žene od muškaraca ($t=-4,17$); zatim slijedi skala tradicionalističkog obrasca s prosjekom 3,4 što upućuje na umjerenu sklonost mladih prema tradicionalističkom obrascu života koji podrazumijeva brak i zasnivanje obitelji. Zanimljivo je da su tradicionalističkom obrascu najmanje skloni ispitanici iz najstarije dobne kohorte ($F=6,82$) u odnosu na dvije mlađe dobne skupine. Iz ovih podataka teško je zaključiti u kojoj mjeri slabija sklonost najstarijih ispitanika obiteljskom ili tradicionalističkom vrijednosnom obrascu indikator trajnog odustajanja od zasnivanja obitelji, a u kojoj mjeri je riječ o odgađanju tog koraka. Najmlađi ispitanici najviše su skloni materijalizmu ($F=11,18$) koja ima prosječnu vrijednost 3, što generalno ukazuje na umjereno prihvaćanje materijalističkih vrijednosti među mladima. Najslabije kotiraju vrijednosti društvenog-političkog angažmana s obzirom na to da je prosječna vrijednost prihvaćanja tog vrijednosnog obrasca najniža – 2,5. Nije neočekivano da su neki vrijednosni obrasci značajno povezani s ideološkom orijentacijom – primjerice, materijalističkom i tradicionalističkom obrascu ($r_1=0,22$; $r_2=0,29$) skloniji su ispitanici koji naginju desnom ideološkom spektru. **No, interesantna je značajna povezanost sklonosti desnoj političkoj ideologiji s vrijednostima političkog angažmana ($r=0,13$), što može upućivati na prevladavajući desni politički predznak političkog angažmana mladih.**

Grafikon 8 **Osobne životne vrijednosti** (u %)

*Koliko su vam sljedeće stvari važne?
'Važno' i 'vrlo važno' - odgovori*

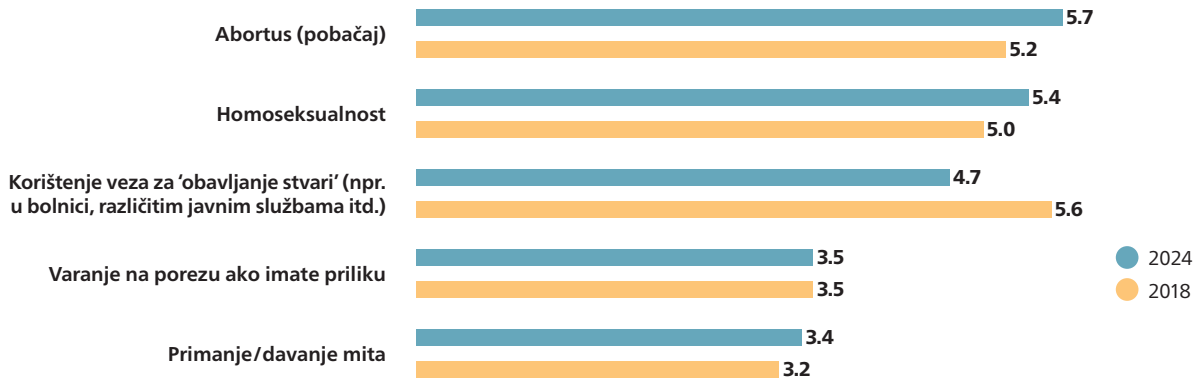

Odnos prema manjinskim skupinama često se mjeri preko socijalne distance ili stupnja spremnosti za ostvarivanje neke vrste kontakta. U tom smislu, predrasude spram određenih, obično manjinskih skupina, usmjeravaju odluku o stupnju bliskosti na koju smo spremni s pripadnicima tih skupina. U tom smislu mladi³² snažnu distancu izražavaju spram ovisnika (M=2,1), a potom nešto umjereniju prema Romima (M=2,7) i LGBTQIA+ osobama (M=2,9). Muslimani (M=3,2), Židovi (M=3,3), a posebno kršćani (M=3,9) spadaju u skupine prema kojima mladi nešto slabije izražavaju socijalnu distancu.

Pritom se ispitanice pokazuju značajno tolerantnije u slučaju Židova i muslimana te LGBTQIA+ zajednice ($t_1=-7,55$; $t_2=-4,59$; $t_3=-2,66$). Potonje su za susjede spremniji prihvatiti ispitanici iz urbanijih sredina ($r=0,12$) što je, može se reći, očekivano za gradske sredine koje obilježava višestrukost i raznolikost društvenih i kulturnih identiteta.

Grafikon 9 **Prosječna vrijednost opravdavanja nekih pojava (prosjek)**

Molimo vas navedite jesu li, prema vašem mišljenju, navedena ponašanja/orijentacije uvijek opravdane, nikad opravdane ili nešto između?

U kojoj mjeri su liberalni stavovi kod mladih rašireni i prihvaćeni? Kako bi se dobio odgovor na to pitanje, u istraživanjima se često ispituje vrijednosna pozicija spram abortusa i homoseksualnosti (grafikon 9), odnosno prema temama koje su nerijetko predmet različitih javnih rasprava i prijedora. Spram obje pojave mladi se smještaju na sredinu desetostupanjske ljestvice, pri čemu u odnosu na podatke iz 2018. u određenoj mjeri iskazuju blagu liberalizaciju stavova. Posebno je došlo do smanjenja udjela onih koji abortus nikada ne nalaze opravdanim. **U odnosu na 2018. gotovo se prepolovio postotak onih koji su uvjereni protivnici abortusa – s 15,2 % na 8,2 % u recentnom istraživanju.** Sličan trend blage liberalizacije ovih stavova o homoseksualnosti i abortusu detektiran je i na općoj populaciji u periodu od 2008. do 2018., dok je istovremeno ojačao politički autoritarizam posebno među mladima (Nikodem 2019 prema Burić 2024). Objašnjenje ovih međusobno suprotstavljenih vrijednosnih tendencija autori preuzimaju od Sekulića (2014) koji je ustvrdio da su se u pravcu modernizacije kretale one vrijednosti koje su bile izvan direktnog utjecaja ideološkog prostora (Burić 2024).

Vratimo se na podatke ovog istraživanja koje je potvrdilo rodnu dimenziju liberalnih stajališta – naime, žene se spram opravdavanja abortusa i homoseksualnosti, kao i u odnosu prema pravima manjina, pokazuju značajno liberalnije ($t=-3,31$; $t=-5,20$).

Kada je riječ o neformalnim praksama kojima se zaobilaze institucionalna pravila kako bi se (efikasnije) ostvario određeni cilj ili riješio problem, mladi su u recentnom istraživanju nešto kritičniji spram ideje povlačenja veza, no i dalje su tu pojavu u prosjeku skloniji opravdati u odnosu na porezne prevare ili primanje/davanje mita. Muškarci, kao i ispitanici srednje dobne kategorije (19-24), su značajno skloniji opravdati korupciju ($t_1=3,67$; $t_2=8,38$) i porezne prevare ($t_1=4,06$; $t_2=9,29$). Mladi očeva strukovnog obrazovanja značajno su manje skloni opravdati pojave poput neformalnih praksi poput davanja/primanja mita, varanja na porezu i povlačenja veza - posebno u odnosu na ispitanike očeva visokog obrazovanja ($F_1=14,06$; $F_2=7,28$; $F_3=3,98$). Moguće je da obitelji s višim društvenim statusom često imaju širu mrežu poznanika i veza, što im omogućuje da od nje imaju i više koristi. To ih može učiniti tolerantnijima prema takvim pojavama a možda se i sami više oslanjaju na neformalne i koruptivne prakse za postizanje ciljeva ili učinkovitije rješavanje problema.

Zadovoljstvo životom, odnos prema budućnosti i brige

Većina ispitanika općenito je zadovoljna svojim životom: prosječna ocjena na skali od 1 – „vrlo nezadovoljan/na“ do 10 – „vrlo zadovoljan/na“ iznosila je 6,9. Tako je skoro dvije trećine mladih, tj. njih 64 %, odabralo ocjenu 7 ili višu, nasuprot 14,5 % koji su se pozicionirali na nižem kraju skale s procjenama jednakim ili nižim od 4 (grafikon 10).

Međutim, iako bez mogućnosti direktne usporedbe s rezultatima iz prethodnih istraživanja (izraženima na skali od 1 – „u potpunosti sam nezadovoljan/na“ do 5 – „u potpunosti sam zadovoljan/na“), od 2018. došlo je do pada u udjelu ispitanika koji izražavaju životno zadovoljstvo – tada je 78 % izrazilo zadovoljstvo svojim životom (ocjene 4 i 5 na ljestvici; Gvozdanović i sur. 2019: 69) – te približavanja vrijednostima iz 2012. kada je životno zadovoljstvo izražavalo 66 % ispitanika (Ilišin i Gvozdanović 2017: 368). Pri tome, životno zadovoljstvo opada i s porastom dobi ispitanika (grafikon 10). Dok je u dvije starije dobne skupine (19-24 i 25-29 godina) zabilježena jednaka prosječna vrijednost od oko 6,7, najmlađi ispitanici

Od 2018. godine bilježi se pad udjela mladih koji su zadovoljni svojim životom.

(14-18 godina) svoje zadovoljstvo životom ocjenjuju statistički značajno višim prosjekom od 7,5 ($F=10,5$). Ovakav trend zabilježen je i u ranijim istraživanjima (npr. Bouillet 2007; Ilišin i Gvozdanović 2017) i može se objasniti interakcijom različitih faktora koji proizilaze iz činjenice da u svom obiteljskom i školskom okruženju mladi adolescenti još uvijek imaju ograničene i jasno definirane odgovornosti uz snažnije sustave (emocionalne, socijalne, financijske) podrške i zaštite.

S druge strane, stariji ispitanici su se već suočili s izazovima (i razočarenjima) mlade odrasle dobi koju obilježava završetak školovanja i prelazak u svijet rada, nužnost osiguranja životne egzistencije, potreba za socijalnom afirmacijom te osnutkom vlastite obitelji.

Sukladno procjenama zadovoljstva životom, 68 % mladih je optimistično i vlastitu budućnost vidi boljom od svoje sadašnjosti. Zastupljenost preostalih odgovora otprilike je podjednaka: 9,6 % ispitanika svoju budućnost percipira lošijom, 12,5 % „jednakom kao sadašnjost“, dok 9,8 % nije znalo ili nije htjelo odgovoriti na ovo pitanje.

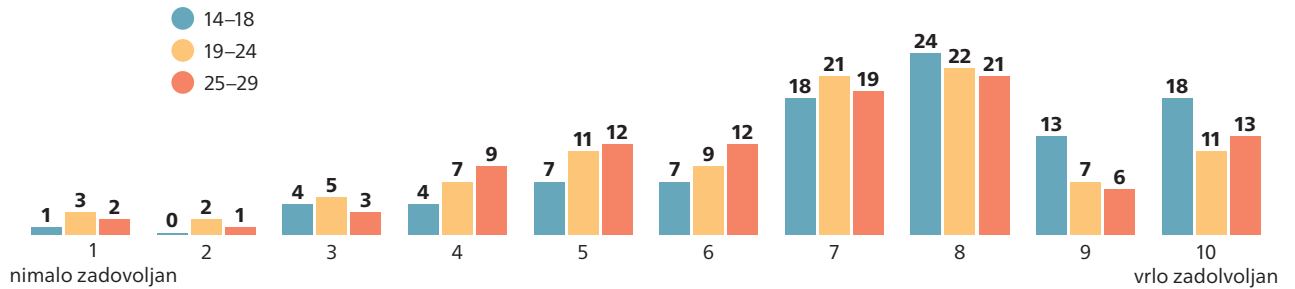
No, u odnosu na prethodne valove istraživanja, najveći porast bilježi osobni pesimizam. Naime, 2018. godine svega dva posto mladih je smatralo da će njihova budućnost biti „mnogo gora“ ili „samo nešto gora“ od sadašnjosti (na tada korištenoj ljestvici od 1 do 5; Gvozdanović i sur. 2019: 35) dok u novom istraživanju tako procjenjuje gotovo 10 % ispitanika. Čini se da je trenutni porast pesimizma prvenstveno rezultat smanjenja udjela mladih koji su 2018. smatrali da im budućnost ne donosi značajnu promjenu ni na bolje ni na lošije (tadašnjih oko 25 %). Stoga, iako je udio osobno optimističnih ostao stabilan (64 % u 2018. u odnosu na 68 % u 2024.), nastavljen je trend porasta osobnog pesimizma mladih u Hrvatskoj, ranije primjetan u porastu udjela onih koji smatraju da se njihova budućnost neće razlikovati od sadašnjosti (s 14 % u 2012. na 25 % u 2018.), a sada u porastu onih nedvojbena pesimističnih.

Nasuprot vlastitoj, mladi budućnost hrvatskog društva u cjelini vide mnogo lošijom. Dodatno, u odnosu na 2018. godinu (Gvozdanović i sur. 2019: 69) vidljiv je potpuni obrat: dok je tada optimističan stav izražavalo 45 % mladih, danas ih je tek oko jedne četvrtine (23,7 %). Također je opao i udio „neutralnih“: s 36 % u 2018. na trenutnih 25 %. S druge strane, udio pesimističnih je učetverostručen: s jedne desetine u 2018. na 40,8 % u 2024.

Grafikon 10 **Zadovoljstvo životom s obzirom na dob (u %)**

U kojoj mjeri ste općenito zadovoljni svojim životom?

Na ljestvici od '1 – nimalo zadovoljan' do '10 – vrlo zadovoljan' prema dobi života

U usporedbi s mladima iz ostalih 11 zemalja u istraživanju, (ne)zadovoljstvo životom mladih u Hrvatskoj ne odudara od prosjeka regije. To se može smatrati relativnim uspjehom s obzirom na to da **prema indikatorima osobnog i društvenog optimizma mladi u Hrvatskoj zauzimaju mjesta u donjoj trećini ljestvice (u prvom slučaju deveto mjesto, ispred Rumunjske, Grčke i Turske; u slučaju društvenog optimizma – iza mladih u Hrvatskoj su još samo mladi u Turskoj i Grčkoj).**

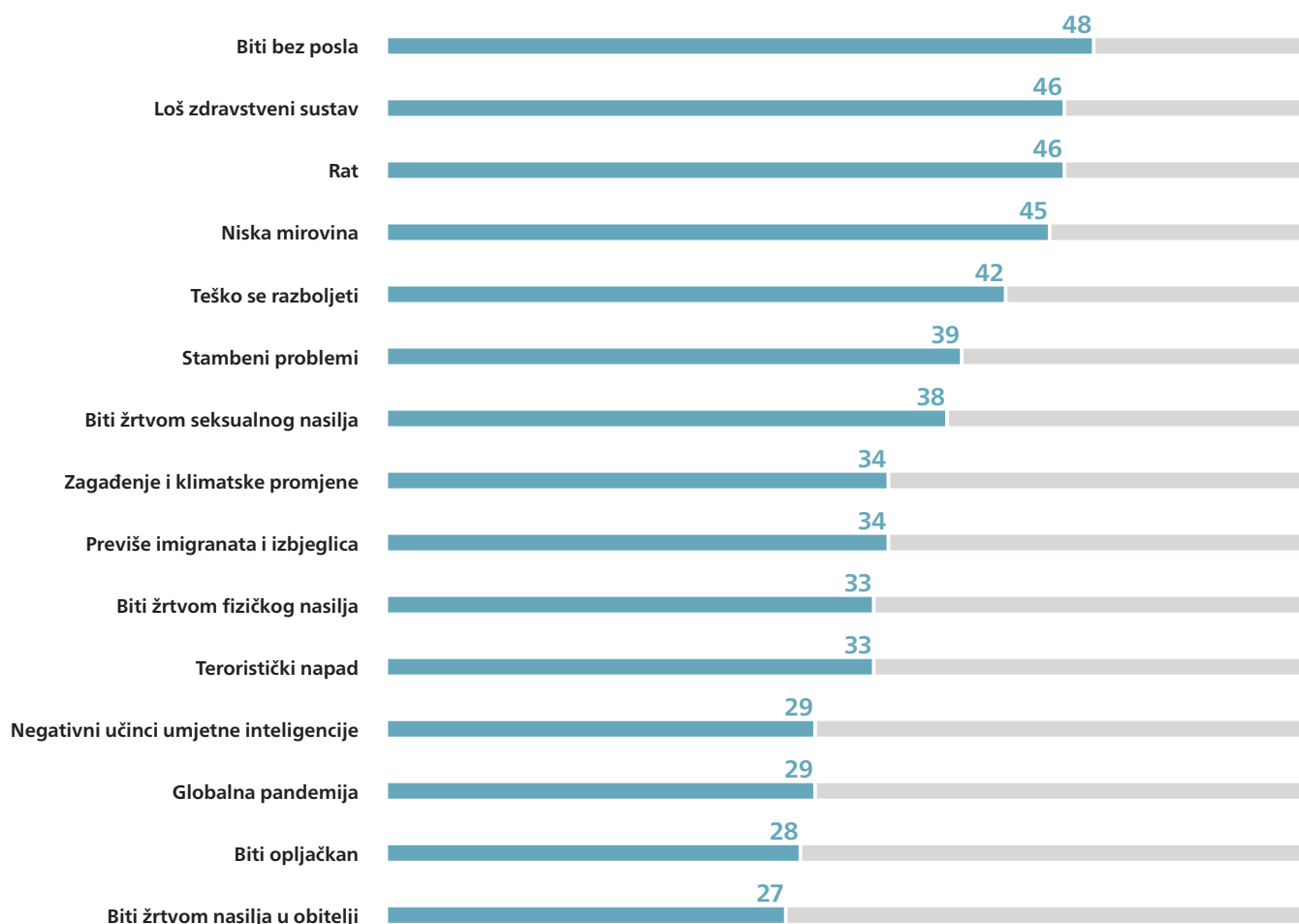
Među strahovima i brigama dominiraju oni vezani za kvalitetu osobne egzistencije mladih. Naime, više od 40 % mladih izražava snažnu zabrinutost u pogledu situacija ili društvenih fenomena kao što su nezaposlenost, loš zdravstveni sustav, niska mirovina i mogućnost ozbiljnog razbolijevanja (grafikon 11). Ovim najizraženijim brigama pridružila se i ona od izbivanja rata, vjerojatno pod dojmom aktualnih sukoba u Ukrajini i Gazi. Nasuprot tome, čini se da su sjećanja na pandemiju COVID-19 već izbljedila, sudeći prema poziciji novouvedenog indikatora – straha od globalne pandemije koji je jako uznemirujući za 28,7 % ispitanika što ga svrstava na začelje rang-liste, uz strahove od pljačke i obiteljskog nasilja.

Ovakvi su rezultati dijelom slični onima iz 2018. godine. Naime, i u prethodnom su istraživanju dvije najizraženije brige bile nezaposlenost i ozbiljno narušavanje zdravlja. Međutim, od pet pojava koje je najviše mladih označilo kao visoko zabrinjavajuće, tri se odnose na ono što pogađa društvo u cjelini: povećanje siromaštva u društvu, društvene nepravde, zagađenje i klimatske promjene. Interesantno je da među svim pokazateljima koji su mjereni i u prethodnom valu istraživanja spomenuti strah od rata zabilježio je najveći porast od 15 %: s 31 % u 2018. na trenutnih 45,5 %³³. Drugi skok po veličini od 8 % je strah od previše imigranata i izbjeglica što se može pripisati nedavnoj politizaciji (ilegalne) imigracije pri čemu se previđa činjenica da useljavanje ljudi u Hrvatsku postaje potrebno radi održavanja ekonomskog, mirovinskog i socijalnog sustava.

Aktualnih 15 varijabli formiraju dvije latentne dimenzije. Slično kao i u prethodnom valu istraživanja, prvu dimenziju primarno određuje *strah od različitih vrsta nasilja* – obiteljskog, seksualnog, fizičkog, pljačke, terorizma i rata – sada i uz dodatak novouvedenog straha od globalne pandemije.

Grafikon 11 Najviši stupanj zabrinutosti mladih zbog različitih pojava (u %)

U kojoj ste mjeri uplašeni ili zabrinuti u vezi sa sljedećim stvarima?
(% "Jako")

Opet u kontinuitetu s 2018., i druga dimenzija može zadržati svoj naziv *strah od društvenoekonomskog nazadovanja*, s obzirom na to da je sačinjena od sljedećih čestica: previše imigranata i izbjeglica, negativni učinci umjetne inteligencije, niska mirovina, loš zdravstveni sustav, nezaposlenost, stambeni problemi, ozbiljno se razboljeti te zagađenje i klimatske promjene. Sudeći prema prosječnim vrijednostima izraženim na ljestvici od 1 – „uopće me ne brine“ do 3 – „jako me brine“, ispitanici su donekle opterećeni brigama koje čine kako prvu (M=2,0), tako i drugu dimenziju (M=2,2). Obje dimenzije straha značajno su izraženije kod žena nego kod muškaraca ($t_1=7,09$; $t_2=5,06$).

Pristup problemu klimatskih promjena i očuvanja okoliša

Prethodna istraživanja mlade populacije pokazuju da su vrijednosti vezane za okoliš mladima manje važne u odnosu na, primjerice, socijalna pitanja koja se tiču zapošljavanja, obrazovanja, osiguranja stambenog pitanja i sl. (Ilišin et al 2013; Ilišin i Spajić Vrkaš 2017; Gvozdanić et al 2019).

I u ovom istraživanju zagađenje i klimatske promjene ne spadaju u pojave koje izazivaju visok stupanj straha među mladima, a u poglavlju koje se odnosi na politiku, vidljivo je da klimatske promjene ne vide u prvih pet problema s kojima će se Hrvatska suočiti u idućih deset godina. To ne mora značiti da je svjesnost o klimatskim promjenama i važnosti očuvanja prirodnih resursa niska, već može upućivati i na svjesnost mladih o Hrvatskoj kao nedovoljno utjecajnom faktoru u donošenju odluka na globalnoj razini koje su vezane za očuvanje prirodnih resursa i borbu protiv klimatskih promjena.

S druge strane, može se reći da mladi nemaju jasno određen stav o tome koliko bi sama država trebala preuzeti odgovornost za očuvanje okoliša. Naime, distribucija odgovora s obzirom na stupanj (ne)slaganja s tvrdnjom da bi država, u cilju zaštite okoliša primjerice, trebala zabraniti stare automobile koji zagađuju okoliš je gotovo podjednaka uz 10,6 % onih koji ne znaju kako bi na to pitanje odgovorili – 30,7 % se ne slaže, 28,5 % niti se slaže niti se ne slaže, a 30,2 % se slaže s idejom državne intervencije u tom smislu. Također, mladi su razmjerno homogeni kada je riječ o odnosu spram intervencije države u očuvanju okoliša.

Na pitanje što bi se trebalo poduzeti da se bolje zaštite klima i okoliš, većina ispitanika (66,4 %) smatra da to treba činiti putem bolje zaštite zelenih prostora i šuma.

Većina (64,1 %) također podržava politiku boljeg upravljanja odvajanjem otpada kako bi se zaštitila klima i okoliš. Svaki drugi ispitanik smatra da se klima i okoliš trebaju zaštititi zabranom proizvodnje plastike (52,7 %). Ispitanice više podržavaju rješenje boljeg upravljanja odvajanjem otpada ($\chi^2=12,63$) kao i zabranu proizvoda od plastike ($\chi^2=9,34$). Većina mladih ipak ne prepoznaje uvođenje promjena u javnom prijevozu poput omogućavanja više traka za vožnju bicikla te više javnog prijevoza kao bitnih poteza za unapređenje zaštite okoliša. Prvu ideju podržava tek 38 %, a drugu 26 % ispitanika.

Zanimljiv je odnos podrške državnoj politici u očuvanju klime i okoliša te načina na koji se okoliš može očuvati – ispitanici koji podržavaju državnu intervenciju vezanu za okoliš, kao dobre mjere zaštite okoliša češće prepoznaju zabranu proizvodnje plastičnih proizvoda ($\chi^2=24,46$) i bolju zaštitu zelenih površina i šuma ($\chi^2=10,61$). Drugim riječima, može se pretpostaviti da bi upravo te mjere ispitanici, koji podržavaju intervenciju države u zaštiti okoliša, smatrali kao one koje su u nadležnost države.

Glavni nalazi

- 1.** U odnosu na 2018. godinu došlo je do pada u udjelu mladih koji izražavaju zadovoljstvo svojim životom te do porasta broja onih koji izražavaju pesimizam kako u odnosu na osobnu, tako i na društvenu budućnost.
- 2.** Došlo je do blage liberalizacije odnosa spram homoseksualnosti i abortusa, ali se primjećuje polarizacija stava o pravu na brak homoseksualnih parova i njihovu uspješnom roditeljstvu.
- 3.** Tradicionalistička vrijednosna orijentacija (želja za osnivanjem braka i osnivanjem obitelji) oslabila je u odnosu na 2018., a emancipacijska (želja za neovisnošću) i dalje predstavlja prioritet.
- 4.** Među brigama i strahovima mladih najzastupljeniji su oni koji se odnose na kvalitetu osobne egzistencije, prije svega (ne) zaposlenost i zdravlje.
- 5.** Registriran je porast straha od rata i previše imigranata i izbjeglica.

9. Politički stavovi i participacija

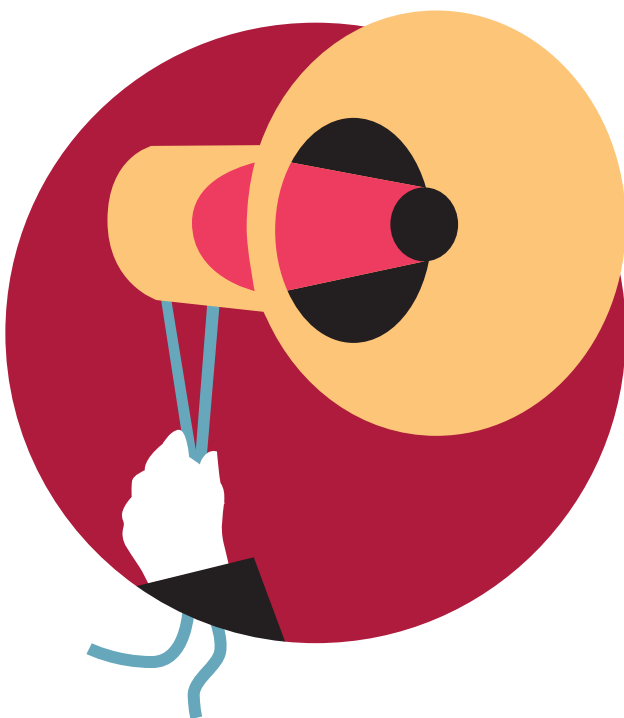
Široko razmatranje odnosa mladih i politike uglavnom kao početno teorijsko stajalište podrazumijeva političku kulturu kako su je definirali Almond i Verba (2000). Naime, tim pristupom obuhvaćene su različite orijentacije pojedinaca prema političkom sustavu, zahtjevima prema političkom sustavu te rezultatima djelovanja političkog sustava. To obuhvaća afektivnu orijentaciju, tj. osjećaje prema političkom sustavu, kognitivnu koja uključuje znanja o sustavu te evaluacijsku koja uključuje procjenu rada političkog sustava. Pri tome, društvena i povijesna kretanja utječu na oblikovanje političke kulture te iz tog razloga treba njezin razvoj u pojedinom društvu uzimati kontekstualno (Esser, De Vreese 2007; Inglehart i Welzel 2005; Sloam 2012).

Recentne rasprave vezane za mlade i politiku uglavnom su usmjerene na pitanje (ne) sudjelovanja mladih u različitim političkim procesima i nezainteresiranosti za politiku. Primjetno je da opada participacija mladih i u odnosu na starije, ali i prethodne generacije mladih (Furlong, Cartmel 2012; Sloam 2013; Grasso 2016).

Tako se sve češće postavlja pitanje postoji li kriza političkog angažmana mladih ili se samo mijenja način njihova političkog djelovanja. Mladi su sve skloniji odabirati alternativne načine participacije uz otklon od institucija za koje smatraju da neadekvatno odgovaraju na njihove interese i potrebe. Treba naglasiti da izlazak na izbore i dalje ostaje dominantan način sudjelovanja mladih u politici, a istovremeno dolazi i do prelaska na *issue-based* aktivizam orijentiran na konkretne probleme poput npr. klimatskih promjena ili brze mode, a koji ne mora nužno biti reprezentiran kroz formalne političke institucije (Barret, Pachi 2019).

Raste zainteresiranost mladih za politiku

Interes mladih za politiku kontinuirano je nizak u svim istraživanjima te populacije nakon 1990. godine, s povremenim oscilacijama koje ne mijenjaju osnovni trend: nezainteresiranost je redovito četiri do pet puta veća od zainteresiranosti (Ilišin, 2017). **Usporedba podataka iz 2018. i 2024. godine pokazuje da se recentni pomak dogodio prema rastu zainteresiranosti (s 12 % na 18,8 %) i padu nezainteresiranosti (sa 62 % na 55 %).** Identična tendencija rasta političke zainteresiranosti mladih ustanovljena je i u ostalih jedanaest zemalja u recentnom istraživanju – u ovom trenutku ne znamo je li to najava novog postojanijeg trenda ili je posljedica zabrinutosti mladih zbog aktualnih globalnih nedaća kao što su klimatske promjene, rusko-ukrajinski rat, ali i uvijek opasan izraelsko-palestinski sukob. Stoga u fokusu istraživača i nadalje ostaje traženje razloga trajno niske političke zainteresiranosti mladih. Usporedba po odabranim obilježjima ispitanika pokazala je da interes za politiku statistički značajno ne varira s obzirom na spol, dobnu kohortu i stupanj obrazovanja oca.

Percepcija generacijskog statusa u političkoj sferi svakako nudi dio odgovora na pitanje razloga trajne političke nezainteresiranosti mladih. Ustanovljeno je da 59 % ispitanika smatra da interesi mladih nisu dovoljno zastupljeni u nacionalnoj politici, 28 % da su osrednje reprezentirani, a 8 % da su dobro zastupljeni (dok 5 % ne može procijeniti)³⁴.

59 % smatra da interesi mladih nisu dovoljno zastupljeni u nacionalnoj politici

Vrlo slična je percepcija i među mladima u drugim zemljama tako da se oblikuje grupna slika mladih u društvenom zapečku neovisno je li njihova domovina članica EU ili se to tek sprema postati. Takav doživljaj društvene i političke (ne) važnosti vlastite generacije kod mnogih mladih zacijelo ne pridonosi razvoju interesa za politiku, premda se istodobno može pretpostaviti da manji dio mladih, upravo zbog generacijske zapostavljenosti, pokazuje veći interes za politiku čekajući da se donositelji odluka pozabave njihovim problemima.

Nezainteresiranost za politiku očituje se i u nesklonosti mladih za preuzimanje političkih funkcija. Naime, otprilike petina njih bila bi spremna za takav potez, još toliko ne zna, dok je njih 57,1 % sigurno da nisu voljni preuzeti političke funkcije. Po ovom pitanju mladi se ne razlikuju prema dobi, spolu i obrazovanju oca. Izostanak želje za preuzimanjem političkih funkcija može se razumjeti kao osjećaj nedovoljne političke kompetentnosti za takav potez, ali i izostanak poticaja društvenih i političkih aktera koji ne rade na njihovom osnaživanju. Primjerice, i dalje izostaje sustavan i kvalitetan građanski odgoj i obrazovanje, zatim političke stranke generalno ne kandidiraju mlade kandidate na parlamentarnim izborima, potom savjeti mladih su zapostavljeni i slično.

Ipak, u ovom je kontekstu zanimljivo da mladi osobno političko znanje samoprocjenjuju primjetno boljim od iskazanog interesa, a po procjeni da je to znanje veće nego 2018., slični su svojim vršnjacima u ostalim promatranim zemljama. Tako u Hrvatskoj 38,1 % mladih vlastito znanje o politici procjenjuje nikakvim ili slabim, 36,7 % osrednjim, a 24,1 % vrlo dobrim ili odličnim. Glavna razlika proizlazi iz usporedbe samoprocijenjenog političkog neznanja i političke nezainteresiranosti gdje je potonja gotovo za trećinu veća od neznanja. Iz toga slijedi da priličan broj mladih ostaje indiferentan prema politici i kada razumiju što se i kako zbiva – štoviše, možda se baš zbog toga što znaju, odlučuju ignorirati događaje u političkoj sferi.

Kao što se moglo i očekivati, samodeklarirano veće znanje o politici raste linearno s dobi ispitanika ($F=9,48$). Čini se da – unatoč podjednako slabom interesu za politiku – mladi s protekom godina života bivaju izloženiji političkim informacijama, što rezultira akumuliranjem određene razine znanja o politici. Imajući na umu uobičajene razlike između mladih i starijih, treba očekivati da će s vremenom znanje i interes za politiku nastaviti rasti.

Demokracija da, ali ...

Političko znanje važna je dimenzija demokratske političke kulture baš kao i podržavanje demokratske vrijednosne orijentacije. U tom smislu može se reći da demokratska orijentacija mladih nije neupitno snažna (grafikon 12) – gotovo 50 % ispitanika smatra da je demokracija dobar oblik vladavine općenito, a 44 % ju smatra bezuvjetno poželjnim političkim sustavom. Ipak, 42 % ispitanika smatra da je demokracija najbolji oblik vladavine pod uvjetom omogućavanja ekonomske sigurnosti svojim građanima.

To ne znači samo da je podrška demokratskom političkom sustavu uvjetna, već i da značajan dio mladih demokraciju povezuje s ekonomskom dobrobiti. Između 25 i 30 % ispitanika spremno je na kompromis ili *trade-off* kada je riječ o redukciji građanskih sloboda, s jedne strane radi zaštite od terorizma, a s druge strane radi osiguranja boljega životnog standarda. No, u slučaju ove dvije tvrdnje primjećuje se svojevrsna polarizacija jer udjeli su pozitivnoga, neutralnoga i negativnog stava gotovo podjednako distribuirani.

47 % smatra da je demokracija generalno dobar oblik vladavine

Valja napomenuti da su mladi u Hrvatskoj, u odnosu na mlade u regiji, u prosjeku manje skloni podržati „uvjetovanu“ podršku demokraciji³⁵. Ideju političkog autoritarizma i jakoga političkog vođe koji se ne zamara izborima i parlamentom, podržava gotovo trećina ispitanika, no i u ovom slučaju primjećuje se da ne postoji jasna prevaga u prihvaćanju, odnosno odbacivanju takve ideje. Stabilnih 18 % kao i 2018. godine spremno je, u nekim okolnostima, podržati diktaturu. Potonju tvrdnju je, zajedno s još dvije moguće usporediti s podacima iz 2018. Uz stabilan udio mladih koji diktaturu vide kao prihvatljivu alternativu, značajno se smanjio broj onih koji prepoznaju da je potrebno dati više političkoga i javnog prostora mladima (sa 73 % na 53 %), kao i onih koji smatraju da je demokracija generalno dobar oblik vladavine (s 64 % na 47 %)³⁶.

Općenito se može reći da su ispitanici skloniji demokratskoj orijentaciji³⁷ (prosječno slaganje na ljestvici od 1 do 5 iznosi 3,4), nego nedemokratskoj orijentaciji³⁸ (prosječno je 2,7). S obzirom na demokratske stavove mladi su homogeni, no u slučaju nedemokratske orijentacije značajna je razlika po spolu – žene značajno rjeđe podržavaju ovu orijentaciju od muškaraca ($t=4,35$). Također, provjerili smo postoji li povezanost ideološke orijentacije s ove dvije skale, a značajnost je potvrđena u slučaju nedemokratske orijentacije kojoj su značajno skloniji oni koji naginju desnom političkom spektru ($r=0,17$).

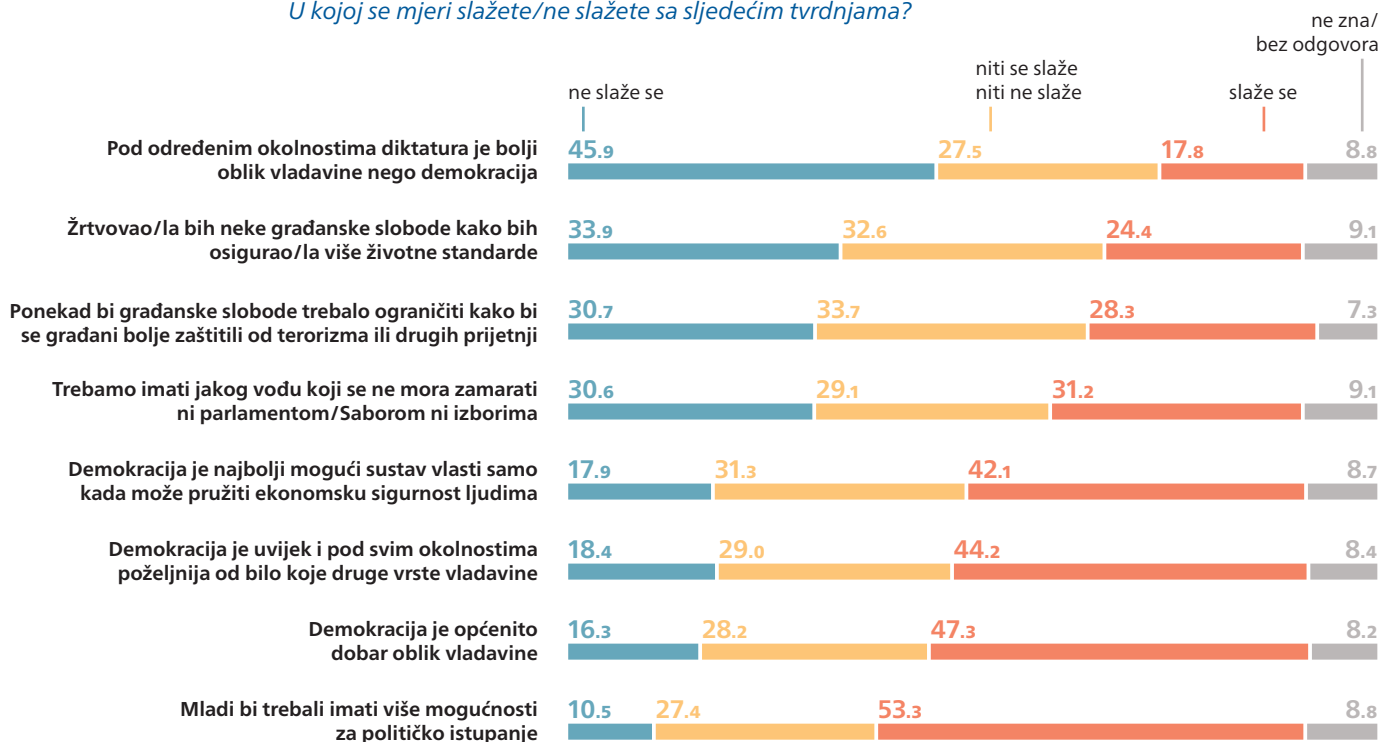
Kako bi se dobio uvid u hijerarhiju društvenih vrijednosti mladih, ispitanici su od devet ponuđenih vrijednosti³⁹ označili tri koje su njima osobno najvažnije. Većina mladih je u prve tri najvažnije vrijednosti uvrstila ljudska prava (60,6 %), potom sigurnost (55,9 %), pa zapošljavanje (47,1 %). Za manje od trećine ispitanika (29,9 %) ekonomska dobrobit građana spada u prve tri vrijednosti, ali i individualna sloboda (28,6 %). Za četvrtinu (26,4 %) društvena je jednakost jedan od tri društvena prioriteta. Vladavinu prava, rodnu ravnopravnost i demokraciju kao prioritetne društvene vrijednosti vidi manji udio ispitanika (14,2 %; 16,3 %; 16,8 %). Ljudska prava, sigurnost i zapošljavanje kao tri najvažnije vrijednosti upućuju na potrebu za njihovim unapređenjem kao i to da upravo sigurnost i zapošljavanje dobivaju na važnosti u materijalno depriviranim društvima ili/i pak u doba krize i različitih vrsta društvenih prijetnji (Inglehart, Welzel 2005). Pritom, status ljudskih prava⁴⁰ ocjenjuju boljim u Europskoj uniji (3,32) nego u Hrvatskoj (2,92). Statusu vrijednosti zapošljavanja u Europskoj uniji mladi daju solidnu trojku (3,42), dok je u Hrvatskoj ocjenjuju znatno lošijom ocjenom (2,36). S druge strane, sigurnost u Hrvatskoj (3,48) mladi percipiraju za nijansu boljom nego u Europskoj uniji (3,2).

Politički događaji u medijima se slabo prate

Neupitno je kako je za izgradnju demokratskih stavova i stjecanje političkih znanja važno informiranje o političkim i svakodnevnim događanjima. Međutim, iz podataka je vidljivo da se mladi rijetko informiraju na tjednoj bazi o političkim i aktualnim događanjima (grafikon 13).

Grafikon 12 **Demokratski stavovi mladih** (u %)

U kojoj se mjeri slažete/ne slažete sa sljedećim tvrdnjama?

Pojedine ponuđene medije duže od sat vremena tjedno s ciljem informiranja o političkim i aktualnim događanjima prati između 8,6 % i 14,5 % mladih. S druge strane, pojedine medije uopće ne prati između jedne i dvije trećine ispitanika.

Ako informiranje putem ovih medija razmotrimo kroz indeks u kojem je pojedini ispitanik mogao pratiti između nijednog i pet medija, bez obzira na utrošeno vrijeme, onda analiza pokazuje da je dob ($F=12,01$) jedino obilježje koje je povezano s konzumacijom ovih medija. U slučaju dobi, ispitanici iz najmlađe dobne skupine (14-18) rjeđe se informiraju, nego ispitanici iz druge dvije dobne skupine. **Bez obzira na raznolikost ponuđenih vrsta medija, a koji imaju različite publike, vidljivo je da mladi nisu skloni konzumaciji sadržaja koji oni nude.** Mladi se sve više informiraju putem društvenih mreža te im je to postao dominantan svakodnevni izvor informiranja, dok tradicionalne medije, a pogotovo tiskane, konzumiraju znatno rjeđe (Baketa, Bovan, Matić-Bojić 2021).

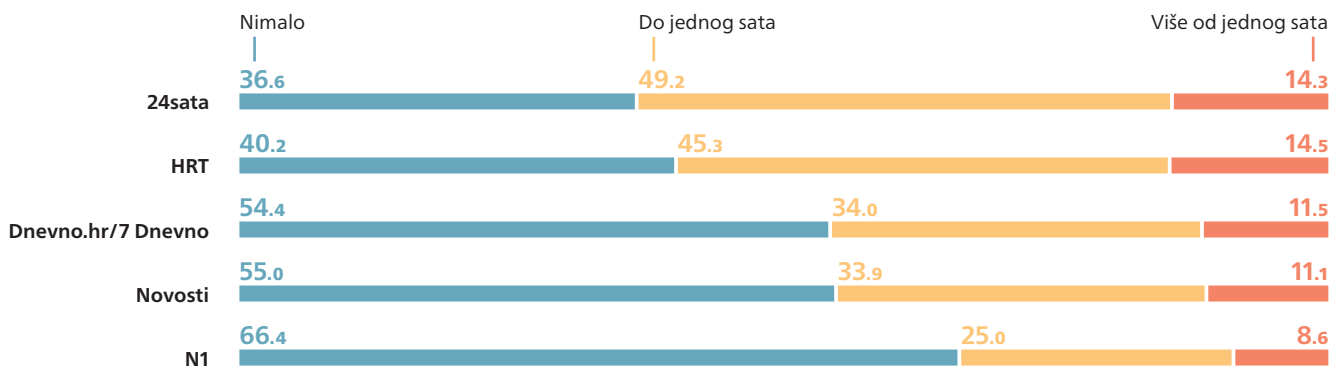
To signalizira izdavačima da moraju prilagoditi kanale komunikacije i način prezentacije vlastitih sadržaja kako bi privukli nove generacije i osigurali im informiranje o političkim događanjima.

Nastavlja se pad povjerenja u društvene i političke institucije

Odnos mladih prema politici svakako je povezan s njihovim (ne)povjerenjem u društvene i političke institucije. Kako pokazuju podaci u grafikonu 14, među mladima je povjerenje u promatrane institucije vrlo skromno, pri čemu nijedna ne zaslužuje većinsko povjerenje⁴¹ – najbolji rezultat ostvaruje vojska s 36 % povjerenja, a zatim policija s 25 %.

Grafikon 13 **Praćenje političkih i aktualnih događanja na tjednoj razini (u %)**

Koliko prosječno vremena tjedno provodite prateći politička ili trenutna događanja u navedenim medijskim izvorima (uključujući gledanje/čitanje internetskog sadržaja koji navedeni izvor objavljuje)?

Promjene koje su se zbile tijekom promatranog razdoblja ukazuju na sistematsko topljenje političkog povjerenja mladih, jer je takva tendencija prisutna kod svih promatranih institucija. **Erozija povjerenja osobito je zahvatila domaće medije te sindikate i religijske institucije, što je utjecalo i na njihovo lošije rangiranje, ali dobar dio povjerenja izgubile su i vojska, policija i Europska unija, što u općem padu povjerenja nije ugrozilo njihovu vodeću poziciju.** Na prvi pogled najstabilniji su se pokazali rezultati za političke institucije na začelju rang-ljestvice, ali samo zato što je povjerenje u njih tako mizerno da nema puno mogućnosti za impresivniji pad povjerenja, dok su istodobno iskorištene preostale mogućnosti za daljnji rast nepovjerenja pa su ukupni rezultati 2024. godine lošiji nego šest godina ranije.

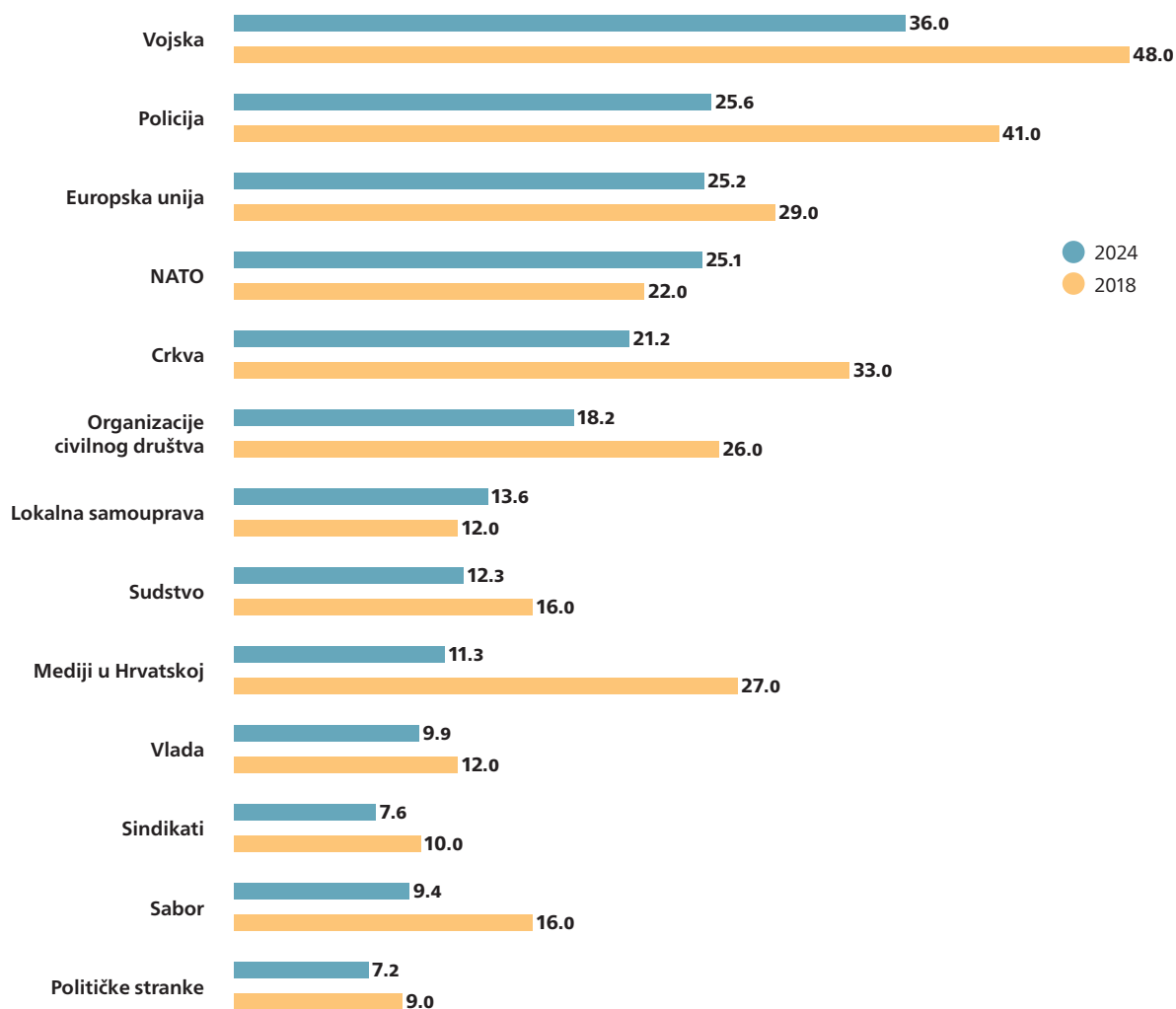
Dapače, u recentnom istraživanju ispitanici iskazuju većinsko nepovjerenje prema čak sedam institucija. Imajući na umu permanentno slabljenje političkog povjerenja čini se da, što je iskustvo življenja u nominalno liberalno-demokratskom sustavu dulje, mladi postaju nezadovoljniji i kritičniji. U kontekstu (ne) povjerenja vrlo je znakovito da, unatoč dominantnom nepovjerenju mladih u institucije vlasti, oni nisu honorirali rad medija u razotkrivanju korupcije i djelovanja politički umreženih interesnih grupa na štetu javnih interesa.

Moguće je da sporo ili nikakvo sudsko sankcioniranje otkrivenih kriminalnih djela kod mladih izaziva sumnju u medije da dižu lažnu uzbunu. A moguće je da, iako ne prate medije, registriraju kako neki građani, a osobito političari, okrivljuju medije da svojim djelovanjem pridonose produbljivanju društvenih problema i podjela. Slično tome, znatno je opalo povjerenje u sindikate unatoč stanovitim uspjesima u borbi za bolja primanja određenih skupina zaposlenika.

Faktorskom analizom ispitivane institucije grupirale su se u dvije skupine: prva dimenzija obuhvaća sve institucije u donjem dijelu prikazane rang-ljestvice povjerenja te druga dimenzija koja uključuje prvih pet institucija (vojska, policija, EU, NATO i Crkva)⁴². Ustanovljena je samo jedna statistički značajna razlika, i to na drugoj dimenziji s obzirom na dob ispitanika ($F=8,78$). Pokazalo se da s porastom dobi ispitanika opada njihovo povjerenje u navedene međunarodne i domaće institucije sigurnosti. Moglo bi se pretpostaviti da sa životnim iskustvom raste svjesnost kako je suvremeni svijet premrežen brojnim izvorima nesigurnosti, čemu dovoljno efikasno ne mogu doskočiti ni institucije kojima je zadatak osiguranje mira, reda i stabilnosti.

Grafikon 14 **Komparativni prikaz povjerenja u društvene i političke institucije (u %)**

*Koliko općenito vjerujete dolje navedenim tijelima?
(prikaz odgovora % "u potpunosti" i "poprilično" povjerenje)*

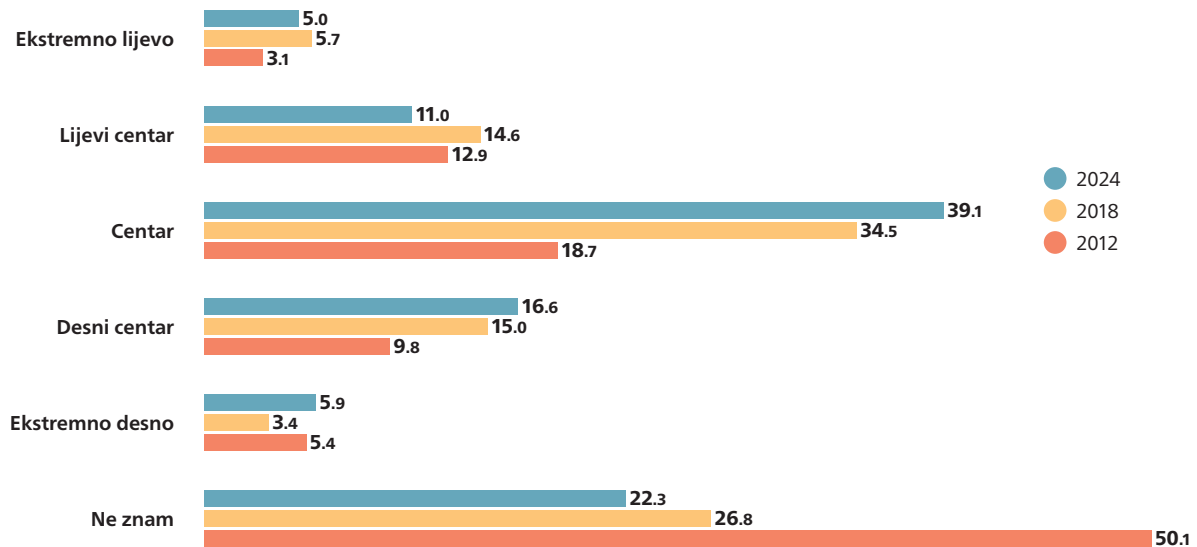

Povjerenje u vjerske institucije od početnih tranzicijskih godina stalno je slabilo zbog čega su u ovom istraživanju završile otprilike u sredini ljestvice povjerenja. Pribroji li se tome važna uloga Katoličke Crkve u hrvatskom društvu te saznanje da se većina mladih (kao i starijih) deklarira religioznima, potrebno je bilo ispitati smatraju li mladi Crkvu politički utjecajnom.

Tako 16 % mladih smatra da vjerske institucije imaju premalo moći, 35 % drži da imaju moći koliko treba, 45 % misli da imaju previše moći, a tek 4 % ne može procijeniti. Udio onih koji percipiraju preveliku društvenu moć Crkve prilično je visok kad se uspoređi s uobičajenim brojem religioznih mladih, što govori o tome da i dio religioznih ispitanika ne podržava praksu vjerskih organizacija da ne poštuju u cijelosti pravila svog djelovanja u sekularnom društvu.

Grafikon 15 Ideološka samoidentifikacija mladih (u %)

Kada ljudi pričaju o svojim političkim uvjerenjima, najčešće spominju desnicu i ljevicu. Općenito govoreći, gdje biste svrstali svoje stavove na ovoj ljestvici?

Ideološko samopozicioniranje, odnos prema političkim strankama i politička participacija

Ideološka samoidentifikacija ispitana je na skali od 1 do 10 (gdje 1 označava ekstremno lijevu, a 10 ekstremno desnu orijentaciju) te su podaci zbog preglednosti spojeni u pet kategorija od kojih svaka obuhvaća dva stupnja s navedene skale (grafikon 15). Vidljivo je da se najveći broj ispitanika svrstava u centar, ali i blaga inklinacija u desno. Pri tome, muški se ispitanici u prosjeku ($t=4,13$) više pozicioniraju desno u odnosu na djevojke. Nadalje, dok je 2018. godine došlo do blagog opadanja umjerene ili ekstremno desne orijentacije u odnosu na 2012. godinu ($s M=5,6$ na $M=5,4$), u 2024. godini došlo je do ponovnog rasta te je prosjek sada na 5,7 što je desnije i u odnosu na 2012. godinu. No, u kontekstu regije, mladi u Hrvatskoj ne odstupaju od regionalnog prosjeka koji iznosi 5,67.

Treba istaknuti i da se nešto više od petine ispitanika (22,3 %) nije samopozicioniralo, tj. odabrali su opciju „ne znam“. U usporedbi s prethodnim istraživanjima vidljiv je daljnji pad broja onih koji se ne žele ili ne znaju ideološki samopozicionirati. Njih je 2012. godine bilo 52 %, a 2018. godine 27 % što jednim dijelom govori u prilog, u ovom istraživanju već ustanovljenom, rastu samoprocijenjenog političkog znanja mladih.

Formalna politička participacija, odnosno izlazak na izbore, često je diskutirano pitanje u kontekstu političke aktivnosti mladih te se problematizira njihova pasivnost. Međutim, podaci pokazuju da je čak 56,1 % ispitanika navelo da su izašli na prethodne izbore, dok njih 36,8 % nije izašlo iako su imali pravo glasa, a 7,2 % jer nije imalo pravo glasa. Kada se usporede oni koji su izašli na izbore i oni koji nisu, a imali su pravo glasa, onda nema statistički značajnih razlika prema spolu ni obrazovanju oca ispitanika.

Ideološka samoidentifikacija koja je pokazala blage desne tendencije očituje se i u odabiru stranaka za koje su mladi glasali te onih za koje namjeravaju glasati na budućim izborima. Naime, od onih (N=231) koji su izašli na parlamentarne izbore 2020. godine, najveći postotak glasao je za HDZ (26,5 %), zatim za Most (13,8 %), Domovinski pokret (8,5 %) te Zeleno-lijevu listu (8,2 %), dok je za Restart koaliciju glasalo 4,1 %. Pritom, 27 % ispitanika ne zna za koga su glasali na izborima prije četiri godine što nužno provocira pitanje o

Među onima koji znaju za koga bi glasali na budućim izborima i onih koji ne znaju, nema razlika prema spolu, ali ima razlike među ispitanicima obrazovanijih očeva ($\chi^2=11,77$) kao i među ispitanicima koji pripadaju dvjema starijim dobnim skupinama 19-24 i 25-29 ($\chi^2=35,36$) jer češće znaju za koga bi glasali na budućim izborima, nego ispitanici slabije obrazovanih očeva te ispitanici mlađi od 18 godina. Ove razlike su očekivane, pogotovo vezano za dob jer oni mlađi od 18 godina još nemaju pravo glasa, rjeđe prate politička zbivanja i manje promišljaju političke odabire. Informacije o stranačkim preferencijama, onima izraženim na prethodnim izborima te onima o namjeri glasanja na budućim, su u skladu s tendencijom mladih da se ideološki nešto više samopozicioniraju desno.

22.3 % mladih nije moglo odrediti svoju ideološku orijentaciju

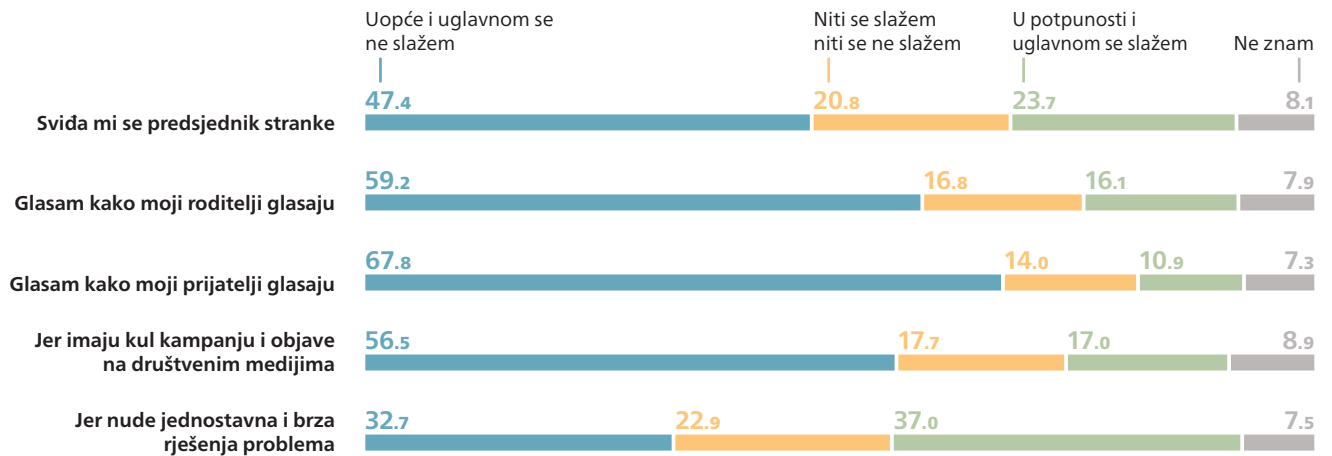
različitim aspektima političke kulture mladih. Oni koji nisu izašli na izbore, a imali su pravo glasa (N=151) kao glavni razlog za apstinenciju navode da se ništa ne bi promijenilo čak i da su izašli (njih 26,5 %), zatim njih 17,9 % navodi da su bili spriječeni bolešću, putovanjem ili nekim drugim razlogom, dok njih 14,6 % kao razlog navodi da nije bilo stranke za koju bi glasali, 12 % je potpuno nezainteresirano za politiku, dok devet posto ističe da nisu bili dovoljno informirani kako bi donijeli odluku za koga glasati. Kada se razmotre ovi razlozi, vidljivo je da dominiraju oni povezani s manjkom osnaženosti i informiranosti mladih za participaciju.⁴³

Rang potpore strankama među mladima, kada je u pitanju namjera glasanja na budućim izborima, sličan je rangu potpore na prethodnim izborima, tj. iskazu za koju stranku su glasali. Najveću potporu među ispitanicima uživa HDZ te bi za tu stranku na budućim izborima glasalo 11,3 % ispitanika, zatim slijede Most i Možemo za koje bi glasalo 7,8 %, odnosno 7,3 % ispitanika. Nakon njih se nalazi Domovinski pokret za kojeg bi glasalo 5,1 % ispitanika te SDP kao stranka za koju bi glasalo 3 % ispitanika. Nužno je istaknuti i da je velik postotak onih koji ne znaju za koga bi glasali - u toj se skupini nalazi skoro polovica ispitanika, njih 48,6 %.

Pri ispitivanju motivacije za izlazak na izbore i glasanje za određenu stranku, ispitanicima je ponuđeno šest opcija te su u prikazu rezultata (grafikon 16) uključeni samo oni koji imaju 18 ili više godina. Dvije opcije za koje mladi kažu da su im najmanje motivirajuće za izlazak na izbore su glasanje u skladu s preferencijama svojih roditelja i prijatelja. S druge strane, nešto više od trećine mladih ističe važnost jednostavnih i brzih rješenja koja su ponuđena, a skoro četvrtina simpatije prema predsjedniku stranke. Ovi rezultati pokazuju da dio mladih ipak promišlja političke probleme oko sebe, ali i da naglasak stavljaju na brzo, jednostavno i simpatično, a što potencijalno može biti područje manipulacije populističkih opcija. Pri tome, muški ispitanici u prosjeku se više slažu s tvrdnjama da im je motivacija za izlazak na izbore i glasanje za određenu stranku to što im se sviđa predsjednik stranke ($t=2,76$) te glasanje u skladu s preferencijama svojih prijatelja ($t=2,77$).

Grafikon 16 Motivacija za izlazak na izbore i glasanje za određenu stranku (u %)

Što vas motivira da izađete na izbore i glasate za određenu stranku?

Odnos prema odabranim političkim strankama u Hrvatskoj je ispitivan na ljestvici od 1 do 10 (pri čemu je 1 označavalo najnegativniji, a 10 najpozitivniji stav). Barem četvrtina ispitanika je najnegativnije (procjena 1) ocijenila svaku od šest ponuđenih stranka (HDZ, Domovinski pokret, Most, Možemo, Radnička fronta i SDP). Pri tome, muški ispitanici u prosjeku imaju pozitivniji stav prema Domovinskom pokretu (t=3,89), HDZ-u (t=2,63) te Mostu (t=3,49).

Za bolje razumijevanje stava prema strankama objedinjene su tri krajnje negativne procjene (1, 2 i 3) iz čega je vidljivo da sve stranke negativno ocjenjuje barem polovica ispitanika, osim Možemo koje je vrlo blizu te granice (49,7 %), pri čemu najveći udio mladih ima negativan stav prema HDZ-u (59,4 %). Štoviše, kada se uzmu u obzir tri krajnje negativne procjene, onda je vidljivo da trećina ispitanika negativno ocjenjuje svih šest ponuđenih stranaka, a tek 13,6 % ne daje negativnu ocjenu niti jednoj stranci. Podaci ukazuju da velik broj ispitanika ima negativnu percepciju svih stranaka uključenih u istraživanje bez obzira na ideološki predznak tih stranaka, a što se treba povezati i s izrazitim nepovjerenjem mladih u političke stranke.

Kako mladi doživljavaju mogućnost bliskog prijateljstva s osobama koje podržavaju političke stranke, a oni su ih prethodno procijenili najnegativnijima? Koliko im je bliska ideja imati prijatelje među simpatizerima njima ideološki dalekih ili suprotnih stranaka - ispitivalo se na ljestvici od 1 do 4 (pri čemu 1 označava uopće mi ne odgovara, a 4 u potpunosti mi odgovara). Prosječne vrijednosti za potencijalne prijatelje među simpatizerima svih pet navedenih stranaka kreću se između 1,81 i 1,97, pri tome je najniži prosjek u slučaju Radničke fronte, a najviši u slučaju SDP-a. Treba naglasiti i da je udio onih koji su označili opciju „ne znam“ između 17,3 % i 20,4 %. **Radi se, dakle, o značajnoj društvenoj distanci pa i animozitetu mladih prema simpatizerima političkih stranaka koje im ideološki nisu bliske** što ukazuje na prisutnost afektivne političke polarizacije. Također, ovaj podatak može biti još jedan pokazatelj negativne percepcije politike i političkih stranaka među mladima. Odnosno, ta negativna percepcija je tolika da i glasanje za određenu političku stranku predstavlja kriterij na temelju kojeg su spremni ograničiti prijateljske odnose u svom okruženju. Istodobno, to je i indikator sve dublje političke polarizacije koja posljednjih godina u suvremenim demokratskim sustavima nije zahvatila samo aktere u političkoj areni nego i najšire slojeve građana, pa tako i mladih.

Tablica 2 **Neformalna politička participacija mladih (u %)**

Postoje različiti oblici političkog angažmana.

Jeste li učinili ili biste učinili nešto od sljedećeg:

	Ne	Nisam još, ali bih	Već sam to učinio/la
Prestao/la kupovati stvari zbog političkih ili ekoloških razloga	46.0	31.6	22.4
Potpisao/la popis političkih zahtjeva / podržao/la internetsku peticiju	42.8	37.6	19.6
Sudjelovao/la u aktivnostima organizacija civilnog društva ili volonterskih grupa	39.0	41.1	19.9
Sudjelovao/la u prosvjedu	44.8	39.3	15.9
Sudjelovao/la u političkim aktivnostima na internetu / društvenim mrežama	60.6	27.5	11.9
Radio/la u političkoj stranci ili političkoj skupini	67.9	25.8	6.3

Podaci o sudjelovanju mladih u različitim oblicima neformalne participacije (tablica 2) pokazuju da je u ovim aktivnostima sudjelovao manji dio ispitanika, nego što ih je sudjelovalo na prethodnim izborima. Naime, oko petine njih sudjelovalo je u tri oblika koja imaju određenu aktivističku crtu kao što su bojkoti proizvoda, potpisivanje peticija te aktivnosti civilnog društva. S druge strane, najmanji broj ispitanika angažirao se u radu političkih stranaka ili drugim *online* političkim aktivnostima. U odnosu na 2018. godinu došlo je do izrazitog porasta svih aktivnosti, s tim da je najmanji rast zabilježen kod potpisivanja političkih zahtjeva i internetskih peticija gdje je postotak onih koji su to učinili narastao sa 17,9 na 19,6 %. Znatno je porastao broj onih koji tvrde da su sudjelovali u aktivnostima organizacija civilnog društva ili volonterskih grupa (s 1 % 2018. na gotovo 20 % 2024.), a što je potencijalno rezultat aktiviranja stanovništva, pa tako i mladih, za vrijeme postpotresnog razdoblja te pandemije koronavirusa.

Potonja pojava moguće je objašnjenje i za veći angažman među ispitanicima ovog ciklusa istraživanja u slučaju prosvjednih aktivnosti i političkih aktivnosti na internetu i društvenim mrežama (12 %) u odnosu na 2018. godinu (6 %) jer su te rasprave dominirale *online* prostorom. Porast udjela ispitanika koji su se odlučili za bojkot proizvoda (sa 7 % 2018. na 22 % 2024.) može se razumjeti u kontekstu snažnije ekološke osviještenosti mlade populacije i jačanja pokreta poput *Fridays for Future* u posljednjih nekoliko godina.

Zanimljivo je razmotriti i u koliko aktivnosti su ispitanici sudjelovali. Naime, čak 51,1 % njih nije sudjelovalo ni u jednoj od šest ispitanih aktivnosti. Drugim riječima, svaki drugi ispitanik uopće ne sudjeluje ni u jednom obliku neformalne participacije koji su ponudeni u ovom istraživanju. S druge strane, 22,4 % mladih je participiralo u jednoj, u dvije 13,8 %, a u tri i više aktivnosti 12,7 % ispitanika.

Vežano uz različite oblike političke participacije analiza varijance pokazala je da su dob ($F=22,41$) i stupanj obrazovanja oca ($F=7,70$) obilježja koja su značajno povezana s intenzitetom participacije. U slučaju dobi, ispitanici najmlađe dobne skupine (14-18) rjeđe participiraju nego ispitanici iz druge dvije dobne skupine koje obuhvaćaju starije ispitanike (19-24 i 25-29). Nadalje, mladi čiji su očevi visokoobrazovani češće participiraju u odnosu na one čiji očevi imaju završenu srednju strukovnu školu te one čiji očevi imaju završeno gimnazijsko obrazovanje.

51 % mladih nije sudjelovalo ni u jednom obliku neformalnih aktivnosti

O niskoj razini angažmana govore i podaci vezani za članstvo u sindikatu. Tek 5 % ispitanih su članovi sindikata, njih 11,6 % nisu članovi, ali bi bili zainteresirani za učlanjenje, dok ih 83,4 % nisu članovi. Posljednji dostupni podaci o članstvu na nacionalnoj razini pokazuju da je manje od 25 % zaposlenih u sindikalnom članstvu te da je taj postotak uglavnom stabilan u posljednjih desetak godina (Bagić i Ostojić 2023), dok podaci za 2009. godinu ukazuju da je udio mladih od 18 do 29 koji su članovi sindikata ispod razine općeg prosjeka (Bagić 2010; Jeknić 2023).

Velika očekivanja od državne politike i budućí društveni izazovi

U skladu s rastom nepovjerenja u nositelje vlasti, očekivanja mladih od tih aktera blago opadaju iako ostaju još uvijek relativno visoka (grafikon 17). Takav je trend također zajednički među mladima u svim promatranim zemljama što znači da većina njih još uvijek podržava opstanak socijalne države unatoč rastućem pritisku neoliberalnog okruženja.

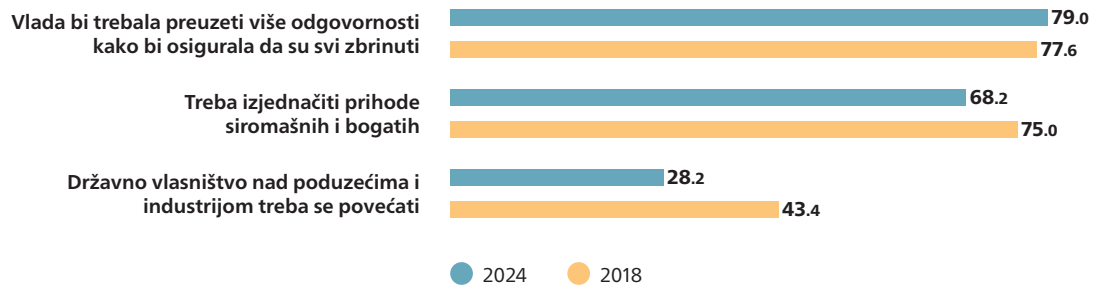
Vidi se da četiri petine mladih smatra kako država treba preuzeti odgovornost da osigura svima zadovoljavanje osnovnih potreba, a 68 % drži da bi prihodi siromašnih i bogatih trebali biti ujednačeniji. Znatno manje (28 %) podržavaju rast državnog vlasništva, uz 32 % onih koji su izričito protiv toga te 30 % mladih koji se kolebaju između prihvaćanja i odbijanja (uz 10 % onih koji ne znaju). Drugim riječima, **mladi nisu većinski opredijeljeni ni za ni protiv državnog vlasništva, ali dvije trećine do četiri petine njih pledira za snažniju ulogu države u kontroli rastućih socijalnih nejednakosti i osiguravanju odgovarajuće kvalitete života svih građana.** Takva razmišljanja mladih govore o njihovoj socijalnoj osjetljivosti, što ujedno ukazuje na moguće uzroke rasta nepovjerenja u institucije vlasti koje ne uspijevaju usporiti socijalno raslojavanje niti širenje siromaštva u uvjetima visoke inflacije i relativno niskih dohodaka građana.

Kada je riječ o smanjivanju razlike u prihodima siromašnih i bogatih, za to više plediraju mlade žene ($F=13,72$) te ispitanici čiji su očevi strukovnog obrazovanja ($F= 5,73$). Ovo je još jedan indikator više lijeve političke orijentacije djevojaka, dok su djeca radnika i obrtnika vjerojatno u većoj mjeri izložena socijalnoj deprivaciji. Na to također upućuje i sljedeći rezultat istraživanja: što je porast stupnja obrazovanja oca veći, to njegovi potomci manje izražavaju želju za smanjenjem razlika u prihodima siromašnih i bogatih.

Utjecaj dobi registriran je u prihvaćanju stava da vlast treba osigurati svima zadovoljavanje osnovnih potreba: mladi iz najstarije dobne kohorte (25 do 29 godina) najviše podržavaju taj stav, dok su ispitanici iz srednje dobne kohorte na suprotnom polu ($F=9,01$). Što se tiče ove dobne razlike, čini se da oni mladi koji su u većoj mjeri započeli svoje socioekonomsko osamostaljivanje više znaju koliko nedovoljni prihodi otežavaju osiguranje dobara potrebnih za kvalitetan svakodnevni život.

Grafikon 17 Komparativni prikaz stavova o ulozi države (u %)

Koliko se slažete s navedenim izjavama?

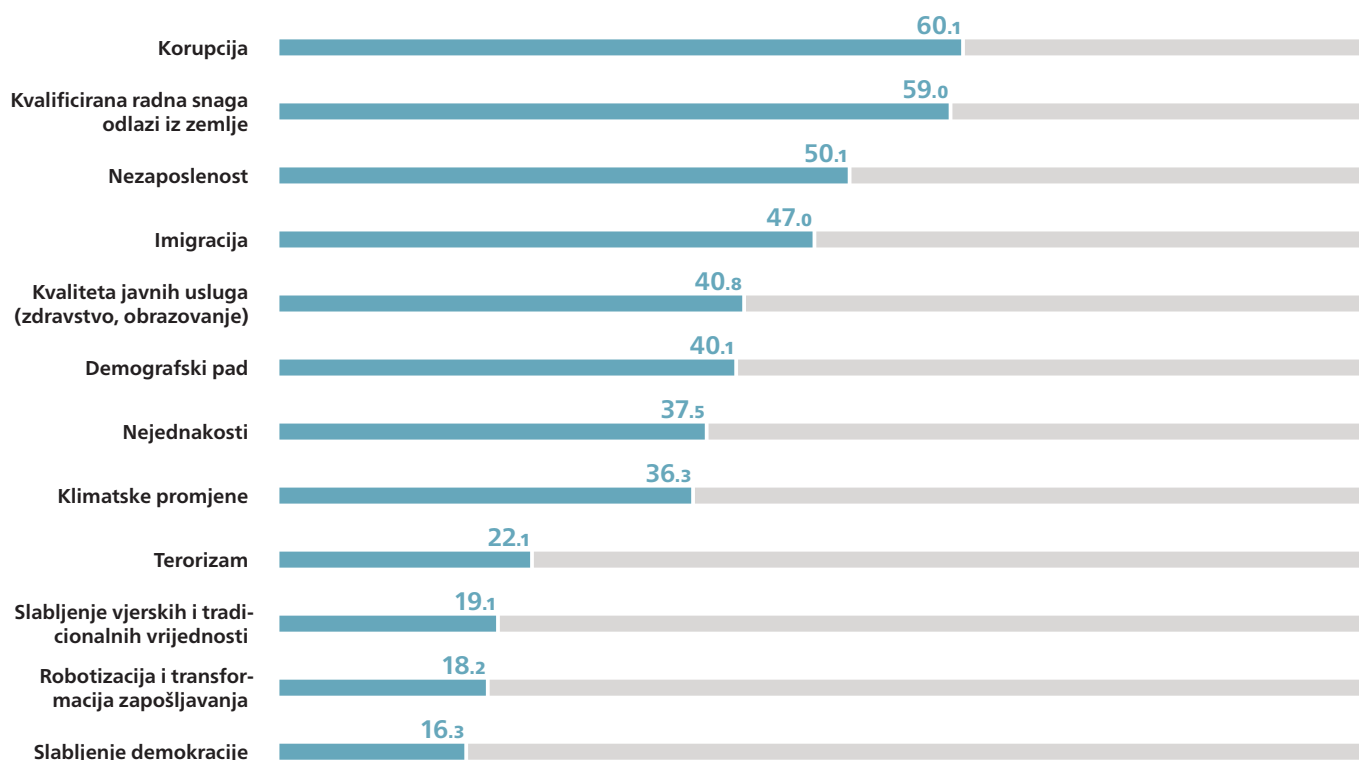

S obzirom na to da je utvrđeno razmjerno nisko institucionalno povjerenje, postavlja se pitanje efikasnog rješavanja niza društvenih problema s kojima se mladi i hrvatsko društvo suočavaju. No, koje društvene probleme u hrvatskom društvu mladi očekuju u idućem desetljeću? Značajan udio mladih, kako je razvidno u prethodnom poglavlju, pesimističan je u pogledu budućnosti društva. Većina njih, oko 60 %, smatra da će se hrvatsko društvo u idućem periodu suočiti s problemom korupcije i iseljavanja radno sposobnog stanovništva (grafikon 18), dok svaki drugi ispitanik smatra da će to biti nezaposlenost, ali i imigracija. Zanimljivo je da se imigracija smatra problemom gotovo u istoj mjeri kao nedostatak radne snage. **Drugim riječima, može se zaključiti da se useljenici ne promatraju kao moguće rješenje važnoga društvenoga, demografskoga i ekonomskog problema, već primarno kao društveni problem.** Problem održanja kvalitete javnih usluga vidi značajan udio mladih (40 %), što se sasvim sigurno veže uz demografski pad također prepoznat od gotovo istog broja mladih. Zanimljivo je da je slabljenje demokracije ostao najmanje prepoznat potencijalni problem u budućnosti Hrvatske što je posebno važno s obzirom na već postojeći proces demokratskog nazadovanja ili otklizavanja kako regionalno (Bieber 2020) tako i globalno (Norris i Inglehart 2019).

Ovo istraživanje je pokazalo kako se 9 % ispitanika ne osjeća kao Hrvat/ica, 14 % ima osrednje izražen osjećaj hrvatstva, a 74 % se mnogo ili potpuno osjeća Hrvatima/icama. Istodobno, 25 % se ne osjeća Europljanima, 28 % u osrednjoj mjeri, a 44 % u potpunosti. Nije iznenađujuće da se mladi dominantno osjećaju kao pripadnici zemlje u kojoj žive, ali poražavajuće je da se istodobno u većoj mjeri ne osjećaju kao Europljani.⁴⁴ Radi se o identitetima koji ne bi trebali biti međusobno isključivi niti konkurentni, a neovisno o članstvu u EU Hrvatska inherentno pripada Europi. Mnogo zajedničke povijesti i iskustava, sličnosti u načinu života i kulturnim obrascima te druge međusobne poveznice očito nisu prevladale specifičnosti kojima kontinent također obiluje. Svaka zemlja ima neke svoje posebnosti što je nesumnjivo bogatstvo, ali u vremenima postojeće razjedinjenosti ujedno i otežavajuća okolnost za izgradnju zajedničkog europskog identiteta. Njegovom osnaživanju svakako može pridonijeti postojeće udruživanje u Uniju – dakako, ako se zajednički i ustrajno djeluje za dobrobit svih europskih građana. U doživljaju hrvatstva i europejstva mladi se međusobno statistički ne razlikuju.

Grafikon 18 **Najveći problemi u hrvatskom društvu u idućem desetljeću iz perspektive mladih (u %)**

Što od navedenog smatrate da će biti najveći problem s kojim će se vaša država suočiti tijekom sljedećeg desetljeća?

Većina mladih ponosna je biti građankom ili građaninom Hrvatske (63 %), i općenito većina nije sklona podržati nacionalističke stavove „krvi i tla“. Naime, da je pravi Hrvat samo onaj tko je hrvatske krvi smatra 25,6 %, a da bi bilo najbolje da u Hrvatskoj žive samo pravi Hrvati, vjeruje 20,8 % mladih. Značajan dio mladih (43,8 %) ipak podržava ideju kulturne asimilacije s obzirom na to da se slažu s tvrdnjom da osobe koje nisu Hrvati, a žive u Hrvatskoj, trebaju usvojiti hrvatske običaje i vrijednosti. Većinski ne podržavaju ideju povećanja broja useljenika s obzirom na to da se tek 14,8 % slaže da bi Hrvatska trebala primati više imigranata. Mladi su uglavnom homogeni kada je riječ o nacionalizmu⁴⁵, osim kada je riječ o spolu.

Kao što je slučaj u prihvaćanja nedemokratske orijentacije onda i nacionalizam značajno više prihvaćaju mladi muškarci (t=5,55). Pritom, oni koji podržavaju nacionalističke ideje skloniji su nedemokratskim stavovima (r=0,31) i češće se smještaju desno na ideološkoj ljestvici (r=0,31).

I dalje pozitivan odnos prema Europskoj uniji

Već je pokazano da mladi u Hrvatskoj više vjeruju EU (25 %) nego Vladi (10 %), a istovjetna je tendencija registrirana i u drugim ispitivanim zemljama. Zbog toga je poželjno vidjeti kako gledaju na eventualni izlazak Hrvatske iz Europske unije. Rezultati su uglavnom očekivani: 21 % smatra da zemlja treba napustiti Europsku uniju, 60 % da ne treba, a 19 % ne zna.

Očito je da su mladi unatoč turbulentnim vremenima relativno dugo odgađanog ulaska Hrvatske u EU i prilagodbe na novu asocijaciju kao i poremećajima uzrokovanim migracijskim valovima i pandemijom virusa Covid 19 – s čime se EU nije uvijek najbolje nosila – ostali privrženi Uniji barem u tolikoj mjeri da većina ne zagovara izlazak Hrvatske iz EU.⁴⁶ Ovdje ipak treba spomenuti kako je potpora ostanku zemlje u EU od 2018. u Hrvatskoj oslabila, podjednako kao u još dvije ispitivane zemlje (Bugarskoj i Rumunjskoj), dok je u Sloveniji ostala na istoj razini. Ovi trendovi zacijelo nisu plod slučajnosti jer je poznata činjenica da su po najvećem broju razvojnih pokazatelja te tri euroskeptičnije zemlje na začelju država-članica EU, za razliku od Slovenije koja je po tim istim indikatorima znatno bolje pozicionirana.

Stanovito nesuglasje među ispitanicima ustanovljeno je samo s obzirom na stupanj obrazovanja oca ($\chi^2 = 31,70$). Djeca očeva s najnižim i gimnazijskim obrazovanjem natprosječno podržavaju eventualni izlazak Hrvatske iz EU, a njima su nasuprot potomci radnika i obrtnika koji ujedno najčešće ne znaju na koju bi se stranu svrstali. Ostanak Hrvatske u Uniji najviše zagovaraju djeca akademski obrazovanih očeva, a najmanje potomci gimnazijski obrazovanih očeva. Vidljivo je da najdosljedniji stav imaju djeca očeva s gimnazijskim obrazovanjem koji se očito ne osjećaju dobitnicima europske integracije Hrvatske. Vjerojatno je riječ o roditeljima koji su „zaglavili“ u relativno slabo plaćenim službeničkim zanimanjima, bez izgleda da dodatno unovče strukovna znanja ili da napreduju. Ukratko, njihova zanimanja nisu deficitarna kao radnička i obrtnička kojima je olakšan pristup europskom tržištu rada i većim zaradama.

Glavni nalazi

- 1.** Porast interesa za politiku kao i sudjelovanja u neformalnim oblicima participacije.
- 2.** Mladi se na ideološkoj ljestvici smještaju u prosjeku blago desno.
- 3.** Nijedna društvena i politička institucija nema natpolovično povjerenje mladih; zabilježen je snažan pad povjerenja u medije i značajan pad povjerenja u policiju i vojsku.
- 4.** Antagonistički stav prema simpatizerima političkih stranaka koje pripadaju suprotnom ideološkom spektru
- 5.** Korupcija je prepoznata kao najveći problem Hrvatske u budućnosti, ali ne i slabljenje demokracije.

Zaključak

Ovo istraživanje pokazalo je da odrastanje u suvremenom hrvatskom društvu obilježavaju elementi kontinuiteta i diskontinuiteta u iskustvima, stavovima i ponašanjima mladih. Mladi se i dalje suočavaju s izazovima u zapošljavanju, potplaćenosti, dugotrajnom životu s roditeljima te i dalje iskazuju razmjerno nezadovoljstvo kvalitetom obrazovnog sustava i smatraju da je korupcija raširena u društvu. Sve to može ukazivati na produbljivanje socioekonomskih izazova s kojima se mladi svakodnevno suočavaju. Na tom tragu, njihov društveni položaj i dalje je opterećen socioekonomskim problemima kojima se pridružuju globalne prijetnje koje pridonose sve prisutnijem osjećaju nesigurnosti i rastućem pesimizmu.

Možda najzanimljiviji diskontinuitet primjećuje se u blagom distanciranju od tradicionalističke matrice vrijednosti na individualnoj razini i to u pogledu planova vezanih za brak i djecu. No, trajnost ove distance, uzevši u obzir da su vrijednosti manje podložne promjenama, treba još potvrditi u nekom budućem istraživanju.

Pozitivna promjena vidljiva je i u političkoj kulturi - barem kada je riječ o neformalnoj participaciji – društvene i globalne nepovoljne okolnosti zasigurno su pridonijele iskoraku dijela mladih iz privatne sfere i zainteresirale ih da doprinesu društvenoj promjeni sudjelujući u različitim oblicima alternativnog političkog djelovanja. Nešto viši politički interes i angažman mladih prilika je za organizacije civilnog društva da dodatno motiviraju mlade za volonterski rad kao i za političke stranke da se obrate mladima. Također, vrlo je važno osigurati sustavno građansko i političko obrazovanje kako bi se održala i dalje razvijala demokracija u Hrvatskoj. Sveobuhvatno obrazovanje o demokratskoj političkoj kulturi potaknulo bi daljnji angažman ali i interes za informiranjem o političkim događajima čime bi se mlada generacija osnažila za sudjelovanje u demokraciji.

Uzmicanje tradicionalizma pred pritiscima modernističkih struja vidi se i u otklonu od nacionalizma, blagoj liberalizaciji odnosa prema manjinskim skupinama, ali i spram pojedinih vrijednosnih pitanja poput prava na pobačaj. Iako je teško predvidjeti smjer promjene, moguće je da će pod izravnim „utjecajem političkog redefiniranja“ na ideološki prostor koji je rezultirao jačanjem političkog autoritarizma u hrvatskom društvu (Sekulić 2014; Nikodem 2019 prema Burić 2024), na sličan način jačati i konzervativnija orijentacija prema pravu na pobačaj, ali i spram sve prisutnije imigracije. Konzervativne tendencije razvidne su u porastu straha od imigranata, a nedemokratske u nezanemarivom udjelu mladih skeptičnih prema demokraciji kao političkom sustavu i značajnoj podršci koju iskazuju spram političkog autoritarizma. Smanjenju nedemokratskih tendencija doprinijelo bi jačanje pravne države ali i poboljšanje učinkovitosti rada institucija, a posebno transparentnosti rada političkih i javnih institucija.

To se može postići otvorenom komunikacijom prema javnosti kao i uvođenjem mjera i politika koje bi poticale odgovornost institucija prema građanima i transparentnost u donošenju odluka.

Jedan od izvora podrške političkom autoritarizmu nalazi se i u neefikasnim institucijama koje u očima mladih ne uspijevaju opravdati povjerenje građana. Prema institucijama društva i politike, od kojih bi mnoge trebale sudjelovati u rješavanju problema mladih, duboko su skeptični. Nepovjerenje posebice dolazi do izražaja u slučaju političkih institucija. Unatoč tome, **od nacionalne politike mladi puno očekuju - posebno u pogledu osiguravanja socijalne pravde i osiguravanja dobrog života za sve građane.** Responzivnost institucija, pravovremena institucionalna reakcija na potrebe i brige mladih, posebno vezana za socijalna pitanja i vladavinu prava, doprinijele bi oporavku povjerenja mladih u demokratski politički sustav u Hrvatskoj. Rašireno institucionalno nepovjerenje svakako je povezano s visokom percepcijom o velikoj prisutnosti korupcije i informalnih praksi. Stoga, ključno je razviti cjelovitu antikorupcijsku strategiju koja bi unaprijedila transparentnost rada vlasti i javnog sektora, ojačala antikorupcijske institucije i pravnu državu.

Povjerenje u medije koje mladi uglavnom vrlo slabo i rijetko koriste za praćenje političkih događaja doživjelo je značajan pad što može biti zabrinjavajuće imajući na umu da su, uz druge probleme, novinari u Hrvatskoj izloženi pravnim pritiscima koji ih onemogućuju u njihovom radu (Liberties' Rule of Law Report Croatia 2024) - ponajprije, u objektivnom informiranju javnosti. Značajan dio mladih koji su prema medijima skeptični vjerojatno tih nepovoljnih okolnosti nisu svjesni pa otuda nisu ni spremni boriti se za svoje pravo na pouzdane i provjerene informacije.

Uz problem niskog institucionalnog povjerenja, pojavile su se nove brige na globalnoj razini koje su doprinijele porastu pesimističnog pogleda kako na vlastitu, tako i na budućnost hrvatskog društva. Hrvatsko društvo u budućnosti mladi vide nagrizeno korupcijom koju navode kao najveći društveni problem. Jedan od istaknutih društvenih problema iz perspektive mladih jest i imigracija. Imigrante u Hrvatsku dio mladih percipira i kao prijetnju očuvanju kulturnog identiteta pa tako značajan dio njih zagovara asimilaciju. S obzirom na to da od hrvatske politike još nema konkretnog signala koji bi bio usmjeren prema provedbi primjerenih politika za integraciju stranaca u hrvatsko društvo, pristajanje uz asimilacijski pristup nije neobična pojava. Stoga, važno je osmisliti i sustavno provoditi integracijske politike koje bi osigurale potpuno sudjelovanje useljenika u hrvatskom društvu, kao i kulturno razumijevanje i poštovanje između domicilnog stanovništva i ljudi koji u Hrvatskoj žele stvoriti svoj novi dom. Takav bi pristup pridonio očuvanju kulturnih identiteta, ali i generalnom smanjenju strahova i društvenih predrasuda te omogućio izgradnju inkluzivnijeg društva.

Rezultati ovog istraživanja upućuju na potrebu za osmišljavanjem cjelovitih politika i mjera koje bi stvorile uvjete za punu emancipaciju mladih i ostvarenje njihovih individualnih i društvenih potencijala. Ubrzani tehnološki razvoj i sve intenzivnija globalna povezanost sve više oblikuju očekivanja od društva koje je dinamičnije nego ikad prije. Upravo zato potrebno je osigurati društvene uvjete da se glas mladih glasnije čuje. I ne samo čuje već i posluša. Ozbiljnim pristupom rješavanju problema, potreba i interesa mladih, hrvatsko društvo bi moglo iskoristiti njihov potencijal za pokretanje društvenih promjena u smjeru izgradnje uključivijeg i demokratskijeg društva.

Literatura

- Adamović, M.; Potočnik, D. (2022): Zabrinjava me budućnost i razmišljam o odlasku: Usporedba migracijskih aspiracija mladih iz Hrvatske i jugoistočne Europe. *Sociologija i prostor*, 60(2): 403–430. doi: 10.5673/sip.60.2.9.
- Almond, G.; Verba, S. (2000): *Civilna kultura*. Zagreb: Politička kultura.
- Bagić, D. (2010): *Industrijski odnosi u Hrvatskoj – društvena integracija ili tržišni sukob*. Zagreb: TIM press.
- Bagić, D.; Ostojić, J. (2023): Croatia: Trade unions able to retain influence despite loss of resources, in: Jeremy Waddington, Torsten Müller and Kurt Vandaele (eds): *Trade unions in the European Union*. Bern: Peter Lang: 213–241.
- Baketa, N.; Bovan, K.; Matić Bojić, J. (2021): Istraživanje političke pismenosti učenika završnih razreda srednjih škola u Republici Hrvatskoj: istraživački izvještaj za 2021. godinu. Zagreb: Biblioteka Posebna izdanja, Institut za društvena istraživanja u Zagrebu.
- Barrett, M.; Pachi, D. (2019): *Youth civic and political engagement*. London: Taylor & Francis.
- Beck, U. (2001): *Pronalaženja političkoga. Prilog teoriji refleksivne modernizacije*. Zagreb: Jesenski i Turk.
- Bieber, F. (2020): *The Rise of Authoritarianism in the Western Balkans*. London: Palgrave Macmillan.
- Bourdieu, P. (1986). The forms of capital, in: Richardson, J. (ed): *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*. New York: Greenwood.
- Brubaker, R. (2023): *Hyperconnectivity and its discontents*. Cambridge, Hoboken: Polity Press.
- Burić, I. (2024): *Sociologija hrvatskog društva*. Zagreb: Jesenski i Turk.
- Cheal, D. (1993). Unity and Difference in Postmodern Families. *Journal of Family Issues*, 14(1), 5–19. doi: 10.1177/0192513x93014001002
- Državni zavod za statistiku (2022): *Etno-kulturalna obilježja. Metodološka pojašnjenja*. 7. listopada 2022. → dzs.gov.hr/UserDocsImages/Popis%202021/PDF/Popis_2021_konacni_rezultati.pdf
- DZS (Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske) (2016): *Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. Stanovništvo prema obrazovnim obilježjima*. → web.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2016/SI-1582.pdf
- DZS (Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske) (2023): *Stanovništvo staro 15 i više godina prema ekonomskoj aktivnosti, starosti i spolu po gradovima/općinama, Popis 2021*. → podaci.dzs.hr/hr/podaci/stanovnistvo/popis-stanovnistva
- DZS (Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske) (2024): *Priopćenje: Prosječne mjesečne neto i bruto plaće zaposlenih za ožujak 2024*. → podaci.dzs.hr/2024/hr/76881
- DZS (Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske). Priopćenje: *Migracije stanovništva Republike Hrvatske*. → podaci.dzs.hr/hr/arhiva/stanovnistvo/migracija-stanovnistva-republike-hrvatske
- Esser, F.; De Vreese, C. (2007): Comparing young voters' political engagement in the United States and Europe. *American Behavioral Scientist* 50(9): 1195–1213.
- Eurostat (2024). *Unemployment statistics*. → ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Unemployment_statistics#Youth_unemployment
- Eurostat [edat_lfse_03] → ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/edat_lfse_03/default/table?lang=en
- Eurostat [edat_lfse_19] → ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/edat_lfse_19/default/table?lang=en
- Eurostat [edat_lfse_28] → ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/edat_lfse_28/default/table?lang=en
- Eurostat [gov_10a_exp] → ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/gov_10a_exp/default/table?lang=en

- Eurostat [ilc_li02]
→ ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/ilc_li02/default/table?lang=en
- Eurostat [ilc_lvps08]
→ ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/ilc_lvps08/default/table?lang=en
- Eurostat [isoc_ci_ac_i]
→ ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/isoc_ci_ac_i/default/table?lang=en
- Eurostat [lfst_rimgpnga]
→ ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/lfst_rimgpnga/default/table?lang=en
- Eurostat [sdg_05_20]
→ ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/sdg_05_20/default/table?lang=en
- Eurostat [yth_empl_020]
→ ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/yth_empl_020/default/table?lang=en
- Eurostat [yth_empl_100]
→ ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/yth_empl_100/default/table?lang=en
- Furlong, A.; Cartmel, F. (2012): Social Change and political engagement Among Young People: Generation and 2009/2010 British Election Survey. *Parliamentary Affairs*, 65(1): 13–28.
- Grasso, M.T. (2016): *Generations, Political Participation and Social Change in Western Europe*. London: Routledge.
- Gvozdanović, A.; Ilišin, V.; Adamović, M.; Potočnik, D.; Baketa, N.; Kovačić, M. (2019): *Mladi u Hrvatskoj 2018–2019*. Zagreb: Friedrich Ebert Stiftung.
- Ilišin, V. (2011): Vrijednosti mladih u Hrvatskoj. *Politička misao*, 48 (3), 82–122.
- Ilišin, V. (2017): Mladi i politika: Trendovi (dis)kontinuiteta, in: Ilišin, Vlasta; Vedrana, Spajčić Vrkaš (eds): *Generacija osujećenih. Mladi u Hrvatskoj na početku 21. stoljeća*. Institut za društvena istraživanja u Zagrebu, 185–259.
- Ilišin, V.; Radin, F. (eds). (2002): *Mladi uoči trećeg milenija*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja/ Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži.
- Ilišin, V.; Mendeš, I. (2007): Youth and European Union: Perceptions of the Consequences of Integration, in: Ilišin, Vlasta (ed): *Croatian Youth and European Integration*, 209–269.
- Ilišin, V.; Bouillet, D.; Gvozdanović, A.; Potočnik, D. (2013): *Mladi u vremenu krize: prvo istraživanje IDIZ-a i Zaklade Friedrich Ebert o mladima = Youth in a time of crisis: first IDIZ-Friedrich-Ebert-Stiftung Youth Survey*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja, Zaklada Friedrich Ebert.
- Ilišin, V.; Spajčić Vrkaš, V. (eds). (2017): *Generacija osujećenih. Mladi u Hrvatskoj na početku 21. stoljeća*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja u Zagrebu.
- Ilišin, V.; Spajčić Vrkaš, V. (2017): Uvod: konceptualni okvir istraživanja, in: Ilišin, V. and Spajčić Vrkaš, V. (eds): *Generacija osujećenih: mladi u Hrvatskoj na početku 21. stoljeća*, Zagreb: Institut za društvena istraživanja u Zagrebu, 11–30.
- Ilišin, V.; Gvozdanović, A. (2017): Vrijednosti, (ne) zadovoljstvo životom i percepcija budućnosti mladih, in: V. Ilišin/V. Spajčić-Vrkaš (eds): *Generacija osujećenih, Mladi u Hrvatskoj na početku 21. Stoljeća*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja u Zagrebu, 347–378.
- Inglehart, R. (1990): *Culture Shift in Advanced Industrial Society*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.
- Inglehart, R.; Baker, W.E. (2000): Modernization, cultural change, and the persistence of traditional values. *American Sociological Review*, 65(1): 19–51.
- Inglehart, R.; Welzel, C. (2005): *Modernization, Cultural Change, and Democracy: The Human Development Sequence*. New York: Cambridge University Press.
- Jančić, A.; Jurišić, K.; Lončarić, A. (2019): Postmoderna i promjene u braku i obitelji. *Didaskalos*, 3(3): 153–162.
- Jeknić, R. (2023): Youth and Trade Unions In Croatia. *Sociologija* 66(1): 106–125.
- Liberties Rule of Law Report (2024). *Liberties Rule of Law Report Croatia*. Civil Liberties Union for Europe, Centar za mirovne studije.

- Markočić Dekanić, A.; Markuš Sandrić, M.; Mendek, T.; Gregurović, M.; Stilinović, S.; Gojmerac Dekanić, G.; Radanović, P.; Marić, M. (2023): PISA 2022: REZULTATI, ODREDNICE I IMPLIKACIJE, Međunarodno istraživanje znanja i vještina učenika. Zagreb: Nacionalni centar za vanjsko vrednovanje obrazovanja.
- Matković, T.; Jaklin, K.; Ostojić, J.; Brnardić, S. (2022): Raditi na određeno: raširenost, regulacija i iskustva rada putem ugovora na određeno vrijeme u Hrvatskoj. Zagreb: Institut za društvena istraživanja; Savez samostalnih sindikata Hrvatske (SSSH).
- Milotay, D. (2020): Next generation or lost generation? Children, young people and the pandemic. European Parliamentary Research Service, European Parliament.
- Ministarstvo znanosti i obrazovanja (2023): Nacionalni plan razvoja sustava obrazovanja za razdoblje do 2027. godine.
→ mzom.gov.hr/UserDocImages/dokumenti/Obrazovanje/AkcijскиiNacionalniPlan/Nacionalni-plan-razvoja-sustava-obrazovanja-za-razdoblje-do-2027.pdf
- Muddiman, E.; Taylor, C.; Power, S.; Moles, K. (2018): Young people, family relationships and civic participation, *Journal of Civil Society*, 15 (1), 82–98.
- Nacionalni plan oporavka i otpornosti 2021. – 2026.
→ planoporavka.gov.hr/UserDocImages/dokumenti/Plan%20oporavka%20i%20otpornosti%2C%20srpanj%202021..pdf?vel=13435491
- Nikodem, K. (2019): Važno je imati moćnog vođu! Analiza autoritarnosti u hrvatskom društvu od 1999. do 2018. godine. *Društvena istraživanja*, 28 (3), 391–410.
- Nikodem, K.; Zrinščak, S. (2019): Između distancirane crkvenosti i intenzivne osobne religioznosti: religijske promjene u hrvatskom društvu od 1999. do 2018. godine. *Društvena istraživanja*, 28 (3), 371–390.
- Ningish, Y.R. (2022): The Value of Children in Generation Z. *Proceedings of the 1st International Conference on Demographics and Civil-registration (INCODEC 2021)*. Springer Nature Atlantis Press, 122–129.
- Norris, P.; Inglehart, R. (2019): Cultural backlash: Trump, Brexit, and authoritarian populism. Cambridge University Press.
- Pokos, N.; Turk, I. (2022): Iseljavanje u inozemstvo 2011–2021. po manjim teritorijalnim jedinicama (županijama, gradovima i općinama). *Pilar: časopis za društvene i humanističke studije*, XVII (32(1)): 83–97.
- Pučka pravobraniteljica RH (2022): Istraživanje o stavovima i razini svijesti o diskriminaciji i pojavnim oblicima diskriminacije 2022. Zagreb: Pučka pravobraniteljica.
→ ombudsman.hr/hr/download/istrazivanje-o-stavovima-i-razini-svijesti-o-diskriminaciji-i-pojavnim-oblicima-diskriminacije-2022
- Sekulić, Duško (2014): Identitet i vrijednosti. Zagreb: Politička kultura.
- Sloam, James (2012): New voice, less equal: the civic and political engagement of young people in the United States and Europe. *Comparative Political Studies* 20 (10): 1–26.
- Sloam, J. (2013): Voice and Equality: Young People's Politics in the European Union. *West European Politics* 36 (4): 836–858.
- Stacey, J. (1998): *Brave New Families: Stories of Domestic Upheaval in Late-Twentieth-Century America*. Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press.
- Tomić-Koludrović, I. (2015): Pomak prema modernosti: žene u Hrvatskoj u razdoblju "zrele" tranzicije. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk, Hrvatsko sociološko društvo.
- Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina (2024): Židovi. → pravamanjina.gov.hr/nacionalne-manjine/nacionalne-manjine-u-republici-hrvatskoj/zidovi/366
- Vlada Republike Hrvatske (2021): Nacionalna razvojna strategija Republike Hrvatske do 2030. godine. NN 13/2021–230. → narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2021_02_13_230.html
- World Bank (2020). *Tackling Poverty and Inequality in Croatia: The Way Forward*. World Bank.

Krajnje bilješke

- 1 U osnovni set nezavisnih sociodemografskih varijabli obično je uključena varijabla koja govori o obrazovnoj razini ispitanika, međutim zbog određenih problema u programiranju upitnika, nažalost takvu varijablu nemamo u analizama. Iako postoji varijabla trenutnog obrazovnog statusa, ona ne predstavlja dovoljno dobru nezavisnu varijablu jer nije dovoljno diferencirana s obzirom na to da su u jednoj kategoriji uključeni učenici i osnovnih i srednjih škola.
- 2 Analize koje koriste podjelu na NUTS 2 regije manje su osjetljive na sociokulturne i socioekonomske razlike koje u hrvatskom društvu nesumnjivo postoje.
- 3 Virovitičko-podravska županija, Požeško-slavonska županija, Brodsko-posavska županija, Osječko-baranjska županija, Vukovarsko-srijemska županija, Karlovačka županija i Sisačko-moslavačka županija.
- 4 Primorsko-goranska županija, Ličko-senjska županija, Zadarska županija, Šibensko-kninska županija, Splitsko-dalmatinska županija, Istarska županija i Dubrovačko-neretvanska županija.
- 5 Koprivničko-križevačka županija, Međimurska županija, Varaždinska županija, Krapinsko-zagorska županija i Zagrebačka županija.
- 6 Na ljestvici od 1 (nemamo dovoljno novca za osnovne račune i hranu) do 5 (možemo si priuštiti kupnju svega što nam je potrebno za dobar životni standard) prosječni rezultat mladih u Hrvatskoj je 3,62, u BiH 3,71, a u Crnoj Gori 3,77. Najlošije svoj materijalni standard ocjenjuju mladi u Grčkoj (3,02) i u Rumunjskoj (3,22).
- 7 Eurostat: [edat_lfse_19]
- 8 DZS, Popis stanovništva 2021.
- 9 Eurostat: [gov_10a_exp]
- 10 Pored nezadovoljstva i zadovoljstva, značajan udio od 31 % nisu zadovoljni niti nezadovoljni kvalitetom obrazovanja, a 3 % ne zna.
- 11 Eurostat: [isoc_ci_ac_i]
- 12 Udio visokoobrazovanog stanovništva u dobi 25-34 u Hrvatskoj porastao je u razdoblju 2012.-2023. s 23,6 % na 38,7 % (Eurostat: edat_lfse_03).
- 13 Strukturna nezaposlenost javlja se kada postoji neusklađenost između ponude i potražnje za radnom snagom. Ova razlika nastaje onda kada je potražnja za određenom vrstom posla manja od raspoložive ponude. Ova neravnoteža prvenstveno je rezultat promjena u strukturi gospodarstva, potražnje na tržištu i tehnološkog napretka u proizvodnji.
- 14 Podaci Eurostata [ilc_lvps08] pokazuju kako mladi u Hrvatskoj u dobi 18-34 daleko nadmašuju EU prosjek kada je riječ o ostanku u roditeljskom kućanstvu nakon punoljetnosti (76,9 % u Hrvatskoj naspram 49,6 % u EU u 2023.).
- 15 U Hrvatskoj je rizik od siromaštva za mlade u dobi 15-29 2022. godine iznosio 12,7 %, a za 2023. godinu 13,9 % (Eurostat: ilc_li02).
- 16 Eurostat [yth_empl_100].
- 17 Eurostat [yth_empl_020].
- 18 Eurostat [edat_lfse_28].
- 19 Eurostat [lfst_rimgpnga]
- 20 <https://mrosp.gov.hr/vijesti/sjednica-vlade-rh-minimalna-placa-od-1-sijecnja-2024-godine-840-eura-bruto/13201>
- 21 <https://dzs.gov.hr/vijesti/prosjecna-neto-placa-u-ozujku-2024-iznosila-1-326-eura/1900>
- 22 Prema podacima Državnog zavoda za statistiku, prosječna mjesečna neto plaća u ožujku 2024. iznosila je 1.326 eura.
- 23 Eurostat [sdg_05_20].
- 24 Državni zavod za statistiku, Priopćenja: Migracije stanovništva Republike Hrvatske (od 2013. do 2022.).
- 25 U tablicu o vrijednostima diskriminacije nije uvrštena jezična diskriminacija jer nije bilo komparativnih podataka. U odgovorima kategorije „često“ primjećuje ju 7 % ispitanika, a 15 % ju primjećuje ponekad. 73 % ispitanika tvrdi da nisu diskriminirani.
- 26 Za komparaciju, ta je dimenzija u 2012. godini iznosila također niskih 2 %. U istraživanju 2012. korištena je drukčija skala odgovora pa su čestice bile „često/vrlo često“, a 2018. i 2024. samo „često“ pa je izneseni postotak zbroj odgovora često/vrlo često.

- 27 Žene u Hrvatskoj često se susreću s diskriminacijom u ključnim područjima kao što su pravo na pobačaj, rodno utemeljeno nasilje kao i izražavanje seksualnih preferencija (Walby 2004). Na primjer, u Hrvatskoj je već više od godinu dana prisutna kampanja crkvenih udruga protiv pobačaja koja se odvija svaki mjesec na trgovima gradova. Posebno nakon epidemije COVID-19, nasilje nad ženama (seksualno i fizičko) je u porastu.
- 28 Emancipacijski obrazac čine sljedeće varijable:
Biti neovisan, Preuzeti odgovornost
- 29 Materijalistički obrazac čine sljedeće varijable:
Obogatiti se, Dobro izgledati, Nositi brendiranu odjeću
- 30 Obrazac durštveno-političkog angažmana čine sljedeće varijable: Biti aktivan u politici, Sudjelovati u građanskim inicijativama
- 31 Tradicionalistički obrazac: Biti u braku, Imati djecu
- 32 Postavljeno pitanje glasilo je: Kako biste se osjećali da jedna od sljedećih obitelji ili osoba useli u vaše susjedstvo? (1-jako loše, 2-loše, 3- ni dobro ni loše, 4-dobro, 5-jako dobro).
- 33 Ako se zbroje odgovori „Jako me uznemirava“ i „Donekle me uznemirava“, strah od rata izbija na prvo mjesto najzastupljenijih strahova.
- 34 U istraživanju mladih u Hrvatskoj 2013. godine čak 73 % ispitanika procijenilo je da interesi mladih nedovoljno zanimaju političke aktore (Ilišin 2017: 223) što bi moglo upućivati na smanjenje nezadovoljstva mladih. No, i u ovom slučaju ne znamo je li riječ o novom trendu, osobito kada se zna da posljednjih godina nije čak donesen ni Nacionalni program za mlade (prvi puta nakon 2002. godine) koji bar na deklarativnoj razini šalje poruku da institucije vlasti prepoznaju specifične probleme mladih i nastoje kreirati odgovarajuće javne politike za njihovo rješavanje. Uz to, i zastupljenost mladih u tijelima vlasti, posebice u Hrvatskom saboru, trajno je minimalna: samo u nekoliko ranijih saziva parlamenta zastupnika mladih od 30 godina bilo je 1 do 2 %, dok ih već dulje nema u saborskim klupama pa tako ni od travnja 2024. kada je izabran sadašnji, 11. saziv Hrvatskog sabora.
- 35 Aritmetička sredina slaganja (1-uopće se ne slažem do 5 u potpunosti se slažem) s tvrdnjom Žrtvovao bih neke građanske slobode kako bih osigurao viši životni standard na razini regije je 2,95 a u Hrvatskoj 2. Također, prosječno slaganje s tvrdnjom Ponekad bi građanske slobode trebalo ograničiti kako bi se građani bolje zaštitili od terorizma ili drugih prijetnji na razini regije je 3,12 a u Hrvatskoj 2,89.
- 36 Obje tvrdnje mladi u Hrvatskoj manje podržavaju u odnosu na mlade u regiji. Aritmetička sredina slaganja (1-uopće se ne slažem do 5 - u potpunosti se slažem) s tvrdnjom Demokracija je općenito dobar oblik vladavine na razini regije je 3,64 a u Hrvatskoj 3,41, a potom slijede mladi u Bugarskoj (3,25), BiH (3,22) i Srbiji (3,13). Također, u prosjeku je slaganje s tvrdnjom Mladi bi trebali imati više mogućnosti za politički istup na razini regije 3,89, a u Hrvatskoj 3,66, nakon koje su na zadnjem mjestu mladi u Bugarskoj (3,56).
- 37 Skalu demokratske orijentacije čine dvije tvrdnje: Demokracija je općenito dobar oblik vladavine i Demokracija je uvijek i u svim okolnostima poželjnija od bilo koje druge vrste vlasti.
- 38 Skalu nedemokratske orijentacije čine dvije tvrdnje: Trebamo jakog vođu koji se ne treba zamarati ni izborima ni Saborom i Pod određenim okolnostima diktatura je bolji oblik vladavine nego demokracija.
- 39 Rodna jednakost, demokracija, društvena jednakost, vladavina prava, osobna sloboda, zapošljavanje, ekonomska dobrobit građana, sigurnost, ljudska prava.
- 40 Ocjenjivanje statusa ovih vrijednosti u Hrvatskoj i EU bile su ponudene onim ispitanicima koji su te vrijednosti označili kao tri najvažnije od devet ponuđenih. Bilo je moguće ocijeniti na ljestvici od 1 do 5 (1=vrlo loše do 5=vrlo dobro).
- 41 Indikativno je da je sada već daleke 2004. godine većina mladih (54 %) u Hrvatskoj vjerovala bar jednoj instituciji, i to Crkvi, odnosno vjerskim ustanovama (Ilišin 2017: 201). Od tog prvog ispitivanja političkog (ne)povjerenja mladih u svim se kasnijim istraživanjima bilježi opadanje povjerenja i rast nepovjerenja u sve institucije, tako da više nijedna nije uživala većinsko povjerenje.

- 42 Iz daljnje analize izostavljene su organizacije civilnog društva koje su se faktorskom analizom rasporedile u oba dobivena faktora.
- 43 S obzirom na to da su ispitanici upitani o izlasku na prethodne parlamentarne izbore iz ove su analize isključeni svi ispitanici između 14 i 21 godine, a preostali su podijeljeni u dvije dobne skupine od 22 do 25 godina te od 26 do 29 godina starosti. Pri tome, među ispitanicima od 22 godine potencijalno je bilo onih koji nisu imali pravo glasa na parlamentarnim izborima 2020. godine.
- 44 O tome posredno svjedoči i neslavni hrvatski rekord, u usporedbi s drugim članicama EU, po najnižoj izlaznosti (21 %) na izbore za Europski parlament u lipnju 2024. godine. Pritom je zbunjujuće kako unatoč tome što EU vjeruju primjetno više nego nacionalnoj vladi i parlamentu i tome da većina smatra da Hrvatska treba ostati u Uniji, mladi – kao ni stariji – nisu u većem broju izašli na birališta kako bi izabrali predstavnike za koje smatraju da bi najbolje mogli zastupati interese hrvatskih građana u zajedničkom europskom političkom prostoru.
- 45 Skala nacionalizma sastavljena je od tri tvrdnje: Pravi Hrvat je samo onaj tko je hrvatske krvi, Najbolje da u Hrvatskoj žive samo pravi Hrvati, Osobe koje nisu Hrvati i žive u Hrvatskoj, trebaju usvojiti hrvatske običaje i vrijednosti te je prosječno slaganje na ljestvici od 1 (uopće se ne slažem) do 5 (u potpunosti se slažem) 2,7 što govori o tome da ispitanici inkliniraju odbacivanju nacionalističkih stavova.
- 46 Moglo bi se reći da je ustanovljena petina nezadovoljnika očekivana jer ni u vremenima gorljivog praćenja napretka Hrvatske u približavanju EU odnos prema toj asocijaciji nije bio unison. Primjerice, 2004. godine 13 % mladih nije podržavalo budući ulazak zemlje u EU i 14 % je imalo negativnu sliku te asocijacije (Ilišin, Mendeš 2007: 214), a 2013. godine je 29 % mladih imalo negativnu sliku o EU, pri čemu su rasla i pozitivna i negativna očekivanja od pridruživanja (Ilišin 2017: 237-240). Čini se da život u EU ipak nije potvrdio sve strahove mladih o mogućim negativnim posljedicama integracije, a to potvrđuju i nalazi procjene okolnosti u EU i Hrvatskoj, gdje se pokazalo da je EU percipirana uspješnijom u svim segmentima (od zapošljavanja do vladavine prava) osim u pogledu sigurnosti (Gvozdanović i sur. 2019: 50)

Tablice i grafikoni

- 12 **Tablica 1** Procjena ispitanika o financijskoj situaciji kućanstva u kojem žive (u %)
- 21 **Grafikon 1** Namjera iseljavanja iz Hrvatske (u %)
- 25 **Grafikon 2** Situacija mladih u pogledu stanovanja (u %)
- 26 **Grafikon 3** Važnost pojedinih obilježja pri izboru partnera (u %)
- 29 **Grafikon 4** Prisustvovanje vjerskim aktivnostima (u %)
- 31 **Grafikon 5** Iskustvo diskriminacije (u %)
- 32 **Grafikon 6** Prava manjina iz perspektive mladih (u %)
- 34 **Grafikon 7** Društvene vrijednosti (u %)
- 36 **Grafikon 8** Osobne životne vrijednosti (u %)
- 37 **Grafikon 9** Prosječna vrijednost opravdavanja nekih pojava (prosjek)
- 39 **Grafikon 10** Zadovoljstvo životom s obzirom na dob (u %)
- 40 **Grafikon 11** Najviši stupanj zabrinutosti mladih zbog različitih pojava (u %)
- 45 **Grafikon 12** Demokratski stavovi mladih (u %)
- 46 **Grafikon 13** Praćenje političkih i aktualnih događanja na tjednoj razini (u %)
- 47 **Grafikon 14** Komparativni prikaz povjerenja u društvene i političke institucije (u %)
- 48 **Grafikon 15** Ideološka samoidentifikacija mladih (u %)
- 50 **Grafikon 16** Motivacija za izlazak na izbore i glasanje za određenu stranku (u %)
- 51 **Tablica 2** Neformalna politička participacija mladih (u %)
- 53 **Grafikon 17** Komparativni prikaz stavova o ulozi države (u %)
- 54 **Grafikon 18** Najveći problemi u hrvatskom društvu u idućem desetljeću iz perspektive mladih (u %)

O autorima

Dr. sc. Anja Gvozdanović, viša znanstvena suradnica u polju sociologije, zaposlena je u Institutu za društvena istraživanja u Zagrebu. Suautorica je i suurednica šest knjiga te je samostalno ili u suradnji napisala više od dvadeset znanstvenih radova, poglavlja u knjigama i stručnih članaka koji se bave političkom kulturom, društvenim kapitalom, vrijednostima mladih i društvenim povjerenjem, pomirenjem i izgradnjom mira u Hrvatskoj i na Zapadnom Balkanu. Anja je sudjelovala u 15 znanstvenih projekata, suvodila i vodila tri nacionalna i tri međunarodna znanstvena projekta. Od 2023. godine potpredsjednica je Hrvatskog sociološkog društva.

Dr. sc. Mirjana Adamović, znanstvena savjetnica u polju sociologije, zaposlena je u Institutu za društvena istraživanja u Zagrebu od 2005. godine. Vanjska je suradnica na Poslijediplomskom sveučilišnom studiju „humanističke znanosti“ Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Splitu. Samostalno ili u koautorstvu objavila je pet knjiga i oko sedamdeset znanstvenih i stručnih članaka iz područja sociologije roda, sociologije mladih, sociologije migracija i sociologije prostora. Istraživačko i stručno iskustvo stekla je u projektnoj suradnji s nacionalnim i međunarodnim institucijama. Suvoditeljica je međunarodnog projekta (CERV) koji se bavi rodno uvjetovanim *cyber* nasiljem među djecom i mladima.

Dr. sc. Sandra Antulić Majcen, zaposlena je u Institutu za društvena istraživanja u Zagrebu od 2023. godine kao viša asistentica na projektu YO-VID 22: Dobrobit mladih i strukture potpore prije, tijekom i nakon COVID-19 pandemije (HRZZ). Izabrana je u naslovno-znanstveno zvanje docenta te zvanje znanstvenog suradnika u interdisciplinarnom području obrazovnih znanosti. Sudjelovala je u različitim nacionalnim i međunarodnim projektima u području obrazovanja, posebice u području samovrednovanja i kvalitete odgojno-obrazovnog sustava, te u istraživanjima koja su se bavila djecom i mladima, posebice ranjivim skupinama.

Dr. sc. Nikola Baketa, znanstveni suradnik na Institutu za društvena istraživanja u Zagrebu. Na Institutu je zaposlen od 2016. godine. Njegov rad usmjeren je na građansku kompetenciju mladih, obrazovne politike i rad s mladima. Autor je i koautor više od dvadeset znanstvenih radova i nekoliko stručnih radova i publikacija. Baketa je bio znanstveni suradnik na nekoliko istraživačkih projekata uključujući one financirane putem programa Obzor Europa, Europskog socijalnog fonda, Erasmus+ i Hrvatske zaklade za znanost. Suradnik je brojnih organizacija civilnog društva i član Izvršnog odbora Hrvatskog politološkog društva.

Dr. sc. Ratko Đokić, doc., znanstveni suradnik u polju psihologije, zaposlen je u Institutu za društvena istraživanja u Zagrebu od 2021. godine. Prije zaposlenja u Institutu radio je na Odsjeku za psihologiju Filozofskog fakulteta u Sarajevu gdje je prvo kao suradnik, a potom i kao docent bio angažiran na predmetima psihološke metodologije i statistike te kognitivne psihologije. Koautor je dva sveučilišna priručnika iz statistike i metodologije te znanstvenih i stručnih radova na temu kognitivne, socijalne, obrazovne i psihologije ličnosti kao i sociologije stanovanja. Također je vodio ili sudjelovao u nizu projekata socijalnih, tržišnih i medijskih istraživanja te istraživanja javnih politika.

Dr. sc. Vlasta Ilišin, znanstvena savjetnica u polju politologije i sociologije, bila je zaposlena u Institutu za društvena istraživanja u Zagrebu od 1986. do 2019. godine (gdje je bila i ravnateljica od 2007. do 2011. godine), a nakon toga je 2020. godine izabrana u zvanje znanstvenice emerite. Bavi se istraživanjima mladih, osobito njihove političke kulture, vrijednosti, slobodnog vremena i medijske pismenosti te europskih integracijskih procesa i hrvatske političke elite. Sudjelovala je u realizaciji 22 znanstvenoistraživačka projekta (od kojih je vodila 12), a trenutno je kao suradnica angažirana u provedbi tri istraživačka projekta. Objavila je oko 160 znanstvenih i stručnih radova od čega 20 znanstvenih monografija kao suurednica i suautorica.

Dr. sc. Dunja Potočnik, viša znanstvena suradnica u polju sociologije, zaposlena je u Institutu za društvena istraživanja u Zagrebu od 2003. godine. Suautorica je deset i suurednica šest knjiga te autorica ili suautorica oko 90 znanstvenih i stručnih radova o mladima, u području zapošljavanja, obrazovanja, migracija i socijalnog uključivanja. Suradivala je s mnogim nacionalnim i međunarodnim vladinim i nevladinim organizacijama. Članica je Savjetodavne grupe za istraživanje mladih Europske komisije i Vijeća Europe (Pool of the European Youth Researchers Advisory Group), te dvije stručne skupine u području znanosti i tehnologije Europske komisije.

Impresum

Izdavač

Friedrich-Ebert-Stiftung
Regionalni ured za Hrvatsku i Sloveniju
Praška 8, 10000 Zagreb
Hrvatska

Odgovorna osoba

Direktorica Dr. Sonja Schirmbeck
Friedrich-Ebert-Stiftung
Regionalni ured za Hrvatsku i Sloveniju
Tel.: +385 1 480 79 70
croatia.fes.de

Serija studija o mladima 2024

FES Demokracija budućnosti – Beč
Direktorica: Johanna Lutz
Voditeljica istraživanja: Elena Avramovska
Kordinatorica u uredništvu i komunikaciji Europa:
Margarete Lengger
Voditeljica projekta: Krisztina Stefán
Regionalni ured FES Jugoistočna Europa – Sarajevo
Voditeljica projekta: Saša Vasić
Kordinatorica za komunikaciju: Ema Džejna Smolo-Zukan

Studija o mladima Hrvatska 2024

Kordinatorica projekta: Blanka Smoljan

Narudžbe/Kontakt

office.zagreb@fes.de

ISBN

978-953-8376-23-8

Koncept dizajna

René Andritsch & Heidrun Kogler

Nije dopušteno korištenje medija koje objavljuje
Friedrich- Ebert-Stiftung (FES) bez pisanog pristanka FES-a.
Stavovi izraženi u ovoj publikaciji nisu nužno stavovi FES-a ili
organizacije za koju autor radi.

Skeniraj kod
i čitaj online:

